nr. 2, februarie 1987

Proletari din toate țările uniți-vă!

(anul XCIII, nr. 1206)

CONVORBIRI LITERARE

REVISTA LITERARĂ FONDATĂ DE SOCIETATEA «JUNIMEA» DIN IAȘI LA 1 MARTIE 1867
EDITATĂ DE UNIUNEA SCRIITORILOR DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Tinerețea unei reviste

Puține sînt în lume publicațiile literare cu o longevitate cum este cea a „Convorbirilor literare". Născută la Iași din inițiativa unui grup de tineri entuziaști la mijlocul veacului trecut, revista a devenit, după perioada pașoptistă și a epocii pentru înfăptuirea Unirii dintre Moldova și Muntenia, tribuna de afirmare a marilor valori ale literaturii și științelor umaniste din întreg spațiul românesc.

Prin audiența de care s-a bucurat, „Convorbiri literare" a polarizat în jurul ei în secolul trecut cele mai populare semnături ale spiritualității noastre, Alecsandri, Eminescu, Maiorescu, Caragiale, Slavici, Conta, Lambrior, Xenopol, Petru Poni etc., etc.... Numărul acestor cărturari, făuritori de cultură românească, este atît de mare încît o enumerare a celor care și-au publicat scrierile în paginile revistei poate alcătui un dicționar de proporții impresionante. Iar dacă dictonul „Junimii", „intră cine vrea, rămîne cine poate", a făcut carieră în lumea literară, nu același lucru se poate spune despre „Convorbiri literare". În paginile publicației născute la Iași (și reîntoarsă la Iași), spiritul critic, respingerea nonvalorii literare (cu unele excepții...), susținerea entuziastă a talentelor de pe tot cuprinsul locuit de români au reprezentat de-a lungul deceniilor criterii fundamentale pentru pătrunderea unui articol, studiu, eseu, poezie ori proză în paginile publicației.

O prezență tot atît de prestigioasă în rîndul publicațiilor de cultură a fost „Convorbiri literare" și în perioada în care a apărut la București. Sub conducerea unor reputați savanți, revista și-a orientat tematica și spre alte domenii ale vieții intelectuale, spre abordarea unor noi arii de cercetare din domeniul istoriei literare, a lingvisticii, geografiei, filozofiei, sociologiei, muzicii ori artelor plastice.

În condițiile social-politice ale vremii, înfruntînd de multe ori obtuzitatea unor reprezentanți ai curentelor ideologice reacționare, „Convorbiri literare", credincioasă spiritului întemeietorilor ei, a știut să dea o ripostă autorizată acelor tendințe retrograde manifestate în publicistica culturală din acea perioadă, militînd pentru o artă pusă în slujba înaltelor valori morale, umanistice, proprii civilizației poporului nostru.

Dar adevărata renaștere a „Convorbirilor literare" s-a produs odată cu eliberarea țării de sub jugul fascist, cu profundele transformări petrecute în viața economică și socială a patriei. Înflorirea fără precedent a culturii și artei din țara noastră în anii socialismului, marile victorii obținute de poporul nostru sub conducerea Partidului Comunist Român, în edificarea societății socialiste, crearea unui nou climat de muncă și creație pentru toți artiștii din patria noastră, apariția unor noi generații de scriitori s-au răsfrînt binefăcător.

În Iașul care, după război, renăștea din ruine, un grup de scriitori mai vîrstnici ori mai tineri puneau bazele noii mișcări literare. În acei ani ai începutului de Eră nouă, la Iași au apărut publicații cu caracter cultural, in care scriitorii își vedeau tipărite creațiile inspirate din noile realități ale patriei. Cu fiecare an, sub înțeleapta conducere a partidului, mișcarea publicistică din capitala Moldovei devenea tot mai puternică, contribuind prin talentul și entuziasmul slujitorilor ei la crearea unui climat de emulație, stimulator, optimist. Se continuau astfel legăturile, niciodată întrerupte, între creația înaintașilor și a celor chemați în această a doua jumătate a secolului nostru să ducă mai departe flacăra de lumină, adevăr și frumusețe a culturii născute pe acește străvechi meleaguri românești.

Ca pentru toate domeniile vieții economico-sociale din patria noastră, cel de al IX-lea Congres al partidului a reprezentat și pentru oamenii de artă și cultură din România un moment istoric de o mare însemnătate. Reapariția la Iași a numelui de „Convorbiri literare" nu a însemnat doar o simplă schimbare de titulatură a unei reviste literare — ci începutul unei noi etape, superioare, din viața spirituală a patriei, în acord cu profundele transformări petrecute în conștiința milioanelor de iubitori de literatură din România.

Învățămintele înaintașilor, dar mai ales investiția de talent, spirit revoluționar, contactul permanent cu realitățile din patria noastră, cu viața și năzuințele poporului, ne dau certitudinea faptului că redactorii și colaboratorii noștri fac și vor face din „Convorbiri literare" o revistă mereu tînără, slujind cu devotament și abnegație „creșterea limbii românești și-a patriei cinstire".

C. L.

Membrii Societății literare „Junimea" (fotografie din anul 1883)

1. N. BELDICEANU
2. Samson BODNARESCU
3. Teodor NICA
4. Gh. ROIU
5. M. HRISTODULO
6. V. CASTAN
7. M. GHEORGHIU
8. C. MEISSNER
9. DOSPINESCU
10. Alex. SUTU
11. S. VIRGOLICI
12. V. BURLA
13. A. NAUM
14. Gh. RACOVIȚĂ
15. Ioan BUICLIU
16. Abgar BUICLIU
17. Th. BURADA
18. C. LEONARDESCU
19. BENGESCU DABIJA
20. Th. ROSETTI
21. Titu MAIORESCU
22. Petre CARP
23. I. MELIK
24. MIHAI EMINESCU
25. OLĂNESCU ASCANIO
26. N. GABRIELESCU
27. I. L. CARAGIALE
28. Alex. FARRA
29. V. POGOR
30. VASILE ALECSANDRI
31. Iacob NEGRUZZI
32. Dr. MAX
33. Gh. BEJAN
34. IOAN SLAVICI
35. CARAGIANI
36. G-ral CERCHEZ
37. N. MANDREA
38. N. GANE
39. N. CULIANU
40. I. IANOV
41. Gr. BUICLIU
42. BURGHELEA
43. Const. P. CONSTANTINIU
44. Leon NEGRUZZI
45. Gh. CAPȘA
46. Dim. GUSTI
47. Stefan NEIU
48. Pavel PAICU
49. ION CREANGĂ
50. N. MIHALCEA
51. Th. HRISTODULO
52. I. NENITESCU
53. Miron POMPILIU
54. Alex. LAMBRIOR
55. C. LEPĂDATU
56. V. TASU
57. Maior SCHELETTI
58. Col. ȘERBĂNESCU
59. Th. BUICLIU
60. A. D. XENOPOL
61. Petre MISSIR
62. Dr. PERIDE
63. Alex. BELDIMAN
64. Victor CUCIUREANU
65. Gheorghe ZAHARIA
66. Xenofon GHEORGHIU
67. Val. URSIANU
68. Gh. NEGRUZZI
69. Al. PHILLIPPIDE
70. C. DIMITRESCU-Iași
71. S. VĂLEANU
72. N. VOLENTI
73. V. BOSSIE
74. Telemak CIUPERCESCU

Tradiții semnificative

Cîte publicații din această țară a noastră au tradiții atît de semnificative și pline de responsabilități pentru cultura românească asemănătoare acelora pe care le poartă cu sine revista „Convorbiri literare"? Cîte reviste literare se pot mîndri că acum mai bine de un secol, în paginile lor au fost tipărite pentru prima dată poezii ale lui Mihai Eminescu, amintirile și basmele lui Ion Creangă, comediile lui Ion Luca Caragiale și proza lui Ion Slavici, iar la conducere l-au avut pe criticul Titu Maiorescu?

Apariția „Convorbirilor literare" acum o sută douăzeci de ani, în 1867, era o necesitate. Era epoca dinamică de formare a culturii noastre, cînd, într-un proces dialectic, era nevoie de acte de cultură, de producerea lor și, în același timp, de sinteze generalizatoare, de noi direcții, într-o cultură, veche în aspectele ei populare, dar tînără și încă neconsolidată în aspectele ei moderne. Se pot spune multe sub unghiul criticii despre activitatea „Junimii" și a „Convorbirilor literare", dar nimeni de bună credință nu va putea contesta însemnătatea apariției și activității lor pentru dezvoltarea culturii românești, pentru înțelegerea profundă a unui adevăr, valabil în toate timpurile, în toate orînduirile: cultura este factor esențial, determinant în organizarea și evoluția unei societăți.

După entuziasmul romantic al perioadei 1848, în cultura românească se simțea nevoia unui spirit critic, a unui discernămînt obiectiv, a promovării obiective a artei și literaturii de valoare, ceea ce revista „Convorbiri literare" s-a străduit să facă la începuturile ei și o bună bucată de vreme.

Într-o etapă a evoluției ei, atunci cînd limba română, scrisă și vorbită, dar mai ales cea scrisă își avea oscilațiile ei, suferind influențe de tot felul, revista „Convorbiri literare", prin studii, dezbateri, polemici, dar mai ales prin limba scrisă în paginile ei de către Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Odobescu a demonstrat care este forța unei publicații literare în cultivarea unei limbi „ca un fagure de miere", în apărarea unei limbi, atunci cînd, prin sărăcire și stricare, este în pericol să stîlcească înseși gîndirea și simțirea unui popor.

Se împlinesc o sută douăzeci de ani de la înființarea revistei „Convorbiri literare". Moment sărbătoresc, dar și de reflectare. Meditație asupra experienței timpului trecut și a învățămintelor desprinse, necesare prezentului. Cultura și limba unui popor sînt valori de neprețuit. Ele trebuiesc apărate și promovate cu forța dată de conștiința că sînt expresii ale spiritualității noastre, ale durabilității noastre în timp.

Urez redacției „Convorbiri literare" să izbîndească în publicarea unei reviste demne de tradițiile ei, demne de prezentul și viitorul acestui neam al nostru.

George MACOVESCU

Semn

De atîția ani de cînd înnegresc hîrtia cu cerneală, de aur, de plumb ori de zinc, am căpătat o oarecare îndemînare în felul de a mă rosti, de a spune ori a nu spune, de a tăcea ori a povesti.

Simt mereu pe umeri povara munților care se numesc Eminescu, Maiorescu, Creangă, Caragiale, Slavici, iar, mai apoi, Ioan Bogdan, Simion Mehedinți, a celorlalți cărturari din toate provinciile românești care la lămpile lor niciodată stinse au scris cîte o vorbă înțeleaptă pentru cinstirea neamului nostru.

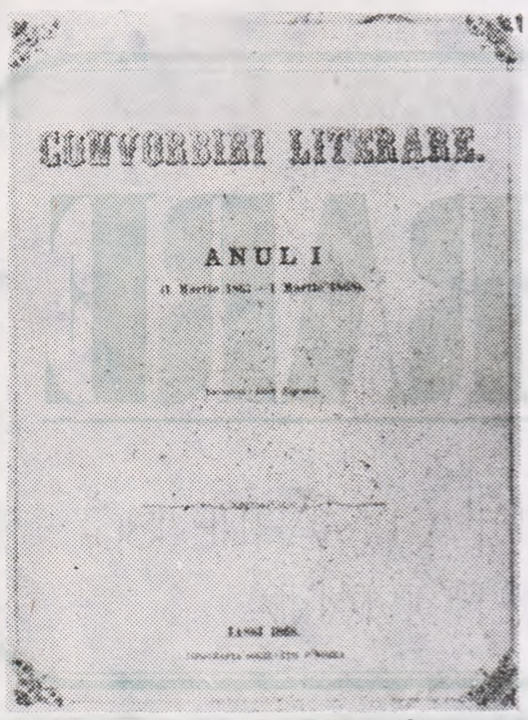
Dar înainte de toate mă gîndesc la acel „salahor al literelor" și presei literare românești care se numește Iacob Negruzzi.

Nu știu cît va rămîne în analele culturii române din opera „secretarului perpetuu" al „Convorbirilor literare". Dar sînt convins, cu toată ființa mea, că „salahoria literară" este poate cea mai nobilă meserie pe care și-o poate alege un om. Iar cel care a stat cu dăruire, competență, dar și cu severitatea omului de cultură față de impostura literară, în veacul trecut la căpătîiul literelor românești a fost Iacob Negruzzi.

Norocul nostru, al celor din generația mea, a fost că, dorind să ne exprimăm pe noi înșine și țara care se reconstruia din temelii, am găsit, printre atîtea modele ilustre din trecut, exemplul modestului editor al „Convorbirilor". Al celui care și-a asumat să ducă pe umerii săi, dintr-o înaltă conștiință morală și civică, povara nobilă a meseriilor de conducător de revistă, redactor, tehnoredactor, corector... E mult?... E puțin?...

Iacob Negruzzi a fost acel arhitect care, ridicînd un edificiu ce dăinuie de 120 de ani, și-a înscris simplu numele undeva, la temelia acestuia.

Corneliu STURZU

„CONVORBIRI LITERARE", anul I, nr. 1

Înainte-mergători și clasici...

Prestigiul **Convorbirilor literare**, în prima lor etapă, e legat de prezența lui Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, dar și de personalitatea lui Maiorescu, factor unificator decisiv în direcția unui frumos cu atribute clasice. „Arta — argumentează criticul — e senină, trebuie să rămînă senină, chiar cînd exprimă desperarea (...). Să nu uităm antichitatea binecuvîntată! Moartea, care după simțul corupt al simbolizării creștine se înfățișează de moderni sub forma unui schelet hidos, era în fantazia greacă și romană un geniu frumos cu facla întoarsă...". **(Critice**, I, 1931, pp. 102—103). Ofensa adusă auzului, de către cineva străin normelor eufoniei, e tot atît de gravă ca și stridențele în materie de văz. De repetate ori, se pune în chestiune logica frazei, dar și sonoritatea ei, deplîngîndu-se rostirea „urîtă la auz" ori elogiindu-se o limbă care produce „plăcere auzului" (I, pp. 105, 189). Nuanțe ale „vorbirii" lui Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu, „scriitori estetici și nu eruditi reflexivi", au șanse să se impună, „fiindcă în materie de limbă urechea singură face mai mult decît capul a o sută de filologi..." (I, p. 224). Utile în sensul disciplinării prin trimiteri la modele verificate, principiile lui Maiorescu erau totuși rigide. Frapantă la el, în raport cu evoluția esteticii moderne, e poziția fixistă a frumosului, de unde dezacordul, lipsa sincronizării cu realitățile în mers. Nimic din estetica simbolistă, care-și contura liniile în momentul apariției **Direcției nouă**, nu solicita în 1872 curiozitatea criticului. Cîțiva ani mai tîrziu, opiniile lui Macedonski **Despre logica poeziei** (1880), probează o poziție categoric avansată, învederînd o deschidere spre modernitate cu totul remarcabilă. Maiorescu privea în trecut ; Macedonski e în pas cu timpul. Cînd un adversar compară **adevărul** cu un **măr înflorit**, criticul reacționează tăios : „Adevărul frumos ca mărul !...". Condiția „comparărilor" precizează el, „este ca ele să fie juste" ,raportînd raționamentul poetic la normele gîndirii comune. Pentru autorul **Nopților**, criteriile raționaliste general acceptate nu sînt deloc obligatorii în plan estetic : „Aplicați poeziei logica după care se conduce proza — poezia poate fi logică, dar nu mai e poezie...". Valabilitatea imaginii poetice ține de structura universului **nou**, în care ea se înscrie după norme imprevizibile. Poți urmări traiectoria unui silogism, dar la capăt nu vei găsi emoție, pe cînd farmecul artei ține de **aventură** în sens pozitiv, într-o dialectică a particularului revelator.

O asociație nelogică, ridicolă chiar din punct de vedere formal, poate fi genială în poezie . „A fi poet înseamnă a fi poet, și logica poeziei este, dacă ne putem exprima astfel, **nelogică într-un mod sublim**" — conchide Macedonski. Criticul își bazează argumentele pe **reflecții** corecte în sine ; Macedonski aliază reflecției un **praxis** de nuanță modernă. „Poetul care nu-și deosebește logica sa de aceea a prozei poate deveni un Molière — ale cărui versuri sînt însuși pentru acest cuvînt, curată proză ritmată — poate deveni un Voltaire chiar — care cade ca poet tocmai pentru același motiv — dar nu va deveni niciodată descatenatul Shakespeare, furtunosul Byron, divinul Dante sau necomparabilul Musset...". Contemporan cu Taine și Brunetière, tributar, ca și aceștia, spiritului de sistem, criticului i-au fost mai caracteristice dezbaterile vizînd compoziția, laturile calofile, decît problemele de adîncime. Pamfletul său **Beția de cuvinte** (din 1873), capodoperă a genului, echivalează în planul cultivării limbii cu un mare poem de Eminescu. La **Convorbiri literare**, intelectuali de formații diverse, clasicizanți și moderni, unii avînd acces la valorile universale, se simt solidari în promovarea unei culturi române specifice. Sub aparențe nonșalante, liberale, reuniunile junimiste reprezintă triumful inteligenței lucide, cu efecte modelatoare fecunde. Literatura, ca artă și tehnică a cunoașterii, ia cunoștință de sine altfel decît la modul amatorist anterior ; dacă există un clasicism „convorbirist", acesta orientează spre norme implicînd logică a construcției, armonie, claritate a dicțiunii ; fără contactele cu gruparea de la Iași, Creangă ar fi fost, cu siguranță, mai puțin preocupat de perfecțiunea punerii în pagină. Cînd Eminescu scrie : **Pîn-ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una / Și din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna...** ponderatul Maiorescu, critic cu mască severă, conchide că astfel de versuri nu s-au scris în limba română.

La dispariția personajului inconfundabil care a fost George Panu —, G. Ibrăileanu considera că acesta putea deveni un „foarte mare istoric", un „psiholog", un „estetician" sau un „romancier". N-a dat nici un roman ; talentul de narator și l-a afirmat însă în fluentele evocări despre „Junimea", care, publicate în **Săptămîna** (între 1901 și 1906), revistă proprie scrisă în întregime de el, au avut o audiență enormă. În fond contactele sale cu „Junimea" n-au durat, reducîndu-se la numai trei ani —, e drept ani de febră creatoare, cînd acolo se găseau Titu Maiorescu, Eminescu, Creangă și ceilalți. Fusese introdus la „Junimea" de A. D. Xenopol în februarie sau martie 1872 ; în același an, junele Panu debutase ca orator, în cadrul **prelecțiunilor** „Junimii", și ca istoric în **Convorbiri literare**, organul Societății. Aspirația naratorului de amintiri, care dictează liber unui stenograf, e de a schița tablouri de grup și portrete individuale, într-un limbaj avînd toate atributele oralității ; multe idei și observații se repetă, memorialistul lăsîndu-se atras de un gest, de o poreclă hazlie a cuiva, de o vorbă de spirit. Memorabilă e, bunăoară, scena cvasi-caragialiană de la banchetul aniversar, la care V. Pogor, întrerupînd pe Iacob Negruzzi (întrerupt și de alți participanți), proclamă că originea „Junimii" nu e nici din 1862, nici din 1863, ci **se pierde în noaptea timpurilor.**

Comparate cu amintirile lui Iacob Negruzzi despre aceeași faimoasă grupare ieșeană (publicate în 1921), cele ale lui Panu sînt superioare prin indiscutabila capacitate de a crea senzația vieții. Om de spirit, Panu pune între el și profilurile schițate(după vreo treizeci de ani) acea **memorie-amintire** — de care vorbește un filozof —, memorie în care prezentul și trecutul coexistă în sclipiri ale minții. Înclinat spre partea comică, teatrală, a ședințelor de vineri seara, Panu cultivă — potrivit propriei mărturii — „un fel de exagerare de raporturi între lucrurile cunoscute și știute, pornind însă de la o observație justă", de unde impresia de verosimil, acel puls al vieții neîngrădite în convenții. Cucerește relatarea familiară, nepretențioasă, memorialistul lăsînd să vorbească anecdota, abandonîndu-se adesea ficțiunii, punînd culoare și dînd relief prin valorificarea esențialului... Iată motive pentru care amintirile sale, deși amendabile în privința unor fapte, au savoarea unui roman de epocă. Paginile relative la prietenia dintre Eminescu și Creangă, cele despre „zeflemeaua și spiritul de luptă" din prima etapă a „Junimii" sau despre farsele lui Hasdeu se citesc și astăzi cu mare interes.

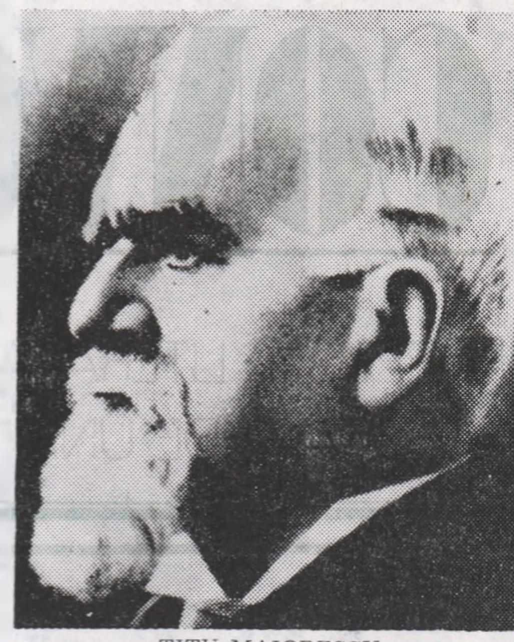
Constantin CIOPRAGA

CASA VASILE POGOR (sediu al Muzeului de literatură al Moldovei)

Direcția națională

Programul „Convorbirilor literare", al Junimii însăși, se rezumă la o explicită **direcție națională** în cultură și literatură, căreia i se asociază însă, grație lui Maiorescu, spiritul critic intransigent și o clară conștiință estetică. **„Direcția nouă"**, teoretizată într-un studiu cu același titlu, urmărește, în chip manifest, **„păstrarea și chiar accentuarea elementului național"**, dar dintr-o perspectivă nouă, aceea a valorii. Acuzațiile de **„cosmopolitism"** și **„germanism"** aduse junimiștilor de nu puțini dintre contemporani, între care și de marele Hasdeu, ni se par astăzi simple copilării, lansate de niște adversari prea înfierbîntați. Încă în anul 1867 Maiorescu, presimțind direcția de atac a acestora, ținuse în Aula Universității din Iași o importantă prelecțiune despre **individualitatea poporului și cosmopolitism**, poziția sa și a întregii grupări junimiste fiind categorică pentru **„individualitate și în contra cosmopolitismului"**.

TITU MAIORESCU

Sensul principal al preocupărilor junimiste, al **„direcției noi"**, este identificarea cu înaltele aspirații de cultură ale epocii, potrivit **„realităților noastre naționale"**. Fapt cu totul semnificativ, polemizînd cu D. A. Sturdza, într-o scriere politică intitulată **Asupra broșurii : Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern** (Iași, 1875), Maiorescu respinge hotărît, sintetizînd principiile junimiste, ideea imitației și a servilismului față de cultura altor popoare, fie el și acela german, și susține cu clarviziune filosofică și politică cerută de împrejurări primatul autohtonismului, al **„fundamentului dinlăuntru"** în cuprinsul culturii fiecărei națiuni : **nici un popor, dacă voiește a mai trăi ca popor independent, nu poate abdica la cultura și la arta sa proprie națională"**.

Spiritul critic al grupării junimiste în frunte cu Maiorescu și al „Convorbirilor literare" se exercită pe direcții fundamentale pentru destinele culturii și literaturii române. Părerea — afișată chiar recent în cîteva comentarii — că unele din preocupările sale l-ar fi dus pe Maiorescu la o critică de amănunt, la o critică satirică și atîta tot, urmărind să-i înveselească doar pe membrii Junimii, este în întregime lipsită de temei.

Pe lîngă un scop imediat, care-i circumscrie activitatea — cum este și normal — în cadrele complexe ale epocii sale, criticul, în calitate de conducător al grupării, urmărește sistematic obiective intelectuale mai înalte, și acestea îl salvează de acțiunea măcinătoare a timpului. Ținta finală a lui Maiorescu și a colaboratorilor de seamă ai „Convorbirilor literare" este aceea ca evoluția națiunii române să se desfășoare nu în sensul **„plecării" „sub puterea străină"**, ci în direcția **„neatîrnării naționale"** deoarece numai în felul acesta, gîndește criticul, ea are cu adevărat posibilitatea să ocupe **„un loc în mijlocul popoarelor de cultură ale Europei"**.

Respingînd șablonismul patriotard, declamația și frazele goale și apreciind literatura prin prisma valorilor ei de expresie, Junimea și „Convorbirile literare" militează pentru **„o literatură națională și în genere o direcție de cultură națională"** (A. D. Xenopol). „Direcția nouă" maioresciană, în fapt direcția junimistă, (prima parte a studiului **Direcția nouă** s-a publicat în revistă la 15 mai 1871), este o manifestare culturală și literară profund națională. Ea continuă, pe alt plan, unele atitudini ale mișcării cultural-literare de la 1848, pregătind terenul, în chip revoluționar s-ar putea spune, pentru afirmarea nestingherită a marilor scriitori clasici în limitele unor criterii estetice mai mult absolute decît relative.

În fața atitudinilor de frondă ale unor junimiști (precum V. Pogor), care priveau trecutul nostru cultural cu severitate, mergînd chiar pînă la scepticism, Maiorescu, spirit conservator, dar nu un tradiționalist, element de echilibru, dar nu un dogmatic, este, în interiorul grupării, un factor modelator esențial, înțelegînd în profunzime necesitatea metamorfozelor culturale și estetice reclamate de împrejurări. E. Lovinescu a remarcat, în acest sens, un fapt ce rămîne cu adevărat definitoriu pentru mai buna judecare, în perspectiva istoriei literare, a rolului epocal jucat de îndrumătorul Junimii : „Cu tot conservatorismul doctrinar, acțiunea lui [Maiorescu] reprezintă, astfel, mai mult un caracter revoluționar, un fel de soluție de continuitate față de trecut, pornind de la criteriul valorii în sine și nu relative, în știință a adevărului, în literatură a frumosului" **(T. Maiorescu și contemporanii lui**, I, 1943).

Demn de reținut este faptul că în paginile „Convorbirilor literare" teoretizările lui Maiorescu au tins, deliberat, spre fundamentarea unui concept de cultură și literatură națională. Nicăieri poate nu s-a simțit mai bine, în atitudinile junimiștilor, spiritul de adîncă unitate interioară ca în aceste probleme de o importanță capitală pentru dezvoltarea organică a culturii noastre, pentru **europenizarea** literaturii naționale.

În această direcție, pe lîngă Maiorescu, A. D. Xenopol este unul din teoreticienii care aduc în paginile revistei cîteva contribuții substanțiale. Important pentru problema în discuție este studiul, poate mai mult de filosofia culturii, intitulat **Cultura națională**, publicat în mai multe numere din „Convorbiri literare" din 1868, după ce fusese primit elogios într-o ședință a societății de la Iași.

Ca și alți junimiști, de pildă Th. Rosetti (în studiul **Direcția progresului nostru**, apărut în aceeași revistă în anul 1874) tînărul A. D. Xenopol introduce, dar cu cîțiva ani mai devreme, în definirea specificității etnice, factorul geografic (mediul cosmic) din concepția lui H. Th. Buckle **(Istoria civilizației în Anglia)**. Semnificativ este faptul că autorul, apropiindu-se (dar și depărtîndu-se, în unele demonstrații), de modul de a vedea al criticii junimiste, considera **limba** drept **„semnul cel mai clar al naționalității"**, forma esențială prin care se revarsă în „lumea din afară" „sufletul" poporului. Fiind o componentă de prim ordin a culturii naționale, literatura are **„o mare importanță pentru un popor căci este cultivarea limbei sale"**. În viziunea viitorului mare istoric sfera **culturii naționale** cuprinde **limba, dreptul, moravurile, literatura, tradițiunile, artele frumoase** iar importanța ei nemijlocită **„este că menține și dezvoltă pe un popor la conștiința de sine, la viața națională"**. Aceste observații, dar mai ales aceea potrivit căreia **„cultura națională a unui popor consistă mai înainte de toate în păstrarea, dezvoltarea și cultivarea limbei sale"** se încorporează perfect în limitele doctrinei maioresciene și îngăduie să vorbim, la Junimea și „Convorbiri literare", de existența unui curent unitar în afirmarea și susținerea cu argumente variate și profunde a specificității și originalității culturii și literaturii române.

Nici aceste idei, nici acelea, oricît de importante ar fi ele, din studiile **Istoriile civilizațiunei** și **Studii asupra stării noastre actuale**, publicate tot în „Convorbiri literare" (în anii 1869 și 1870), cu atît mai puțin scrisoarea particulară adresată lui Iacob Negruzzi în 1869 și tipărită în anul 1932, nu pot îndreptăți substituirea de roluri în cadrul Junimii, așa cum a procedat totuși N. Iorga, prin considerarea lui A. D. Xenopol drept **„făuritor al doctrinei noii generații"**, minimalizînd astfel personalitatea lui Maiorescu.

Cum problema trebuie pusă, fără ezitare, pe teren strict estetic, o comparație între îndrumătorul Junimii, socotit de N. Iorga doar un „formalist", și istoricul A. D. Xenopol (care părăsește gruparea, în 1879, pe motive politice) este lipsită de orice temei, precum absolut nemotivată științific se dovedește și părerea că P. P. Carp ar fi avut, în domeniul criticii literare, „însușiri mult mai mari **decît ale lui Maiorescu**, care n-a încercat niciodată străbaterea în esența însăși a unei scrieri" **(Istoria literaturii românești contemporane, I, 1934).**

Orientarea critică și estetică a revistei „Convorbiri literare" datorește enorm de mult lui T. Maiorescu. Un obiectiv de seamă al publicației, tocmai în sensul direcției naționale, avea în vedere, deopotrivă, **„deșteptarea gustului pentru produceri estetice"** și formarea culturii și literaturii române moderne, dorința neclintită de a-i imprima un conținut și un stil profund original prin individualizarea lor ca expresie și înlăturarea „ignoranței pretențioase și a neadevărului" în toate domeniile. Cel puțin prin articolele lui Maiorescu revista junimistă a înțeles, în spiritul vremii, funcția și valoarea criticii literare, nu numai în aspectul ei negativ, dar — foarte important — și în acela constructiv, de afirmare hotărîtă a valorilor estetice naționale, ca, de pildă, în articolele despre Eminescu și Caragiale, după ce un început promițător, cu aprecierea lui Alecsandri, se făcuse în **Direcția nouă**. Ridicarea autohtonismului la o formă superioară de manifestare — adică universalizarea lui — devine astfel aspirația cea mai importantă a junimiștilor în materie literară. Apelul maiorescian din 1872 este cu adevărat memorabil, el reprezintă un act revoluționar, depășind cu mult concepția dezvoltării organice a societății : **„Unul din semnele înălțimii culturei este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi și totuș de a formula idei pentru omenirea întreagă"**.

În cadrul acestor acțiuni intelectuale de autohtonizare reală și de **desprovincializare** a literaturii un loc de cea mai mare însem-

permanențe

nătate îl ocupă și luptele, cu mare răsunet în epocă, împotriva aberațiilor lingvistice de tot felul (latinizante mai ales), împotriva exprimării pedante, a stilului umflat și a beției de cuvinte. Bătăliile duse, de Maiorescu mai ales, dar și de Alecsandri și Iacob Negruzzi contra **„stricătorilor de limbă"** se sprijină sistematic pe ideea că suverană în expresia orală sau scrisă este simplitatea limbii poporului, **„uzul popular"**, cum se exprimă criticul. De precizat că în privința limbii literare, cel mai avizat lingvist și filolog al revistei, Al. Lambrior, susține că aceasta trebuie să se bazeze pe **„limba unică pentru toată Dacia"**.

Trebuie reținut faptul că nu este vorba de o campanie pur teoretică, ci și de o statornică aplicare practică a acestor principii raționaliste de către colaboratorii „Convorbirilor literare", în primul rînd de către marii scriitori, de Eminescu mai ales, preocupat mereu de asemenea probleme. Lupta junimiștilor pentru limbă prin întoarcerea la izvoarele vii ale vorbirii populare reprezintă un act de patriotism lucid, o contribuție de mare preț la afirmarea naționalității române. Junimiștii au înțeles de la început un lucru capital, și anume: gradul de civilizație intelectuală a unui popor constă, în primul rînd, în modul cum cetățenii lui vorbesc și scriu în limba lor maternă.

Toate aceste acțiuni de cultivare și apărare a limbii naționale sunt argumente decisive împotriva acuzațiilor mai vechi, și chiar mai noi, de cosmopolitism, aduse convorbiriștilor, în primul rînd lui Maiorescu. La fel de important este și faptul că revista a publicat numeroase poezii populare din toate provinciile românești, culese de Miron Pompiliu, G. Dem. Teodorescu, Simion Florea Marian, Elena Sevastos ș.a., spre a proba unitatea spiritului național și a pregăti terenul pentru o mare unire politică.

Datorită spiritului critic de la Junimea și din paginile „Convorbirilor literare" cultura și literatura noastră au progresat enorm, cunoscînd un prim mare moment de desprovincializare, iar conștiința artistică a scriitorului român a crescut într-atîta încît a putut trece chiar spre extrema absolutului. Dovadă, aceea a lui Eminescu, Creangă, Caragiale.

Pe plan strict literar, revista a urmărit, lucid și responsabil, dezvoltarea creației pe largi baze autohtone, asociind însă specificului național, prin criticele lui Maiorescu mai ales, o înaltă și severă conștiință estetică. Se continuă, evident, direcția trasată de marii scriitori patruzecioptiști, cu deosebirea că se cere în chip radical ca opera literară să aibă valoare artistică autonomă, potrivit funcționalității ei specifice.

Aceasta este direcția națională și critică ce a prezidat apariția „Convorbirilor literare", revista care a modificat structural fizionomia vieții literare și culturale românești, fiind, în primul rînd, locul de consacrare a lui Alecsandri (cu **Legendele** și **Pastelurile** sale) și de afirmare deplină a lui Maiorescu, Eminescu, Slavici, Creangă, Caragiale, a lingvistului Al. Lambrior sau a filosofului materialist Vasile Conta care publică aici, cu începere din 1875, prima sa lucrare fundamentală, **Teoria fatalismului**.

Rolul jucat de Maiorescu în cultura noastră, este într-un fel, asemănător cu acela al contemporanului său De Sanctis în Italia. Obiectivul care le-a totalizat principalele preocupări era, în fond, **desprovincializarea** culturii și literaturii patriei lor.

Pentru Maiorescu, acest proces înseamnă **europenizarea** noastră prin cultură adevărată. Și nu prin imitații și îmbrățișare obedientă al spiritului modern european. Țelul criticului era **digerarea** acestui spirit (care numai în felul acesta putea deveni și al nostru) și mai ales crearea de valori spirituale românești, la **„nivelul culturii europene moderne"**. A formula **„idei pentru omenirea întreagă"** este o condiție **sine qua non** a culturii moderne, dar de fiecare dată, gîndește Maiorescu, păstrînd și accentuînd elementul național, conștiința apartenenței la o comunitate de spirit și de cultură.

Prin activitatea Junimii și a revistei sale cultura și literatura română a ajuns la o deplină conștiință de sine, o conștiință profund creatoare, orientîndu-se decisiv spre modernitate și universalizare, ca să poată susține în lume, cu argumentul valorii, identitatea spiritului românesc.

Mihai DRAGAN

Maiorescu și Junimea

Despre adversarii Junimii a scris E. Lovinescu, a scris Tudor Vianu; au fost amintiți de Nicolae Iorga și G. Călinescu; mai toți cei care s-au interesat de destinele societății ieșene au atins în studiile lor problema adversităților stîrnite de ea. Junimea parcă nici n-ar fi de conceput fără dușmăniile pe care le suscita. În general reacțiile de respingere sînt asociate, de către cel care ia cunoștință de ele, cu încercarea de a explica motivele incompatibilității. În cazul de față, nici impaciență, nici surprindere: s-ar zice că acum intoleranțele sînt acceptate cu multă ușurință, că sînt socotite previzibile, firești.

Să fie acest dar de a stîrni opoziții condiționat de vreo particularitate a spiritului junimist?

Deocamdată să reținem că în multe cercetări serioase Junimea este studiată în strînsă legătură cu opozițiile suscitate.

*

E greu să deosebim între reprobațiunile provocate de Junimea și cele alimentate de personalitatea lui Titu Maiorescu. Încercări de a le despărți s-au făcut. Pompiliu Constantinescu vorbește despre „maiorescianism" și „junimism" ca despre realități ireductibile. Z. Ornea pune de asemenea (în **Junimea și junimismul**) de o parte junimismul și de cealaltă maiorescianismul, susținîndu-și operația cu numeroase argumente. Spiritul Junimii din perioada ieșeană (socotit de Z. Ornea a fi adevăratul junimism) și spiritul lui Maiorescu, impus asociației abia după mutarea acesteia la București ar fi, așadar, fenomene diferite. Nu voi intra în amănuntele demonstrației. Ideea poate fi valabilă din interior, pentru junimiști și apropiații cercului lor; de asemenea, pentru noi, cei care avem astăzi, prin acumularea unor informații diverse, o perspectivă inaccesibilă contemporanilor.

Dar altfel stau lucrurile dacă luăm în considerație celelalte forțe ale epocii, nu o dată, cum aminteam, ostile. Se impusese oare cu adevărat junimismul (așa cum îl concepe autorul nostru: o stare de spirit, proprie mai degrabă participanților la cenaclul junimist) în conștiința epocii? Mi se pare mai degrabă că spiritul junimist, prezentat astăzi bine „sistematizat", cu trăsăturile importante scoase în evidență, e o reconstituire, datorată istoricilor literari. Iar istoricii literari îl restituie făcînd uz de documente particulare, necunoscute la data respectivă publicului larg; aceste documente mărturisesc stări de fapt inaccesibile celor care nu aveau contacte nemijlocite cu Junimea. Jurnale intime, corespondență, procese verbale ale ședințelor s-au adăugat, peste decenii, mărturiilor tîrzii publicate de cîțiva participanți la frămîntările intime ale societății. În epocă acest spirit nu putea fi fructificat decît de cei direct implicați. E drept că mai toți scriitorii importanți ai epocii au participat la ședințele Junimii. Dar (exceptîndu-i pe vechii junimiști, bineînțeles) la ale Junimii bucureștene, care se îndepărtase, ne-o dovedește autorul **Junimii și junimismului, de** autenticul spirit junimist! Pentru marele public Junimea era Maiorescu. Acestuia îi datorăm principalele inițiative ale societății. Acțiunile sale incisive, atacul necruțător al „valorilor" pînă atunci unanim (sau aproape unanim) recunoscute, hotărîrea în impunerea „noii direcții" — toate acestea însemnau, pentru contemporani, Junimea.

*

Meritele Junimii și cele ale mentorului ei se confundă. Nu o dată vorbind despre Junimea vorbim, de fapt, despre Maiorescu. El a fost susținut și aprobat, în problemele esențiale, de tovarășii săi. Acolo unde nu se încumeta Maiorescu rareori se încumetau alții. Nu vorbesc aici de personalități ca Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Xenopol care, oricît de aproape de societate în anumite momente ale existenței lor, n-ar putea fi confundați cu aceasta. Interesele lui Maiorescu deveniseră însă un reper pentru sfera de interese a societății. Spiritul său polemic impunea și domina cu autoritate. N-a mai existat la Junimea (și poate nici în altă parte, în acele timpuri) un „luptător" cu o tehnică atît de bine pusă la punct. Majoritatea celorlalți junimiști de regulă se mulțumeau să-l urmărească în „execuțiile" sale, ori învățau la magistrala sa școală a combativității. Cînd îl atacă pe Hasdeu — pe terenul cel mai bine controlat de acesta, istoria, acolo unde nu-l urmărise nici Maiorescu —, G. Panu face exact ceea ce ar fi făcut mentorul său din acea vreme. Caută în primul rînd cîteva puncte vulnerabile (de pildă discutabila stabilire a graniței Moldovei și Munteniei la nivelul Bacăului și Bîrladului), în care poate obține cu ușurință victoria. Era vorba, fără îndoială, de o problemă de amănunt, care nu umbrea marile merite ale **Istoriei critice a românilor**. Dar Panu adoptase tactica de luptă a conducătorului Junimii. E. Lovinescu o descrie cu o precizie remarcabilă. Maiorescu, observă criticul, urmărește în primul rînd să-l convingă pe „cititorul mijlociu"; în consecință caută „un număr restrîns de puncte slabe, asupra cărora nu poate fi discuție, scoțîndu-și astfel adversarul din luptă prin mișcări repezi și precise". Talentul constă în aflarea acelor puncte slabe și în sublinierea cît mai convingătoare a subrezeniei lor. Chiar dacă rezultatul final e nedrept, punctele circumscrise nefiind esențiale, valabilitatea atacului nu poate fi contestată.

Un astfel de plan de luptă dovedește cunoașterea perfectă a împrejurărilor în care și pentru care se produce confruntarea: polemistul își propune nu triumful într-o dispută de doctrină, abstractă —, ci o victorie eficientă: convingerea unui mare număr de cititori („cititorul mijlociu") că superioritatea sa e zdrobitoare. Efectele „demonstrației logice" sînt întotdeauna covîrșitoare. Ea e mai elocventă decît o analiză amănunțită: oricît de defavorabilă analiza plină de acribie a unei opere nu poate produce aceeași impresie ca desființarea punctului slab din fortificațiile adversarului.

*

Maiorescu a opus avîntului creator necenzurat, entuzismului, încrederii în valabilitatea intuițiilor, spiritul analitic.

Titu Maiorescu a fost primul care a făcut distincție între aprecierea avîntului creator al generației pașoptiste și evaluarea critică a rezultatelor acestuia. El va despărți, în judecarea culturii și literaturii rezultatul creației de cantitatea de efort și de intențiile — bune, fără îndoială — depuse ca ofrandă pe postamentul fiecărei opere.

*

Nicolae Iorga, la o altă aniversare (cea de patruzeci de ani de la apariția „Convorbirilor") pune în paralel firea „bogată și originală, larga cultură" a lui Hasdeu, cu spiritul metodic și critic, „de un gen mai modern, mai apusean" al „Convorbirilor". Pompiliu Constantinescu va spune, mai tîrziu, că „Junimismul, și în special maiorescianismul, înțeles ca atitudine culturală, reprezintă cea dintîi poziție a spiritul autohton în fața universalismului. (...) Junimismul înseamnă (...) regăsirea în universal și în contemplație artistică a unui fond latent, instinctiv, de particularism etnic". În prefața la **Scrierile** lui Hasdeu, Mircea Eliade va observa că o dată cu apariția criticismului junimist se produce o fractură: problema relațiilor cu Europa se punea cu totul altfel înainte de impactul Junimii decît după ce acesta are loc. Dacă înainte Europa fusese doar un motiv de emulație, de-atunci încoace ea a împărțit spiritele în două tabere, pro și contra Europei, introducînd astfel, după părerea prefațatorului, o falsă problemă, o zonă de conflicte neesențiale pentru cultura noastră.

Indiferent dacă asemenea opinii sînt sau nu justificate, ele dovedesc că Junimea a fost receptată ca un factor care a produs o cotitură și a propus nou model cultural.

*

Mai toate scrierile importante ale lui Maiorescu sînt scrieri polemice: ele transpun în viață un scenariu lesne de identificat: o realitate, culturală sau socială, se cere corijată; cu un superior instinct didactic, îndreptînd ceea ce socotește că trebuie îndreptat, autorul expune, în continuare și în legătură cu aceasta, teoria sa. Maiorescu are nevoie de un punct de referință negativ pentru a-și ridica propria construcție. În felul acesta acțiunea sa se dovedește a fi una dintre cele mai angajate în realitățile timpului. Reflecția pleacă numai de la situații reale. Abstracțiile, „filosofia", tot ce pare, de obicei, rupt de realitate este supus unui obiectiv concret. Meditația „gratuită", fără corespondență directă în ordine practică, nu îl pasionează. Al. Paleologu zice, de altfel, limpede: „În fapt, Maiorescu a fost filosof în ordinea practică, nu în cea speculativă, în care a fost doar un ilustru profesor". Teoria formelor fără fond se află, de altfel, în cerința de a urmări în permanență oportunitatea unui act în funcție de un aici și un acum.

*

La Maiorescu este întotdeauna remarcabilă forța cu care este susținută, pînă la impunerea în conștiința publică, o teorie. Este poate primul între oamenii noștri de cultură care acordă importanța cuvenită procesului răspîndirii ideilor. El nu mai crede, așa cum făcuseră alții, mai înainte, că este suficient să deții un adevăr pentru a convinge pe toată lumea de valabilitatea lui. Știe că în orice proces care implică relații sociale există o tehnică a urmăririi obținerii consensului. Grija excesivă pentru „justețea formală" —, ca, de altfel, și preocupările sale constante de respectare a etichetei, nevoia de reușită socială etc., nu mi se par „minusuri" ale unei mari personalități, nici reziduurile unor obscure obsesii. Maiorescu distinge — și acționează ca atare —, între adevărul unei teorii într-un sistem abstract de referințe și adevărul atribuit acelei teorii de circulația ei într-un anumit mediu. El face distincție între filosofie și realitate; între a cunoaște un anumit fapt și a-l face cunoscut. În toate acțiunile sale a vrut să facă un anumit lucru cunoscut celorlalți.

*

Instrumentul predilect și cel mai eficient al polemicelor maioresciene este logica: o logică perfectă, adaptată cît se poate de bine scopului urmărit. O logică menită în primul rînd să convingă. Maiorescu nu își propune obiective abstracte; nu reconstituirea logicii superioare a lumii îl preocupă. Ponderea argumentelor sale stă în coerența formală: „formalismul logic excesiv al lui Maiorescu își are sursa în pregătirea lui juridică" (G. Călinescu). „Chestiunile de justeță formală primează asupra celor de fond". Observația completează cît se poate de bine analiza lui Lovinescu privind măiestria polemică a lui Maiorescu. Iar autorul **Poeziei „realelor"** conchide: „logica slujește lui Maiorescu ca un instrument formal în susținerea proceselor".

*

În acest context nu mi se pare deplasat să revedem înțelesul unor cuvinte ca „opoziție", „inamiciții", „luptă" etc., atunci cînd acestea sînt folosite în domeniul culturii. Împrumutăm deseori termeni din vorbirea curentă: și nu numai termeni, ci și imaginile pe care ni le sugerează. O bătălie, fie ea și culturală, ne apare tot în forma unui conflict și ne sugerează două armate sau doi luptători care, tăbărînd unul asupra celuilalt se înfruntă pe viață și pe moarte, pînă ce unul din doi cade răpus.

Cel care atacă urmărește, și în critică, să distrugă; dar nu forța vitală, ci prestigiul, o calitate socială. Dacă va fi compromis, dușmanului i se va diminua sau chiar anula credibilitatea, competența. O persoană competentă are, într-un anumit domeniu, capacitatea de a influența opiniile altora — deține, cu alte cuvinte, o putere deosebită. Atributul competenței nu este legat de o calitate măsurabilă: ea ține de circumstanțe: ceea ce este competență pentru un grup de oameni poate fi incompetență pentru un altul. Competența poate fi recunoscută încetul cu încetul, acumulînd, în timp, argumentele necesare; dar poate fi și brusc relevată, prin polemici, luări de poziție etc. În cultură o confruntare de opinii nu este periculoasă ca un război, dimpotrivă: atrage atenția asupra problemei respective, îi imprimă, cu alte cuvinte, un suflu vital.

Polemicile susținute de Maiorescu au avut un rol covîrșitor în impunerea spiritului junimist. Fără acestea e greu de presupus că Junimea s-ar fi plasat atît de repede în centrul atenției și s-ar fi bucurat de audiența pe care a cunoscut-o. „Dușmanii" Junimii făceau, conștient sau numai instinctiv, parte dintr-un „program". Al. George a arătat convingător că unele din aceste atacuri erau nedrepte, că ele deformau, nu o dată, realitatea. Faptul nu ne va mira dacă îl vom privi din unghiul necesității: Junimea avea nevoie de autori cu păreri diferite, de dușmani care să fie transformați în victime, care să dovedească superioritatea punctelor de vedere susținute de oamenii ei. Putem vorbi, cu alte cuvinte, de „dușmanii necesari" ai Junimii.

P. CONSTANTIN

Urme pe zăpadă

Despre o seară...

Îmi spune la telefon cu o voce mai răgușită ca în iarna trecută: O rugăminte, bătrîne..., dar eu îl întrerup chiar după cuvîntul ăsta de prea mare fraternizare: Ce ai, gripă, guturai, sinuzită?... De toate, zice, și eu, în replică: Ține seama, la vîrsta noastră primăverile încep să fie parcă tot mai îndepărtate... Acum e rîndul lui să mă întrerupă: Lasă poveștile, mai dă-le dracului, măcar luna asta umple rubrica ta cu ceva serios, iată, revista împlinește 120 ani, pune și tu pe hîrtie niște amintiri, cîteva secvențe din anii în care ai condus-o... Știi bine, zic eu, că aniversările mă întristează, mai mult ca oricînd în astfel de momente simt că-mi fuge pămîntul de sub picioare, pînă și de la ziua mea de naștere mă sustrag cum pot. Ce mai, sînt un fricos, recunosc... Apoi mai este ceva; de o bucată de vreme îmi tot închipui, în fiecare zi, spre unsprezece, că nu se va mai petrece nimic nou, pe urmă, în jurul prînzului și spre seară, un fel de plictiseală disperată, de bijbîieli, de lehamite, ca, abia, spre seară, să simt miros de prefaceri și să aud sunete aducătoare de înnoiri. Asta-i momentul pe care l-aș numi viitor, mă agăț de el, în viitor orice este posibil, poți proiecta cele mai trăsnite gînduri. Și așa mereu, în toate zilele, și așa va fi... și mîine, și poimîine... Cu asta ți-am spus și titlul noului meu roman... De altfel, de aici, de la **clipele de seară**, cu care mă amăgesc, începe adevărata mea muncă și închipuirea asta parcă... parcă a devenit realitate, cred că m-a scăpat uneori de gripă... Încearcă și tu, iar el: Amintirile, bătrîne... Eu îți vorbesc de viitor, îi zic, și tu mă tragi înapoi? Și amintirile întristează, iar eu, cum știi, sînt un om vesel. Îmi mai închipui că am făcut curățenie și printre amintiri, mă tem că cele cu privire la revistă se află mai toate în balastul aruncat... N-aș crede, zice el. Nici nu-ți cer asta, îi zic, la urma urmelor, nici eu nu sînt prea sigur că... Îl aud rîzînd și nu știu de ce naiba rîsul lui îmi amintește brusc de orăcăitul unor broaște. Îi spun. De data asta tușește. Ascultă, zic, acum știu ce e cu broaștele astea, sînt broaștele ștrandului. Pe atunci redacția își avea sediul într-o aripă a palatului culturii, orientată spre un fel de mlaștină organizată. Era tot seară, deci, tot momentul acela în care secundele încep să aibă mirosul de care îți vorbeam... O încăpere prea înaltă, ca să ai fonduri suficiente, să cumperi o perdea mai ca lumea pentru fereastră. Atîrnă totuși în fereastra asta o pînză afumată, batjocorită de muște, iar ca mobilier, un birou negru, care merită să fie aruncat pe foc, o masă lungă, numai bună pentru pomeni țărănești, scaune hîrbuite, peste parchet un covor ieșit de mult la pensie, și o canapea nou-nouță, dăruită nu știu de cine, cu prilejul morții unei distinse poete, ca, la mitingul de doliu, să aibă unde să se așeze persoanele prea în vîrstă. Pe masa lungă, multă hîrtie, cafele mînjite de zaț, scrumiere pline cu chiștoace, mîinile a cîtorva oameni, calme ori neliniștite, cu țigări sau pixuri între degete, cînd și cînd ridicîndu-se să-și frece tîmplele, ochii, dar mai ales să demonstreze și prin gesturi ceva, să-l întrerupă pe cineva din vorbă, și între ele, reviste românești și străine, jumulite, tăiate, lipite în bucăți pe foi albe, ca viitoare machete... Cred că atîția sîntem, adică redactorii sau viitorii redactori ai revistei: A. D., venit cu mine de la un săptămînal, încă întîrziat în figura unui copil durduliu și miop, emanînd parcă în jurul lui o candoare de ființă ce n-ar putea omorî o muscă, D. D., lung, deșirat, cu obrazul și neliniștea elevului fugit de la ore, G. P., gata în orice moment cu replica acidă, un pîrlit de nabab de vorbe, F. M. P., cu degetele lui de pianist, ducîndu-și țigaretul din lemn de cireș, cumpărat de la nu știu ce tarabă, și privindu-ne cu niște ochi migdalați și înnobilați de-o neiertătoare suferință, H. Z., legănîndu-și capul cu părul lung, lustruit deja cu argint, și masîndu-și sprîncenele, înainte de-a izbucni: Mai terminați cu țigările, dom'le, mă sufoc, deschid fereastra... Poate mă întreb cum de-am uitat-o închisă, fiindcă toamna continuă să-și încheie zilele în căldură, și orăcăitul broaștelor năvălește peste fumul din încăpere. Nimeni nu-l ia în seamă, și fumătorii își aprind iar țigările pentru că ideea unui bilunar, curajos, mobil, sincer, format ziar, în locul unei reviste lunare, greoaie, format carte, este deja o realitate. În pofida indiferenței, a unui scepticism dubios și a unor mirîieli cu adresă, care ajung pînă în pragul redacției. Cineva dintre noi le aseamănă cu forfoteala zgomotoasă a ștrandului. Dar toți știm că nu-i numai asta, că I. R., și-a trimis sufletul pe niște manuscrise, mai înainte ca trupul lui scund, cu un cap mare, zburlit ca un arici, să se ivească la ușă, cu toate bagajele, pentru că s-a săturat să mai cumpere altora covrigi și iaurturi, că nasul coroiat al lui C. V., sub ochii săi șireți, va apare să facă haz de suferința studentului amenințat să cadă la un examen fiindcă nu-și rade barba, că V. G., frumosul aiurit, ne-a trimis, deocamdată, niște desene și rîsul lui înalt că zeci de tineri și-au și așezat la rînd emoțiile lor curate, în așteptare, că, în sfîrșit, se zvonește chiar despre dezertări de la indiferență, scepticism și mirîială... Apoi, într-o altă seară, deci tot seara cînd secundele capătă mirosul acela.... primul număr al bilunarului,încă neuscat în întregime, stătea întins pe masa aceea lungă, jerpelită, iar noi îl priveam ca pe cine știe ce minune, în timp ce broaștele de la ștrand mai continuau să orăcăie. Cred că atunci a fost singurul septembrie întins pînă în anul nou. Sau noi nu aveam umerii atît de pleoștiți și nu știam ce-i frigul? Naiba mai știe... Cam asta-i, mai zic. Pe cine poate interesa o asemenea poveste? Nici măcar pe mine. Mai ales acum, în clipa de față, cînd a început să se însereze, cînd... Pauză lungă. Îl aud tușind, iar, apoi, cu aceeași voce răgușită: Te mai pot asculta, doar vorbesc de la telefonul redacției. Cine a spus că, atît timp cît sînt, nu sînt învins?... Perfect, mai zice el, ți-ai și umplut rubrica. Nu cred, zic eu, am uitat tot ce-am spus. Și pun receptorul în furcă.

Corneliu ȘTEFANACHE

file de

O pedagogie

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 11. Bucuresti, 1 Fevruarie 1890. **Anul XXIII.**

Exemplul „Convorbirilor literare"

Cind o revistă, precum **Convorbiri literare**, pe lingă meritul de a fi imprimat o nouă direcție și de a fi „strîns la ea atîția nemuritori", are și o longevitate unică într-o cultură, te incearcă mirarea și admirația. Și această atitudine nu contravine cu nimic spiritului critic junimist, de vreme ce se petrece „in marginile adevărului". Un **adevăr** acceptat de multă lume și formulat cindva, in 1927, de către Rebreanu, in felul următor : „Dacă 60 de ani e o virstă frumoasă pentru un om, apoi pentru o publicație literară și culturală e aproape un miracol. După tatonările începuturilor eroice ale literaturii noastre a trebuit să vie momentul selecției și diferențierilor. Era momentul hotăritor pentru îndrumarea culturii noastre. Intr-un moment providențial trebuia un om providențial. A răsărit atunci Titu Maiorescu și cu el **Convorbirile literare** și s-a făcut indată despărțirea cea mare a operelor. In cazanul în care fierbea literatura românească s-a aruncat principiul categoric că arta e artă inainte de toate, că accesoriile, oricit de bine intenționate, încurcă zadarnic și impiedică dezvoltarea literaturii... Stîlpii **Convorbirilor literare** sunt înșiși stîlpii literaturii române..." Aceasta era, în esență, noua direcție, iar „stîlpii" se numeau Maiorescu, Iacob Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu...

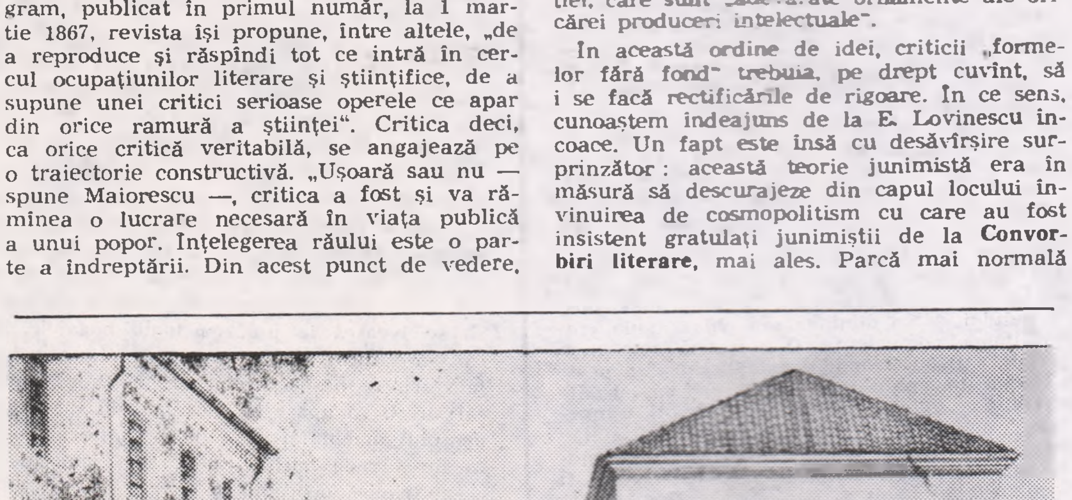
Fără riscul de a cădea in patima hagiografică, adică tocmai intr-un păcat atît de nesuferit junimiștilor — fie și acum, intr-un moment aniversar —, se cuvine afirmat că moștenirea **Convorbirilor** este, hotărît lucru, inestimabilă. Și voi avea în vedere, la începutul acestor însemnări și pe scurt, chiar acea strălucită „învățătură" pe care ne-au transmis-o și care se numește „combaterea neadevărului în instituții, în politică, în literatură, în gramatică". Chestiunea fiind îndeobște cunoscută, doar citeva accente mai trebuie puse, pentru a simți că în apropierea noastră veghează spiritul nemuritor al celebrei reviste, Junimea, cu Titu Maiorescu în frunte și **prin Convorbiri literare**, declanșează „spiritul de critică adevărată", care înseamnă luciditate, capacitate de a discerne între valoare și impostură, simțul selecției, promovarea calității, combaterea mediocrității. Această legitimă îndirjire a putut fi numită, de către cei arătați cu degetul, critică „negativă", „judecătorească", „strîmbă", „opacă", „meschină", „arțăgoasă", „pamfletară" etc., cind ea, în fond, este o critică prin excelență afirmativă. Euforia retorică începuse încă de mai înainte să-i irite pe Kogălniceanu și pe Russo. Dar optimismul gregar tinde să se instaleze tot mai apăsător. „Pentru onoarea bunului-simț", a venit timpul „a se restabili odată măsura lucrurilor. **Convorbiri literare** își asumă această sarcină, de a stăvili „neadevărul" și de „a răspîndi o judecată mai serioasă a literaturii române". Încă din articolul-program, publicat în primul număr, la 1 martie 1867, revista își propune, între altele, „de a reproduce și răspîndi tot ce intră în cercul ocupațiunilor literare și științifice, de a supune unei critici serioase operele ce apar din orice ramură a științei". Critica deci, ca orice critică veritabilă, se angajează pe o traiectorie constructivă. „Ușoară sau nu — spune Maiorescu —, critica a fost și va rămînea o lucrare necesară în viața publică a unui popor. Înțelegerea răului este o parte a îndreptării. Din acest punct de vedere, inființarea nouei reviste (**Convorbiri literare**) cu o tendință critică mai pronunțată ne apare a împlini un gol lăsat în mica noastră mișcare literară". În numerele din 15 august și 1 septembrie 1869 ale acestei reviste, tot T. Maiorescu dă o replică zdrobitoare exultărilor nediferențiate, megalomaniei, „încercărilor de mistificare îndreptate în contra opiniei publice". Spre exemplu, Aron Pumnul îl numește, în **Lepturariul** său, pe Ioan Pralea, „poet, muzic, architect, croitor, ciubotar și aflător de lucruri nouă" ; „spiretul lui ținea de universalitate" ; era, nici mai mult, nici mai puțin, „un bărbat genial și ciudat în felul său". Comentariul lui Maiorescu : „Despre cel dintîi din aceste adjective (genialul — C.T.) nu vedem probe în citările ce urmează, dar cel de al doilea (ciudatul — C.T.) se explică [...]. Mai toți suntem spirite universale, ca Pralea, și, ca și dînsul, bărbați geniali — însă cam ciudați în felul nostru". Aceleiași deriziuni superbe îi cad victime și „faimoșii literați" Vasile Pop, George Săulescu, Vasile Ianovici, Baronzi (comparat cu Dante !), Daniil Scavinschi, Vasile Fabian (comparat cu Ovidiu !), Ienăchiță Văcărescu (pus de către V. A. Urechia mai presus de Goethe — „Phiticos și Heracles", se amuză și se încruntă Maiorescu). În altă parte, același Urechia vorbește de o expoziție de opere artistice la muzeul din București, care este așa de frumoasă, incit nimeni nu a ieșit de acolo „fără ca inima plină de recunoștință și speranță să strige o dată mai mult : **Să trăiască Carol I**, împămintenitorul și protectorul frumoaselor arte !" „În politică — precizează Maiorescu în aceleași **Observări polemice** — megalografia noastră este mai pronunțată chiar decît în sfera literară, și multe pagini ale proclamațiilor și jurnalelor române sunt în stare să ne umfle inima de fală și de uimire". Se citează ca mostre risibile D. Brătianu și un manifest al Adunării Naționale.

Acest spirit polemic, repet, nu recunoaște practica recriminărilor, ci reprezintă o formidabilă inițiativă profilactică, instaurează un climat de demnitate, care rupe „pactul tacit de lăudare reciprocă". Critica adevărată veștejește nonvaloarea, compromite „tămîia lingușirii", demască „societatea lăudăcioasă", dar știe (și trebuie) să dea dovadă de rectitudine, de „bună-cuviință literară", să se ocupe „de obiect și nu de persoane" și să vină cu o argumentație solidă. **Astfel**, la modul cuviincios, fără tranzacțiuni și gratuități, critica de la „foaia" **Convorbirilor** și-a înțeles menirea. Critica — consideră și A. D. Xenopol (și încă mulți alții : mai recent, Pompiliu Marcea, în vol. **„Convorbiri literare" și spiritul critic**, 1972 ; Dan Mănucă, în vol. **Critica literară junimistă**, 1975) — are ca obiect „productele intelectuale". Totuși, pentru eficiență, ea împrumută unele unelte de la satiră, ridiculizînd „minciuna, afectațiunea, șarlatanismul" și lăsînd, astfel, loc liber adevărului, sincerității și modestiei, care sunt „adevărate ornamente ale oricărei produceri intelectuale".

În această ordine de idei, criticii „formelor fără fond" trebuia, pe drept cuvînt, să i se facă rectificările de rigoare. În ce sens, cunoaștem îndeajuns de la E. Lovinescu încoace. Un fapt este însă cu desăvîrșire surprinzător : această teorie junimistă era în măsură să descurajeze din capul locului învinuirea de cosmopolitism cu care au fost insistent gratulați junimiștii de către **Convorbiri literare**, mai ales. Parcă mai normală ar fi fost suspectarea lor de naționalism. Nu s-a întîmplat așa din pricina refuzului categoric de a se publica literatură „patriotică" în **Convorbiri** ; de fapt literatură patriotardă, căci, altminteri, în revistă apar, bunăoară, **Imn lui Ștefan cel Mare** (15 august 1871), **Dumbrava roșie** (1 mai 1872) și **Dan, căpitan de plai** (ianuarie 1875) de Vasile Alecsandri, **Decebal și Ștefan cel Mare** (1 martie 1873) de Alecu Russo etc. Mai mult decît atît, patriotismul și spiritul național al **Convorbirilor** se manifestă stăruitor, într-un mod subtil, prin însăși critica făcută imitației străine. Din nou, Maiorescu deslușește limpede în ce constă adevăratul spirit național al **Convorbirilor** : „La acuzația că foaia noastră nu este națională, ci cosmopolită (acest cuvînt în înțeles de antipatriotică), noi am răspuns prin articole originale, prin nuvele și piese de teatru scoase din viața românilor, prin poezii originale din autori naționali, prin critice și studii făcute în neatîrnare de scriitori străini. Poezia populară, studiul caracterului național, studiul critic al istoriei noastre, dorința de a pătrunde în orice clipă în adevărata natură și în plecările poporului român au fost și vor fi totdeauna obiectele cugetării noastre. E drept, de declamări patriotice ne-am ferit...". La rîndul său, A. D. Xenopol adoptă același ton, în cunoscuta retrospectivă asupra **„Convorbirilor literare"** din 1 martie 1871 : „Cine va voi să cerceteze bine se va încredința încă că foaia aceasta este într-adevăr mult mai națională decît altele care pretind a o fi ; căci foaia **Convorbirilor** a susținut totdeauna neatîrnarea intelectuală a poporului român, a combătut și va combate totdeauna sclavia în care literatorii noștri cei patrioți vreau să pună pe poporul nostru..." Cu ce nu s-au împăcat „convorbiriștii" ? Cu vulgarizarea nobilului sentiment patriotic, cu falsul patriotism, cu „declamațiunile patriotice". Eminescu însuși, poetul atît de național, găsea că-i cu îndreptățire să scrie : „**Neadevărul** nu devine adevăr prin împrejurarea că-i național, după cum **injustul, uritul, răul** nu devin : **just, frumos, bun**, prin împrejurarea că au iz național". Ideea că trîmbițele patriotarde și intruziunea factorilor extraestetici în cîmpul artei sunt păgubitoare este exprimată chiar din primul număr al **Convorbirilor** : „Cînd vorbesc pasiunile politice, arta și știința își ascund producerile lor liniștite". Ofensiva împotriva patetismului ipocrit sau nătîng a continuat cu aceeași abnegație în numeroase alte luări de cuvînt, inclusiv în pomenitul bilanț din 1871 : „Poate să nu fie într-o literatură întreagă nici o singură dată pronunțat cuvîntul de patrie, și cu toate acestea literatura să fie eminent națională, pe cînd declamațiuni comune în formă și mai comună asupra patriotismului, naționalității ș.c. nu vor constitui niciodată umbra unei literaturi naționale [...] Trebuie odată pentru totdeauna să ni se întipărească bine în minte această deosebire mare între direcțiunea adevărat națională, care tinde să îmbogățească cu idei și forme proprii poporului literatura acestuia și aceea a patriotismului bolnăvicios"...

Și, în sfîrșit, încă o dovadă de real patriotism și de spirit critic aplicat, așa cum se reflectă în **Convorbiri** : respectul pentru limba națională. Pentru că nu amănuntele contează aici, ci **concepția** asupra limbii, va fi reamintită numai, în treacăt, substanțiala contribuție a filologilor Al. Lambrior, Al. Philippide, V. Burlă. Frazeologia, clișeele ideologice și lingvistice își găsesc în junimiști, prin paginile **Convorbirilor**, adversarii cei mai de temut. Îndeosebi în faza ei ieșeană, revista militează pentru o limbă curată, armonioasă, românească. Omniprezentul și profundul Maiorescu a avut și de data aceasta cel mai greu cuvînt de spus. El se preocupă insistent de „scrierea limbii române", de „neologisme", el se războiește cu excesele latiniștilor, înfruntă tendințele de germanizare, el scrie vestitele „studii de patologie literară" : **Beția de cuvinte** și **Răspunsurile Revistei Contimporane**. Îl nemulțumește mult stilul jurnaliștilor români din Transilvania, germanizarea limbii, disproporția dintre gîndire și exprimare, falsa originalitate în formarea și întrebuințarea cuvintelor. „Greșelele neiertate în contra limbei române", care pot să ducă la ruinarea ei, echivalează cu o „denaturare a spiritului propriu național", deci cu un act antipatriotic. Pe lîngă efectul nociv al clișeelor care înțepenesc limba în tipare improprii, Maiorescu dă în vileag ceea ce el numește „beția de cuvinte", un „simptom patologic al amețelii produsă prin cantitatea nepotrivită a vorbelor în comparare cu spiritul căruia vor să-i servească de îmbrăcăminte". Astfel înflorește retorica goală. Din mijloc benefic, cuvîntul devine un instrument de „îmbolnăvire". Marii scriitori contribuie la înavuțirea limbii însă și ei vor ști că nimeni nu are dreptul să modifice și să întrebuințeze limba în mod arbitrar, pentru că ea este „un product necesar și instinctiv al națiunii". Și — cel mai important lucru — pentru toți oamenii de bună credință e o datorie sacră să cultive limba națională, respectînd „uzul popular", „autoritatea legală a poporului lor".

Constantin TRANDAFIR

IAȘUL VECHI : Ulița Sf. Vineri (fostul centru comercial al orașului) și „Casa Dosoftei"

Orice nouă lectură a Convorbirilor literare pune în discuție fenomenul Junimii și dă contur unei epoci care sub unghi cultural poartă neîndoios marca acelui fenomen. **La două decenii după revoluție, cînd Maiorescu formula teoria formelor fără fond, pașoptismul își epuizase resursele și o nouă epocă trebuie să înceapă. Intr-o scrisoare către Alecsandri, criticul Junimii încerca prudent o diagnoză a acestei epoci, punînd-o sub semnul realismului : „După un avînt plin de entuziasm, dar fără deplina calculare a mijloacelor practice, vine un timp de amorțire și poate de dezgust, dar în fine se reia vechea problemă cu inima mai stîmpărată, cu multe iluzii pierdute, dar cu mare siguranță de succes într-un cerc mai restrîns"[1]. Semnele caracteristice ale noii perioade ar fi prin urmare spiritul realist, modestia, eficiența. Numai cu entuziasm, oricît de necesar, nu se putea construi o societate modernă. Convingerea aceasta exista difuz în mediile intelectuale, dar ea n-a prins formă riguroasă și n-a căpătat coerența unui program decît prin Junimea. N. Iorga avea dreptate să înscrie fenomenul într-un context mai larg și să vorbească de „un armistițiu al organizării interioare, al culturii serioase", din care trebuiau să răsară „partide noi, aducînd noi metode în noile probleme de organizare și cultură"[2]. Junimea a fost una din acele oferte, pe baze teoretice moderne, ofertă exemplară prin conținut, metode, strategie. Destinul ei n-ar putea fi înțeles fără a considera global problemele unei societăți în curs de modernizare, o societate ce asimila febril, adesea fără destul spirit selectiv, dînd loc la excrescențe multiple ce subminau sănătatea corpului lui social. Pașoptismul, preocupat de extinderea bazei sale, se arătase indulgent față de orice inițiativă și a făcut să prolifereze o mediocritate pe care noua epocă n-o mai putea tolera. Aici se situează acțiunea nu doar „curativă", ci și „profilactică" a Junimii, acțiune ce definește o întreagă pedagogie socială. Dacă soarta ne-a pus „în fața Europei", era timpul să luăm act serios de această poziție, provocînd mai intîi o limpezire a conștiinței de sine a culturii române. Vechiul principiu al artei utile, practicat de romantici, se cuvenea repus acum în discuție, amendat, substituit chiar cu un altul, în acord cu stadiul la care ajunsese cultura noastră. Nu e surprinzător că în virtutea unei dialectici mereu verificate formularea noului principiu a fost găsită la antipod, în arta pură, așa cum pe un plan mai vast se dorea o știință pură ș.a. Reacția Junimii, exemplară prin radicalitatea ei, nu se poate înțelege decît în cadrul unui program mai amplu, pe care mentorul societății în cauză îl formula fără echivoc într-o scrisoare către Șt. Virgolici : „Voim a contribui la regenerarea morală a României"[3]. Atitudinea polemică față de pașoptism explică nota radicală a criticii prestate de Maiorescu, iar radicalitatea acestei critici se află la baza unei întregi pedagogii subiacente, care ar merita desigur o analiză specială. Să încercăm a reține aici, în treacăt, cîteva elemente constitutive, degajabile mai ales din paginile revistei, din scrierile și corespondența protagoniștilor. Primul ar putea fi căutarea necondiționată a adevărului, ceea ce în sfera artei, culturii, civilizației voia să însemne o concordanță cît mai deplină între fond și formă. Mimetismului de orice fel trebuia să i se opună programatic spiritul creator, autenticitatea cea mai strictă. Neadevărul fiind un păcat de moarte, „vițiul radical" ce submineazǎ orice progres, Maiorescu insista pentru o primenire a atmosferei și pentru o nouă atitudine față de problemele obștești. Nici o slăbiciune nu trebuia permisă, fie că era vorba de aspirații, de politică, de poezie, de spiritul public. Constatînd carența de adevăr în toate aceste domenii, criticul încerca și o sumară explicație istorică. Pînă la 1820, am fi trăit încă în plină „barbarie orientală". Un proces regenerativ a avut loc apoi, pe seama ideilor de la 1789, ajunse prin contagiune pînă la extremitatea răsăriteană a continentului. Din păcate, n-a fost însușit spiritul, ci doar litera acelor idei și distorsiunile lor în spațiul românesc au căpătat forme dintre cele mai nocive. „Lustrul din afară" sesizat de critic ca un semn al neautenticității în cultura era lato sensu o expresie de largă circulație în epocă. „La noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază", spune poetul Epigonilor, nu mai puțin radical în formularea de remedii pedagogice. Fascinați de cultura modernă, tinerii noștri s-au oprit la aspectele exterioare, fără să meargă deci pînă la cauze, imitînd doar cu frenezie. Urmarea nu putea fi decît o cultură de spoială, o confuzie a valorilor, o rătăcire a bunului simț, devenit incapabil să distingă adevărul de neadevăr. Constatînd că „plîngerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme", criticul se întreba exasperat dacă „mai este oare timp de scăpare", dacă se mai putea spera într-o „energică reacțiune" a tinerimii. Răspunsul său, se știe, era pozitiv. „Poate soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public și înainte de a lăsa să se strecoare în inimă nepăsarea de moarte, este încă de datoria fiecărei inteligențe ce vede pericolul de a se lupta pînă la ultimul moment în contra lui"[4]. Reacție de profet mînios, care înțelegea totuși să pună umărul la îndreptare. Ce era de făcut ? Mai întîi, descurajarea sistematică a mediocrității, ceea ce voia să însemne a institui o scară de valori și a pretinde competență în orice domeniu. În al doilea rînd, eliminarea „formelor deșerte", ca fiind pernicioase în orice cultură. Era însă posibil ? Sub acest unghi, Maiorescu se afla în dezacord cu mulți junimiști și îndeosebi cu fostul său elev A. D. Xenopol, care n-a ezitat să formuleze, în deplină urbanitate, cele mai grave obiecții la adresa teoriei formelor fără fond. A pretinde ca totul să fie bun, frumos și adevărat din capul locului, replica acesta, înseamnă a proiecta la începutul dezvoltării ceea ce nu putea fi decît rezultatul ei din urmă : un viciu esențial de logică, asupra căruia tînărul trimis la studii de către Junimea însăși a ținut să se rostească fără echivoc. Atitudinea ideologului Maiorescu, formulată la limită, contrasta evident cu aceea a tînărului Xenopol și era suspectă de scepticism în ce privește capacitatea de creație a**

istorie subiacentă

poporului român. Pus astfel în cauză, Maiorescu n-a crezut că trebuie să răspundă. E limpede însă că acest scepticism, cît era, nu s-a răsfrînt în vreun fel asupra conduitei sale practice. Dimpotrivă, ca om politic, el a încercat să grupeze în jurul său oameni de valoare și de inițiativă, îndeosebi tineri, care să contribuie la ameliorarea stărilor existente. Nici vorbă de abolirea „formelor" de împrumut sau de a amîna fără termen instituțiile pentru care „fondul" nu părea destul de matur. Tensiunea doctrinară dintre maestru și discipolul dizident definește însă o opoziție semnificativă. In pedagogia practicată la Junimea asemenea contraste erau posibile și ele au fost tolerate de Maiorescu atîta timp cît nu răzbăteau în sfera politicii militante. Pragul acesta odată trecut, mentorul grupării devenea implacabil cu opozanții și chiar vindicativ. Xenopol a trebuit să-i suporte decenii de-a rîndul „răutățile" și nu l-a putut îmbuna nici cînd a organizat, la Iași, sărbătorirea mentorului la retragerea sa din învățămînt. Maiorescu a ținut totuși să declare atunci că deși unii l-au acuzat de pesimism (Xenopol o făcuse printre cei dintîi), el a crezut întotdeauna în vitalitatea și deci în progresul poporului său, iar ceea ce i-a dat tărie, lui și în genere Junimii, a fost capacitatea de abnegație, idealismul etic[5], care e baza oricărei pedagogii autentice. Aceasta a fost, dincolo de orice raționament doctrinar, „izvorul optimismului", care nu l-a părăsit niciodată. Intr-o epocă de abuz materialist, el a pus accent pe tre-uințele sufletești, convins că acestea, mai mult decît interesele economice, hotărăsc soarta oam-nilor. **Religia pentru** cei mulți, arta frumoasă pentru mai puțini, meditarea filosofică pentru cîțiva, în vremile din urmă ideea naționalității, iată fermentul cel mai activ în viața popoarelor. Esența lui este sentimentală, însă emoțiile sînt mai puternice decît reflecțiile, inima e mai presus de minte"[6]. Cum realitățile sufletești (fondul) se schimbă mai anevoie, se înțelege de ce junimiștii, cu unele excepții, au pus atîta preț pe evoluționism, pe mișcarea intelectuală, pe dinamica ideilor menite a submina inerția colectivă. A subordona interesul personal unei cauze transcendente era o normă de conduită în sînul Junimii, normă consemnată ca atare de memorialiști și chiar de Maiorescu. O întreagă pedagogie civică se întemeia pe această idee, căreia criticul a știut să-i dea expresie memorabilă încă înainte de întemeierea societății în cauză. Educația, după el, implică „nimicirea mărginirii egoistice a individului și supunerea lui sub rațiunea lucrurilor, spre a-l face independent și întărit în contra pasiunilor sale proprii și influențelor exterioare"[7]. Intr-un aforism, același Maiorescu definea consensual pedagogia ca „lăsare pe al doilea plan a avantajelor personale". In altă parte, întrebîndu-se „care e razima, temelia existenței noastre", răspundea la fel: „Jertfa ideală și nimic alta". Acest spirit a căutat să-l imprime și celor din jur, după cum rezultă din textele critice, din prelecțiuni, din scrisori și nu mai puțin din Istoria contimporană a României. „Măsura mărimei fiecăruia din noi — îl asigura la un moment dat pe Șt. Vîrgolici — este suma de sacrificii ce a adus și ce este gata a mai aduce"[8]. Abnegația e cuvîntul său de ordine și ideea structurantă a pedagogiei ce se degajă din întreaga lui acțiune. O aflăm și într-un aforism: „Treapta dintîi pe care ne înălțăm e un altar de jertfă". In afară de aceasta, un principiu de economie a mijloacelor trebuie să conducă pe oricine, individ sau colectivitate: „Ai un singur bloc de marmură; dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?" Adevăratul cîștig, în ordinea educației, se produce înăuntrul nostru. „Noi prin noi înșine trebuie să ne îndreptăm", spune Maiorescu, atent, ca și Xenopol, la urmările indiferenței fața de valorile etice. „Ceea ce este periculos, observa acesta din urmă, este adormirea, este lipsa de interes fie pentru bine, fie pentru rău"[9]. Și în privința accentului pe interioritate cei doi cărturari se întîlneau în mod firesc. „Răul nu este atîta în afară, cît înlăuntrul nostru și în contra acestuia este de luptat", mai nota Xenopol[10], convins că adevărata însănătoșire se produce numai în profunzimea ființei în cauză fie aceasta colectivă sau individuală. Admirabilă prin amploarea și realismul viziunii rămîne cuvîntarea rostită de tînărul istoric la Putna, în 1871, din care s-ar putea deduce o subtilă pedagogie națională. Increzător în resursele poporului, Xenopol îndemna atunci pe toți la solidarizare în jurul elementelor pozitive, pentru a putea spori, fiecare în sfera lui de activitate, acțiunea binelui, acțiune comparabilă cu aceea a polipilor care prin acumulări încete ajung să înalțe din mare adevărate insule[11]. A adînci conștiința de sine a poporului, a extinde mereu acțiunea binelui în orice domeniu, iată ce trebuia făcut și aceasta constituie o garanție de izbîndă asupra răului. „Soarta nu vrea extreme, nota la rîndu-i Maiorescu. Din chiar mijlocul răului se naște reacțiunea spre bine, și gerul cel mai greu zugrăvește pe fereastră flori de primăvară". Urma de aici că dacă răul poate fi explicat, ca tot ce se întîmplă pe lume, aceasta nu înseamnă, nu trebuie să însemne a-l justifica. Cauza nu e pierdută cît timp răul e denunțat cu tărie, iar puterile vii ale națiunii sînt stimulate în direcția binelui. Scopul? Dincolo de conservarea elementelor ce o definesc în genere (limbă, rasă, teritoriu), națiunea trebuie să tindă, spunea Maiorescu, spre ceva mai înalt, care e progresul civilizației umane prin cultură, bunăstare, toleranță. Motive de optimism existau, în ce ne privește, și criticul, devenit istoric al epocii contemporane, le identifica la finele secolului cu destulă siguranță[12]. Dar el știa, pe urmele lui Renan, că în această materie nici un cîștig nu e definitiv și că o clipă de neatenție e în stare a compromite totul. „Să nu ne atingem, îndemna Maiorescu, să nu dezlegăm acest element animal: Secole nu sunt de ajuns pentru a-l înfrîna și a readuce poporul pe calea adevărului și a binelui"[13]. Virtuțile civice, ca și cele de civilitate, se dobîndesc anevoie și tocmai de aceea se cade a le păstra, reînnoi, fortifica de la o generație la alta ca pe un legat inestimabil ce garantează progresul. „In materie de cultură, observa consensual E. Lovinescu, evoluțiile nu sînt nici perpetui, nici lineare; cînd crezi că ai pus mîna pe țărm, un val te smulge departe în larg; pînza țesută ziua se desface noaptea; apele se ascund sub nisip și ciulinul crește pe marginea cetății moarte"[14]. Se referea chiar la Maiorescu și la actualitatea deplină a criticii sale. Ca și acela, el nu găsea altă rezolvare decît în „biruința gîndului", proclamată imperativ deasupra intrării în bibliotecă: biruință contra neadevărului, contra nepăsării, contra mediocrității solidare și stagnante. Valoarea pledoariei lui Maiorescu trebuia privită global și în perspectiva evoluției dramatice la care s-a referit criticul de la Sburătorul. Cum să ne purtăm față de exclusivismul înnoirii cu orice preț? Convorbirile și vastul corpus epistolar al Junimii, alături de scrierile protagoniștilor, sugerează o conduită care nu e deloc negativistă, una care ne vorbește mereu de acel „suflu de temeinicie" pe care T. Vianu îl recunoștea în acțiunea Junimii o sintagmă ce închide, subiacentă, o întreagă pedagogie.

Al. ZUB

[1] Apud E. Lovinescu, **T. Maiorescu și contemporanii lui,** București, 1974, p. 50.

[2] N. Iorga, **Istoria literaturii române contemporane,** I, București, 1934, p. 64.

[3] B.A.R., S 128/XV.

[4] T. Maiorescu, **Critice,** București, 1966, p. 82.

[5] **Neamul românesc,** IV, 141 (11.XII.1909), p. 2400.

[6] **Ibidem.**

[7] **Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași, 1862—1863,** Apud **Antologia ideologiei Junimii,** București, 1942, p. 30.

[8] B.A.R., S 128/XV.

[9] A. D. Xenopol, **Scrieri sociale și filozofice,** București, 1967, p. 154.

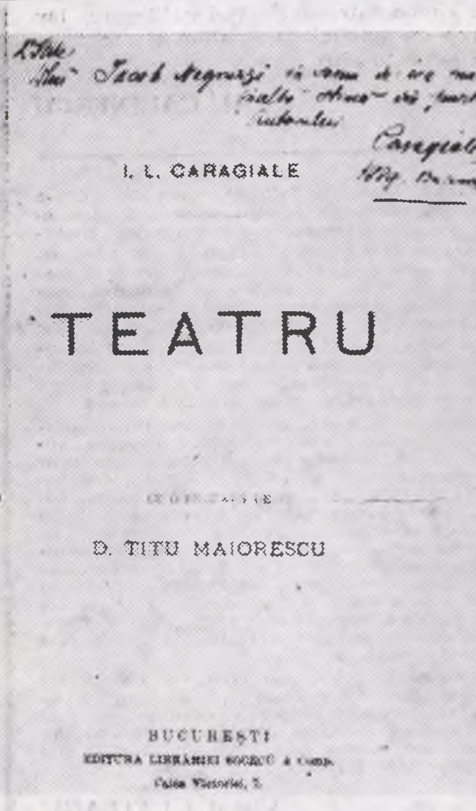
[10] **Ibidem,** p. 210.

[11] **Ibidem,** p. 216.

[12] T. Maiorescu, **Istoria contimporană a României,** București, 1925, p. 453—454.

[13] Idem, **Contra Școalei Bărnuțiu,** 1868.

[14] E. Lovinescu, **Scrieri,** VII, București, 1978, p. 625.

AUTOGRAF — I. L. CARAGIALE

Perenitatea „Convorbirilor literare"

Revistele mari au constituit întotdeauna un spațiu prielnic dezbaterii și afirmării ideilor, încurajării literaturii, artelor în general, și de aici, locul lor important în promovarea progresului spiritual. Publicații ca **Dacia literară, Propășirea, România literară, Convorbiri literare, Contemporanul,** ca să enumărăm numai cîteva, au străbătut timpul, păstrîndu-și actualitatea, prin modul în care obiectivele urmărite au reflectat aspirațiile neamului ori s-au integrat ansamblului de preocupări ce interesa viața literară și culturală de pretutindeni.

Convorbiri literare s-a impus nu doar prin longevitate, adică, mai exact, prin etapele literaturii și culturii românești parcurse, ci, mai ales, datorită dimensiunii, uneori fără margini, a personalităților care i-au eternizat existența. Epoca de mare glorie a revistei fiind cea cunoscută sub numele de perioada ieșeană (1867—1885).

În plan teoretic, perenitatea revistei e conferită de participarea la disputa de idei privind direcția culturii naționale și de statuarea principiilor estetice în interpretarea literaturii, accentul punîndu-se cu insistență pe originalitate și valoare. Principiile teoretice consolidate îndeosebi prin literatura marilor clasici din a doua jumătate a veacului trecut, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, dar și de partea cea mai viabilă a creației lui Alecsandri au asigurat publicației un mare prestigiu, atît în vremea sa, cît și peste timp. Adeziunea lui Alecsandri la programul revistei Junimii s-a produs relativ repede. Într-o scrisoare din septembrie 1867, poetul îi scria lui Iacob Negruzzi: „Eu sînt atît de încîntat văzînd calea ce ați apucat că vă promit să vă întovărășesc pe cît îmi va permite slăbirea pasurilor". Nu peste multă vreme, același neobosit luptător pentru idealurile culturii îi susține pe convorbiriști în campania literară întreprinsă: „Curaj, dar, scumpii mei amici, aveți de apărat tezaurul cel mai scump ce ați moștenit de la strămoși: limba, adică simbolul sacru al naționalității noastre".

Din substanța vie a **Convorbirilor literare** iradiază idei cardinale proprii spiritului românesc. Așa cum a fost concepută, chiar de la primul număr, publicația ne apare și azi circumscrisă idealului național, scopul ei anunțat într-un succint cuvînt înainte fiind „de a reproduce și răspîndi tot ce intră în cercul ocupațiunilor literare și științifice; de a supune unei critici serioase operele ce apar din orice ramură a științei; de a da samă despre activitatea și producerile societăților literare, în special a celei din Iași și **de a servi ca punct de întîlnire și înfrățire pentru autorii naționali"** (s.n.). Aceste idei dobîndesc contururi pregnante în studiile lui Titu Maiorescu, dar și în cele ale altor colaboratori, între care se reliefează A. D. Xenopol. În **Despre poezia română (O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867)** al cărui obiect este, în primul rînd, estetica poeziei, Maiorescu își dezvăluie admirația pentru poezia populară (factor sigur și statornic al specificului național) recomandînd-o drept **model** scriitorilor. Cînd se ivește prilejul, și acesta este oferit de colecția **Poezii populare ale românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri,** criticul precizează poziția revistei față de poetul atît de implicat în marile momente ale destinului poporului său, accentuînd totodată direcția națională convorbiristă: **„Convorbiri literare** — scrie Maiorescu — îndată la apariția cărții în cestiune și-au împlinit datoria de a o anunța în cîteva rînduri călduroase publicului cititor. Însă acel anunț al momentului nu este îndestul pentru cerințele criticei literare, și noi ne folosim cu plăcere de ocazia ce ni se oferă pentru a reveni încă o dată la lucrarea d-nului Alecsandri. Căci, pe lîngă rangul necontestabil ce această colecțiune de poezii ne pare că ocupă înaintea tuturor publicațiunilor din ultimul deceniu al literaturei noastre, **cartea d-lui Alecsandri este și va rămîne pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie și totodată de limbă sănătoasă, de notițe caracteristice asupra datinelor sociale, asupra istoriei naționale și, cu un cuvînt, asupra vieții poporului român"** (s. n.).

Din aceeași perspectivă a susținerii specificului național, latură a durabilității **Convorbirilor,** raportarea la Alecsandri se face mereu pentru a se releva **farmecul limbii române, iubirea românească și dorul de patrie, frumusețea proprie a pămîntului nostru natal** ș.a. (vezi **Poeți și critici).**

O adevărată sinteză a opiniilor despre specificul național întîlnim în **Literatura română și străinătatea,** unde ideea originalității naționale este indisolubil legată de valoarea estetică. Etnicul devine parte a fondului, „element original al materiei", dar el trebuie să fie „îmbrăcat în forma estetică a artei universale". În felul acesta, primatul valorii artistice devine precumpănitor, constituind prima condiție pe care trebuie s-o îndeplinească opera. Prețuirea scriitorilor convorbiriști se face mai întîi din această perspectivă. Judecățile de valoare referitoare la Alecsandri, Eminescu și Caragiale sînt un exemplu în această privință.

După trei ani, în 1885, în **Comediile d-lui I. L. Caragiale** esteticianul **Convorbirilor literare** sugerează perspectiva încadrării scriitorilor români în contextul universal în funcție tocmai de originalitatea etnică și valoarea estetică. În aceeași manieră analizează mai tîrziu și creația eminesciană, extinzînd și mai mult sfera discuțiilor.

Dezbaterile despre poezie, opiniile generale despre esența artei susținute de revista fondată de Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, P. P. Carp, Vasile Pogor și Th. Rosetti, promovarea direcției naționale în cultură și literatură, intuițiile de o frapantă modernitate întîlnite în unele studii ale îndrumătorului Junimii garantează perenitatea **Convorbirilor literare** despre care Eminescu spunea la un moment dat că „nimeni nu mai poate pune la îndoială că această foaie, în limbă, în stil și în concepțiuni este o adevărată expresie a spiritului românesc".

Pavel FLOREA

Dinspe ieri către azi

La 1 martie 1867 apărea la Iași, din inițiativa unui grup de tineri intelectuali entuziaști, constituit în societatea literară „Junimea", revista **Convorbiri literare.** Nimeni nu bănuia atunci că va fi publicația cu cea mai lungă existență din istoria culturii noastre și, cu atît mai puțin, că paginile ei vor găzdui scrierile atîtor nume ilustre din istoria literaturii naționale. S-a scris enorm despre rolul salutar al **Convorbirilor...** în mișcarea noastră literară, subliniindu-se, deopotrivă, neegalatul merit de a atrage principalele forțe literare din epocă, cum și puterea de iradiere, de înrîurire a spiritului public. Funcțiunea istorică a organului „Junimii" e îndestul de bine precizată ca să mai necesite reluări. Ceea ce ne interesează acum, la 120 de ani de la apariție, e altceva; anume, în ce măsură experiența ei centenară, și cu deosebire experiența din perioada ieșeană, unanim considerată apogeul sinuoasei sale existențe, este instructivă pentru noi, cei de astăzi. Sigur că o revistă unde și-au tipărit principalele scrieri Maiorescu, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, nu mai are nevoie de alte justificări. Însă, o publicație literară nu se limitează la momentele privilegiate. Revistele sînt organisme vii, complexe, sensibile la imperativele clipei, dar și privind cu un ochi spre absolut, afirmînd — dacă nu un program — măcar o credință, luptînd pentru impunerea ei, alegîndu-și colaboratorii în funcție de aceasta, dar și cedînd adesea, făcînd — cum se zice — compromisuri, nu neapărat din cine știe ce interese obscure, ci pur și simplu pentru a-și respecta ritmul de apariție, încurajînd hărnicia mediocră din lipsa capodoperelor, însă și cedînd insistențelor interminabile ale apropiaților. Privite din acest unghi, **Convorbirile literare** ilustrează perfect eterna condiție a revistelor de literatură, dornice să impună înalte exigențe estetice și nevoite — Vai, de atîtea ori! — să se mulțumească numai cu ceea ce li se oferă. Oricît de nobile și de ferme ar fi intențiile celor ce le redactează, periodicele au exact nivelul literaturii momentului în care apar. Dacă, prin urmare, în primii ani, alături de Alecsandri, publică poezii Cornea, Bodnărescu, Cugler, I. Negruzzi ori N. Pruncu, pricina nu e defectuoasa funcționare a criteriului estetic, ci fatalitatea că aceștia erau poeții cît de cît acceptabili. O revistă nu poate inventa scriitori. Îi stă, cel mult, în puteri să aleagă dintre cei existenți pe aceia de oarecare perspectivă și să-i consilieze, îndrumîndu-le talentul. Sporirea acestuia, în schimb, nu e posibilă. Ea poate, totuși, din rațiuni pedagogice ori din simpla voință de a proba viabilitatea direcției, să-i supraliciteze și, în cele din urmă, să-i impună, fie doar publicîndu-i sistematic, fie supunîndu-i unei judecări critice părtinitoare. Este, de regulă, punctul slab al oricărei publicații, mereu dispusă a-și menaja redactorii și colaboratorii statornici. Nici **Convorbirile literare** nu fac, pe acest plan, excepție și, indiferent cîte justificări și explicații am furniza propozițiilor din **Direcția nouă,** indiferent cîte nuanțe și formulări restrictive am descoperi acolo, e greu să uităm că Bodnărescu e inclus, împreună cu Alecsandri și Eminescu, printre „poeții însemnați prin înălțimea ideilor și, în parte, prin felurimea formelor poetice ce le-au introdus", că poeziile Matildei Cugler „înavuțesc multe numere ale acestei reviste de la prima ei ivire, sau că încercările lui Șerbănescu stau și vor sta „între cele mai plăcute produceri ale literaturei române". Necruțătorul Maiorescu era, la urma urmelor, om și el!

Calificările de acest gen, cît de convenționale, erau cu atît mai bătătoare la ochi cu cît publicația junimistă se făcuse cunoscută printr-un program critic de o violență fără precedent. Nu ne gîndim la acel scurt text așezat în fruntea primului număr, preaplin de promisiuni conciliatoare și care plasa revista în prelungirea unei tradiții, ci la seria inaugurată de **O cercetare critică** și continuată prin **Limba română în jurnalele din Austria** și **În contra direcției de astăzi în cultura română.** Aceste studii maioresciene, ce văd în formele culturii și literaturii contemporane flagrante expresii ale neadevărului, constituie adevăratul program al **Convorbirilor.** Un program benefic de vreme ce pretindea a așeza realismul la temelia oricărei acțiuni culturale, dar — în egală măsură — un program deocamdată negativ, contestînd tot ce se realizase înainte, chiar și lucrurile evident bune sau care puteau fi un punct de plecare al viitoarei construcții culturale. Or, prin însuși faptul că îi lipseau, cu excepția lui Maiorescu, la o adică nici el o autoritate incontestabilă la acea dată, argumentele concrete pentru o viziune atît de severă, trebuind a se mulțumi cu modestele producții ale junilor autori, **Convorbirile...** din primii ani se contraziceau vizibil și contemporanii au sesizat imediat slăbiciunea, speculînd-o în variii chipuri. Ca să nu mai spunem că și prezența lui Alecsandri, scriitor „vechi", echivala cu o dezicere. Nu poți șterge cu buretele tot ce s-a făcut pînă la tine, cerînd o ordine absolut nouă a lucrurilor. Germenii noului se cade a-i descoperi în chiar ceea ce există. Soluțiile de continuitate sînt întotdeauna păgubitoare pentru o cultură și Maiorescu însuși a înțeles acest elementar adevăr, ținînd seama de el în redactarea **Direcției noi,** ce mizează pe Alecsandri, înaintea lui Eminescu, Bodnărescu ori Șerbănescu, pe Odobescu înaintea lui Strat ori Xenopol. O a doua contradicție, mai puțin izbitoare, însă deopotrivă de gravă, se leagă de realismul considerat a prezida acțiunea junimistă. E firesc să ne întrebăm de partea cui e realismul, al acelora care își alcătuiesc programul în funcție de situația concretă a culturii naționale, sau a acelora care o ignoră pur și simplu, propunînd ideale exigente. Credem, de aceea, că nu realismul caracterizează primele manifestări ale spiritului critic junimist și, implicit, convor-

(continuare în pag. 6)

N. COBADIN

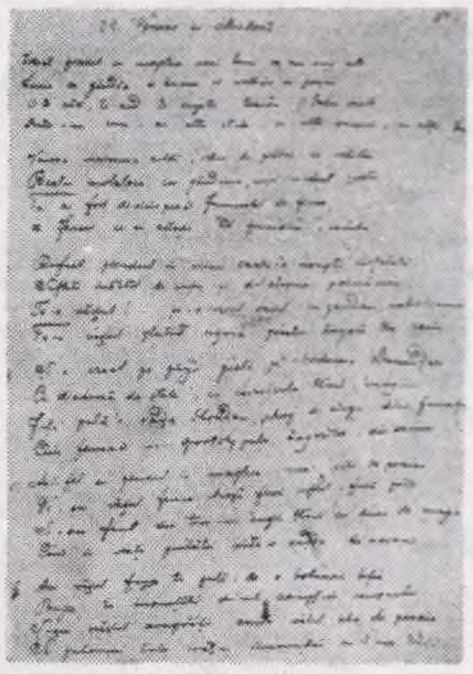
Instituția „Convorbiri"

Orice aniversare a „Convorbirilor literare" devine un prilej de meditație pentru cine se interesează de ce s-a întîmplat și se întîmplă în cultura română. Obligațiile profesionale m-au îndreptat spre consultarea revistei, acea revistă din a doua jumătate a secolului trecut la care ne gîndim cu toții cînd îi pronunțăm numele. N-am făcut-o metodic, așa cum m-am ocupat de alte reviste, dinainte și de după „Convorbiri", dar cîteva concluzii mi s-au impus cu forța evidenței. Am citit totdeauna cu mult interes studiile specialiștilor care s-au îndreptat asupra revistei, printre ei figurînd marile nume ale criticii românești.

Apariția „Convorbirilor literare" s-a datorat conjuncției unor factori explicabili și mai puțin explicabili care au concurat pe o perioadă relativ limitată, la efloreșcența supremă a geniului românesc. Revista s-a delimitat aspru de proliferarea nonvalorilor, dar a cultivat, cu înțelegere și respect, marii scriitori ai generației precedente și a propus „direcția nouă" în spiritul continuității. Programul a fost foarte ferm și foarte suplu totodată, permițînd colaborarea strînsă a unor personalități diferențiate ca structură și preferințe. Oricît ar fi de riscante profețiile asupra trecutului, e greu să ne închipuim peisajul literaturii noastre fără „Convorbiri literare", chiar dacă strălucirea individualităților componente ar fi fost și fără îndoială că ar fi fost aceeași. Cînd citim revistele apărute înainte, gîndul nostru merge spre ideea de prefigurare a unor tendințe, finalizate după criteriul suveran al valorii în publicația apărută la 1 martie 1867. Legătura este obligatorie și cînd avem în vedere literatura secolului al XX-lea. „Viața românească", cea mai importantă revistă culturală apărută la noi în acest secol, s-a revendicat de la „Dacia literară" și de la scriitorii grupați în jurul ei. Cînd analizăm însă grija pentru promovarea valorilor, dincolo de apartenența programatică a scriitorilor publicați, însăși ideologia „Vieții românești" cu problema cardinală a specificului național, vedem că raportarea la cîteva dintre cele mai mari nume ale „Convorbirilor" devine din nou necesară.

Toate acestea au fost posibile fiindcă revista a fost concepută nu ca expresie a unei grupări literare, ci ca o instituție. Ea și-a propus slujirea literaturii române prin clarificarea ideii de literatură, prin publicarea scriitorilor ei reprezentativi. O instituție este altceva, mai mult, decît suma personalităților componente, oricît ar fi ele de glorioase. Ea permite, în cultură, buna funcționare a unor principii, cenzurarea subiectivităților care amenință să perturbeze cursul lor normal. Sigur, nu totdeauna s-a întîmplat așa în existența revistei, polemica acerbă fără de care nu și-ar fi putut face opera salutară, a determinat și abateri. Ele nu au fost esențiale și nu au afectat întreprinderea capitală a publicației pentru cultura noastră. Fiecare epocă își are specificul ei, politica ei culturală. A invoca moștenirea literară înseamnă a o prelua în spirit, nu a o copia în concretul manifestării ei istorice. Lecția „Convorbirilor literare" este cea a instituției reprezentate de revistă. Aceasta i-a permis slujirea nu a unui grup, a unei facțiuni literare cu viață efemeră, ci a literaturii române în ansamblul ei, literatura despre care G. Călinescu scria că se produce pe teritoriul întregii țări, „una și indivizibilă, slujind drept cea mai clară hartă a poporului român".

Liviu LEONTE

„Venere și madonă"

file de

Un spirit caragialian: Iacob Negruzzi

Ceea ce frapează înainte de toate, în producția literară a lui Iacob Negruzzi, e diversitatea ei. Negruzzi scrie roman, poezie, teatru, proză scurtă, memorialistică etc. ; nu e un poligraf și nici un simplu amator, ci un spirit esențialmente **disponibil**, gata oricînd să-și încerce forțele într-un **alt** gen dar fără a avea tăria (și răbdarea) să persevereze într-o anumită direcție. De aici, firește, caracterul heteroclit și inegal al operei. Poezia scrisă de Iacob Negruzzi este, se știe, modestă. În **Idei și maxime** (ciudat titlu pentru un ciclu de poeme !) el versifică stîngaci idei găsite, după propria-i mărturisire, în Schopenhauer, Goethe și Lucrețius. **Baladele** ar avea, după unii comentatori, un anume farmec exotic. În **Satire** Negruzzi e mai dezinvolt, „sparge" versul cu dialoguri și execută cîteva mici acrobații, făcînd să rimeze **„Scipioni"** cu **„mormoni"**, **„Petre"** cu **„hexametre"**, **„statuie"** cu **„Cimabue"** și **„Paraguay"** cu **„gînduri ai"**. **Mihai Vereanu**, publicat de **Convorbiri** în „serial" (1873), se vrea roman de critică socială, roman de iubire și roman „de senzație" : intențiile sînt prea ambițioase, depășind posibilitățile reale, la acea dată cel puțin, ale scriitorului. Negruzzi n-are imaginație descriptivă și încearcă a o suplini prin abundente dar lipsite de autenticitate dialoguri. Ceea ce nu e de mirare întrucît el se străduia, în acea perioadă, să se afirme și ca autor dramatic. **Amor și viclenie** amintește de Marivaux iar prin factura ei — comedie în versuri — piesa este, în dramaturgia românească, o prezență notabilă. **O alegere la Senat** este considerată o prefigurare a **Scrisorii pierdute** a lui Caragiale ; există, într-adevăr, unele similitudini de intrigă și tipologie, dar dialogurile sînt artificiale și conduse cu stîngăcie. Greu de spus dacă toate aceste scrieri ar putea cîștiga ceva, astăzi, printr-o lectură nouă ; cred însă că textele socotite a fi rezistat cel mai bine timpului, **Copii de pe natură** și **Amintiri din „Junimea"**, merită o astfel de lectură.

Maiorescu, primul care a apreciat **Copiile de pe natură**, sublinia mai ales însușirile lor realiste și documentare, iar mai tîrziu ele au fost apropiate de specia „fiziologiilor" („niște caractere", zicea G. Călinescu). Nu toate **Copiile** ascultă însă de acest model ; în multe dintre ele Iacob Negruzzi practică o estetică dezinhibată și spirituală, în genul aceleia pe care o ilustrase, cu strălucire, tatăl său în **Negru pe alb.** În „Poeticale", autorul denunță inflația de poezie și face cîteva „exerciții de stil", vizînd pe Hasdeu și pe Bolintineanu ; „Vespasian și Papinian", „Ștefan și Mihai" ridiculizează verbiajul patriotard ; „Tribulațiile unui redactor" și „Scaieți" reproduc mostre de versificări aberante, de un haz involuntar irezistibil, din acelea pe care scriitorul le înregistra la rubrica de „Corespondență" din **Convorbiri.** Peste tot se simte nu numai plăcerea observației ci și aceea a invenției. Negruzzi imaginează situații de viață și mai cu seamă **ipostaze literare**, intenția parodică nefiind totdeauna declarată. Iată un pasaj din „Eroul fără voie" care amintește în chip tulburător de o scenă celebră din **Madame Bovary** :

„— Vă place danțul ?

— Îmi place destul, deși nu sunt pasionat.

— Trebuie să jucați valsul foarte bine ; acesta e danțul german **par excellence.**

Costică făcu o mișcare de modestie.

— Vă place muzica ?

— O, foarte mult !

— Sunt sigură că din piano cîntați foarte bine !

— Din piano nu cînt nicidecum ; am învățat violina.

— Violina e un instrument foarte frumos, mai cu seamă cu acompaniament de piano. Ați cetit **Les Misérables** de Victor Hugo ? Cum vă pare ?

— Îmi pare... hm... cam... să vă spun drept... cred că... hm...

— Sunt pasaje foarte frumoase, dar romanul e prea lung. Se vede că autorul a avut intenția să umple o mulțime de volume. Mie îmi face efectul unei piei de tigru ; totul nu este de o coloare unită, dar pe ici, pe colea sunt pete care dau întregului un aspect plăcut.

— Eu l-am comparat totdeauna cu un pustiu în care se găsesc ici și colo oaze înfloritoare, dar comparația cu pielea de tigru mi se pare mult mai potrivită și mai frumoasă". Scriitorul are, după cum se vede, o excepțională capacitate de a surprinde clișeul, de a denunța, utilizîndu-l în contexte verosimile, locul comun. Parodia, pastișa, exercițiul de stil sînt practici frecvente. După ce dă, în „Poeticale", cîteva mostre de poezie proastă, scriitorul propune o producțiune proprie, „Invocațiune la destin", de același calibru, și schițează apoi un program poetic delirant : „...dați-mi și mie subvențiuni și laude prin ziare, și vă promit a vă face poezii la orice ocaziune".

Procedura o reîntîlnim în „Don Juan de la Arhivă" și în **Cucoana Nastasiica**, unde personajelor li se atribuie versuri de amor ocazionale și compuneri de album. Altfel, Negruzzi e mare amator de texte în care identificăm ceea ce numim astăzi expresivitate involuntară. În „Curiozități contimporane" el alcătuiește un colaj de „extracte" din presă (știri, anunțuri publicitare, necrologuri etc.), antologînd texte „scrise cu intenția serioasă, dar ieșite (...) comice" (scriitorul anunța chiar un volum întreg de **Curiozități contimporane** „ce vor contribui desigur la desfătarea posterității"). Întreprinderea poate fi raportată la proiectul, ca să zic așa, arhetipal al **Sottisier**-ului flaubertian, dar ea prezintă în primul rînd incontestabile similitudini cu preocupările lui Caragiale. Însă încercarea cea mai temerară și cu bătaia cea mai lungă este aceea din „Vorbe parlamentare" : scriitorul inventariază acolo o serie de locuri comune și formule stereotipe din discursul politic al vremii, supunîndu-le unei analize atît lingvistice și stilistice cît și ideologice. Pasaje strălucitoare prin finețe și vervă s-ar putea cita de oriunde. Voi da un singur exemplu, unde autorul exploatează, o dată în plus, virtualitățile discursului ; pornind de la formula „pericolul bate la porțile cetății", el propune și alte imagini, mai „plastice", de genul : „pericolul a ridicat măciuca asupra capetelor noastre", „pericolul a apropiat torța aprinsă de fitilul țării", „pericolul s-aude tunînd", „pericolul se și rînjește la noi și începe a lătra" etc. Încheierea e o demonstrație de virtuozitate, Negruzzi înjghebînd un mic discurs, perfect coerent, alcătuit din toate clișeele inventariate pînă atunci : **„Domnilor,** îmi îndeplinesc o sacră datorie, trăgîndu-vă atențiunea că trebuie să vă schimbați vorbirea cu o oară mai înainte ! De ce să vă ascundeți după deget ? Frazele acestea nu mai merg. Declar sus și tare, și mă fac forte să v-o probez, că suntem în zi de grea cumpănă, cînd micele noastre neînțelegeri trebuie să dispară ! În asemenea momente, totdeauna românii au știut să se unească. Dacă pe viitor nu lăsați aceste vorbe, vă voi denunța opiniunii publice, voi biciui, voi strivi răul, ori din care parte ar veni !" ș.a.m.d.

Apropierea de Caragiale se impune cu evidență. Primul care a semnalat-o (mă folosesc și de datele din ediția Iacob Negruzzi, **Scrieri**, realizată de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu) este Paul Zarifopol, care relata că „lui Caragiale îi plăcea să repete că **Momentele** au fost precedate, în chip determinat, de **Copiile de pe natură**". Mai recent, au semnalat această înrudire Ștefan Cazimir și Florin Manolescu, acesta din urmă vorbind despre o **relație de anticipare.** Meritul lui Iacob Negruzzi, scrie Florin Manolescu, este „de a fi intuit direcția cea mai fertilă către care trebuia îndreptată proza satirică românească". Nu e vorba însă doar de o relație de anticipare ci, aș îndrăzni să spun, de o relație de identificare structurală. Nu e oare semnificativ că în „Vorbe parlamentare", oprindu-se la formula „a da cărțile pe față", scriitorul exemplifică printr-un schimb de replici din **Scrisoarea pierdută** ? (Comentariul e, de altfel, de o admirabilă sagacitate : „În actul II, scena I, Farfuridi zice lui Zaharia Trahanache, de-a cărui bună-credință se îndoiește : «Știi ce, venerabile neică Zahario, ia să dăm noi mai bine cărțile pe față !». La această provocare, Trahanache, care-i om de treabă și nu spune minciuni, se ferește de a răspunde : «Să le **dăm** !», ci zice : **«Dă-le,** neică, să vedem !»"). Și nu e oare la fel de simptomatic faptul că cei doi, au colaborat la „opera bufă" **Hatmanul Baltag?** Ca și Caragiale, Iacob Negruzzi încearcă să extragă efecte literare din texte situate la periferia (sau înafara) literaturii ; colecționează curiozități, „felurimi", idei primite, locuri comune ; ca și Caragiale, în fine, are o predispoziție specială pentru pastișă, încercîndu-și chiar puterile în ipostaza ei superioară, exercițiul de stil, cînd „modelul" e un anume stil sau un anume tip de discurs.

Nu e cazul să revin asupra valorii literare și documentare a **Amintirilor din „Junimea"** (unde, să nu uităm, aflăm și un capitol de „curiozități") ; vreau însă să arăt, din perspectiva pe care am adoptat-o aici, că această scriere a generat cea mai insolită încercare literară a lui Iacob Negruzzi, **Dicționarul „Junimei"**. Replică ludică a **Amintirilor**, **Dicționarul** este un „repertoriu" în care primează verva și inventivitatea. Materia este, practic, aceeași ; faptele capătă însă, prin condensare și prin stilul sec, de „inventar", un relief și o culoare nebănuite. „Fișa" care relatează avatarurile unui tablou al lui P. Verussi e de o savoare inenarabilă ; cutare însemnare (la BEJAN GHEORGHE, spre exemplu) are un timbru caragialian inconfundabil : „Este căpitan în garda civică și în această calitate reprezintă în «Junimea» baioneta inteligentă. N-a scris niciodată nimic". Demonstrînd că se poate glumi, cu bun gust și inteligență, pe marginea unor lucruri foarte serioase, **Dicționarul** este încă un „exercițiu" care confirmă disponibilitățile unui spirit mobil și capabil de cele mai imprevizibile inițiative.

Eșuînd în genurile serioase, Iacob Negruzzi a excelat în întreprinderi marginale sau aparent anecdotice. Și, așa cum se întîmplă nu o dată, tocmai ele i-au adus, peste ani, recunoașterea meritelor literare. Iar înrudirea cu spiritul caragialian îi oferă, acum, o șansă în plus.

Al. CĂLINESCU

Lecția lui Creangă

Opera lui Ion Creangă are o autonomie specială. Caracterul ei inconfundabil nu stă numai în **particularitatea** stilistică a textelor (despre care s-a făcut prea mult caz) și nici exclusiv în **reprezentarea** structurilor ei narative — la fel de supralicitată. **Aflată**, cumva, în afara timpului (după mai bine de o sută de ani ea ne apare deopotrivă de veche și de nouă), creația legendarului humuleștean are un statut de imuabilitate perfectă. Combustia obiectivă sub care ni se relevă literatura lui Creangă ocolește amprenta conjuncturalului și sfidează flexiunea istorică. De aici, probabil, și evidența că mai toți comentatorii de marcă ai prozatorului au emis opinii exacte, care, urmărite totuși, în ordinea cronologică a așternerii lor, nu depășesc orizontul deschis de enunțurile lui Ibrăileanu, demonstrate apoi de G. Călinescu. „Opera lui Ion Creangă este epopeea poporului român". Sau : „Creangă este Homer al nostru" (Ibrăileanu), pentru ca autorul monografiei **Ion Creangă** (Viața și opera), după un gnomic și fastuos periplu exegetic, să conchidă într-o viziune apodictică și, sigur, inimitabilă : „Creangă este o expresie monumentală a naturii umane în ipostaza ei istorică ce se numește poporul român, sau mai simplu, e poporul român însuși surprins într-un moment de genială expansiune. Ion Creangă este, de fapt, un anonim". (G. Călinescu, **Op. cit.**, Buc., 1966, p. 392).

După o astfel de cuprinzătoare și infailibilă caracterizare, orice alte impresii, catalogări și clasări ale operei par minate de o insuficiență astmatică. **Amintirile**, **Poveștile** și **Povestirile** insului descins din Humulești le-a purtat și le va purta mereu fiecare dintre noi în alcătuirea geologică a ființei sale, iar în Istoria literaturii române aceste scrieri **au existat înainte** de a fi fost întocmit un manual academic și cu un adevărat întuneric de veacuri care au premers întîmplării de a se fi ivit printre noi diaconul și învățătorul cu numele Ion Creangă. El, bucherul și apoi scriitorul, și-a cuprins **clipa** în înverșunarea dramatică — **de a fi** — a poporului român și, cugetînd ascuțit, (dar nu mai puțin sceptic), a început a ne povățui, cu o tristețe numai de el simțită, asupra întocmirilor din vechime ale lumii, cînd bucuriile erau mai multe și mai pline, și cum asupră-le au căzut și mai cad, atunci cînd nimeni nu se așteaptă, nourii grei ai amarului, pentru ca iarăși, zîmbetul unui copil să poată însenina totul... De ce oamenii, mulți și puternici cum sînt, nu pot înlătura, ei, stările mai puțin faste? Învățătura strecurată aici, fără ca povestitorul să o fi indicat anume, stă în aceea că numai puritatea desăvîrșită, cinstea și iubirea curată, adică semnele permanenței cosmice — rațiunea însăși a **devenirii** umane — (toate acestea cuprinse în simbolul **începutului** care este copilul), poartă în sine forța de neînvins a vieții — singura în stare să biruie aversele sincopate ale răului.

Amestecul liber dintre realitate și fabulos (prin așezări rurale populate de oameni extrem de obișnuiți trec uriași de toate dimensiunile, vorbesc păsările, furnicile, albinele etc.) în spiritul lui Creangă, comportă aceeași statornică idee de bine și de înlăturare completă a tuturor cauzelor nefericirii. Deși reprezentată scenic în individualități precis conturate, esența oricărei manifestări individuale, în textele prozatorului, este determinată de conștiința sufletului colectiv, răsfringerile pozitive ale conflictelor fiind aprioric destinate propensiunii tuturor. Legile nescrise ale firii, ritmurile lor ancestrale se cuprind în întreaga-i operă, impulsurile acesteia avînd refracții în modul arhetipal de conduită umană.

Realistă doar în **litera**, nu și în **spiritul** ei, proza lui Ion Creangă are mai ales virtuți simbolice, pentru că, dincolo de concretețea motivelor convocate (universul palpabil al satelor), se închegă lumea infinită și eternă a imaginației, superioară genezei organice și trecătoare a celei dintîi. Artistul-gînditor Creangă realizează simultan opoziția idealului cu realul, a **determinatului** cu **indeterminabilul**, a cărui expresie este învelișul abstract al **ideii**, suprapusă succesiunii concrete a obiectului. Simbolurile creației lui Creangă răzbună neîmplinirile vieții sociale, admițînd posibilitatea oricăror înfăptuiri în lumile fără hotar ale fanteziei.

Ion Creangă nu este, așa cum s-a crezut, un scriitor popular; artist desăvîrșit, asemeni lui Eminescu și Caragiale, superior orgolios și rebel în fața umilinței creștine, altitudinea eposului său ne va impune mereu prin imperativul dramatic de re-interpretare a lumii.

Virgil CUȚITARU

istorie

„Convorbiri literare“ azi

Seria nouă a **Convorbirilor literare** debutează, după cum se știe, în 1970, după un hiatus de douăzeci și șase de ani din cei 103 cîți se împliniseră atunci de la data fundării marii reviste. Nu-i mai puțin adevărat că publicația lunară care i-a premers din anii '50 — **Iașul literar** — se instituia, mai către sfîrșit, chiar dacă în mod tacit, chiar dacă opțiunile tindeau mai clar către tiparul vechii **Vieți românești**, și în mandatar al moștenirii primei noastre reviste prin excelență literare. Și totuși, revirimentul se produce după revenirea la vechiul titlu ; bineînțeles că nu el a determinat schimbările în profunzime ale presei ieșene de literatură, dar este și aceasta o dovadă că înseamnă foarte mult un frontispiciu de prestigiu.

Pentru cine are legături directe cu cultura românească, chiar dacă nu cunoaște avatarurile revistei, **Convorbiri literare** de acum un veac reprezintă spațiul de afirmare a unor valori permanente ale poeziei, prozei și dramaturgiei naționale, centrul de iradiere a spiritului modern într-o perioadă de mutații culturale profunde și publicația în care s-au pus temeliile criticii noastre literare. Acestea rămîn, firește, în accepția lor contemporană, și componentele de bază ale grilei prin care poate fi citită și evaluată seria nouă. Meritul că poate fi aplicată și acum fără distorsiuni majore aparține și celor de acum mai bine de un secol, care au intuit liniile de forță ale unei literaturi tinere, în plină expansiune, și celor de azi care, fără a afecta priza la actualitate a **revistei**, evaluează corect exigențele reale ale tradiției și continuității. „Schimbarea la față“ nu s-a petrecut brusc, nici de la sine și nici din afară. Apărut în 1966, sub conducerea profesorului Constantin Ciopraga, săptămînalul **Cronica** aducea o puternică briză proaspătă în viața cultural-artistică a capitalei moldave. Consecințele ei se simțeau în toate domeniile literaturii dar, cu precădere, în critică (înțeleasă în sens larg). În paginile **Cronicii** (al cărui titlu nu fusese recuperat din vechea presă ieșeană) își „intrau în mînă“ critici cu oarecare vechime și se modelau două generații : una aflată în pragul maturității și o a doua foarte tînără, în plin proces de formare. Ca profil, **Iașul literar** se remania și el dar încă trenant ; deși nume noi se adaugă unor colaboratori de prestigiu, se mai face amatorism la rubricile de critică, ba găsim chiar numere tematice (exista o asemnea tradiție la **Convorbirile literare** de după 1900) în care ea lipsește total. Revenirea revistei lunare ieșene la ilustrul titlu nu înseamnă, cel puțin în faza incipientă, restructurarea ei substanțială ; bunăoară, în numărul din mai 1971, la cronica literară este comentat un singur volum (al unui localnic), iar rubrica de recenzii este teribil de heteroclită și neomogenă valoric. Însă se schimbă pulsul. Într-un număr din același an, răspunzînd la o anchetă jubiliară, M. R. Iacoban, contestă, în maniera sa polemică de atunci „valabilitatea sintagmei **literatură ieșeană**“ ; nu era, desigur, unicul care gîndea așa, de aceea replica este simptomatică : se simțea nevoia depășirii prejudecăților și complexelor provinciale în interiorul cărora nu se poate face cultură adevărată. Mutația se produce în 1972, cînd revista își schimbă formatul ba, pentru un timp, revine și la apariția bimensuală (ca în anii începuturilor). (Fără îndoială, formatul nu poate influența în adîncime profilul unei publicații ; poate însă favoriza o înfățișare plastică mai expresivă, un puls mai viu, mai nervos și acea zvîcnire care așază o rubrică, un nume sub ochiul cititorului). Chiar din primul număr al acelui an, o „masă rotundă“ pe tema **Condiția criticului, condiția criticii** întrunește personalități din mai multe centre culturale ale țării și din mai multe generații : Constantin Ciopraga, Al. Piru, Al. Andriescu, Mihai Drăgan, Virgil Ardeleanu, Liviu Petrescu, Al. Călinescu, Mircea Iorgulescu, Voicu Bugariu. Alertețea și spiritul acut al opiniilor emise cu această ocazie exprimă, și din partea revistei, reprezentată de George Pruteanu, o nouă optică. Nu stăm să discutăm aici cauzele imediate sau de inducție ale mutației ; important este că ea se produce, că în revistă critica își află locul și ponderea pe care le cer nu numai o ascendență ilustră, dar și implicarea ei reală în fenomenul literar contemporan. Refuzînd condiția de antologie la dată fixă, **Convorbiri literare** devine, de acum înainte, revistă de atitudine. Scăderile de tonus nu au lipsit (dar ce publicație este scutită de asemenea fluctuații ?). Cînd țin de ponderea și calitatea implicării, **ele sînt**, întrucîtva justificabile, dar nu și atunci cînd revista absentează de la dezbateri deloc marginale. Sigur, oricare publicație are dreptul inalienabil de a-și alege orizonturile de lucru, dar sînt situații în care autoritatea obligă.

Congeneră cu precedenta este chestiunea deschiderii polemice a criticii, cu atît mai mult cu cît profilul vechii reviste angajează în acest sens. Ca punct de plecare al căutării adevărului, starea sau atitudinea polemică sînt suportul invizibil al oricărei idei exprimate de critica literară. Dar ambitusul polemicii fiind extrem de larg și de mobil, chestiunea care niciodată nu trebuie pierdută din vedere este cea a adecvării la obiect, circumstanțe, **scopuri** ; adecvare ce nu trebuie confundată cu versatilitatea dar nici cu reversul ei — starea de permanentă excitare belicoasă. Problemă, la urma urmei, de autoreglare, atît la nivel individual, cît și în contexte mai largi. Seria nouă a **Convorbirilor literare** oferă în această privință, o traiectorie semnificativă : în primii ani de după 1970, aproape toate paginile aruncau jerbe de scîntei polemice ; treptat s-au domolit, apoi s-au refugiat în rubrica de recenzii, cu ponderație în cronicile literare propriu-zise, în interviuri și extrem de rar în eseuri. A obosit spiritul polemic al criticilor ? Nu, s-a produs necesara adecvare de fond ; în plus, s-au ales temperamentele critice funciar polemice de cele pentru care o asemenea atitudine răspunde unor necesități de moment. Desigur, autoreglarea nu poate fi niciodată perfectă.

Capitolul la care critica din **Convorbiri** deține, se pare, întîietatea în presa noastră de cultură este cultivarea valorilor permanente ale literaturii noastre. O statistică a paginilor dedicate marilor creatori din trecut și din contemporaneitate ar impresiona, însă nu ar oferi decît o imagine parțială, cantitativă doar, a contribuției revistei în acest domeniu ; un indice al numelor care semnează studii de acest fel ar fi mai elocvent, pentru că ar demonstra că revista are un cerc de colaboratori din toată țara pe care puține publicații îl pot etala. Esențială rămîne însă calitatea contribuțiilor. Cum nu ne putem întinde cu exemplificări detaliate, trimitem la un număr care poate fi calificat drept excepțional : cel din martie 1980 ; și ca acesta sînt numeroase în cei șaptesprezece ani ai noii serii, în tot cazul la nivelul de sus al publicisticii noastre literare. Faptul depune mărturie și pentru prestigiul revistei și pentru politica ei redacțională. Strategia echilibrului este evidentă în sectorul criticii. **Convorbiri literare** dispune, în momentul de față de unul dintre cele mai puternice grupuri de critici ; am zis grup, iar nu grupare fiindcă în interiorul lui orientările teoretice, metodologice, temperamentale etc., cunosc o diversitate frapantă. Cu toate acestea, stridențe, discordanțe, inconsecvențe de atitudine la nivelul ansamblului nu prea pot fi depistate. Vasăzică a fost înțeleasă și acceptată relația dintre prerogativele personalității și exigențele integrării în profilul și orientarea unui grup. Pe acest temei, în fond atît de puțin verificabil, se clădește, pînă la un punct, modernitatea autentică, apărată de excese, crutată de obsesiile și furorile ultimelor mode, a criticii de la **Convorbiri literare**. În spațiul consacrat cronicii, de pildă, au lucrat, de-a lungul anilor, între trei și cinci critici, prezențele cele mai consecvente fiind Daniel Dimitriu, Al. Dobrescu, Al. Călinescu, Constantin Pricop, Val Condurache, George Pruteanu. Individualități atît de puternic diferențiate găsim în puține pagini de cronică literară ale revistelor noastre ; cu toate acestea, la fel de puține pagini de cronică posedă ritmul, convergența și vitalitatea celor din **Convorbiri**. Serioasă și lucidă, bine orientată în fenomenul literar românesc de azi, rubrica, după adagiul „pars pro toto“, este o marcă a autorității incontestabile a criticii promovate de revistă.

M. IORDACHE

Privilegiu

E un privilegiu să te naști, să trăiești și să muncești în Iași, în acest oraș cu un specific spiritual captivant și cu un trecut de cea mai bogată contribuție la vrednicia poporului nostru și la înzestrarea culturii românești. E un privilegiu să afli pînă și de la pietrele pe care calci și de la zidurile pe lîngă care treci zilnic că tradiția de cultură a Iașului se leagă puternic de o întîietate a valorilor spiritului și de continuitate în efortul depășirii. Pe deasupra anilor, aici în orașul teilor, castanilor și liliacului, multe generații au căutat și au găsit un limbaj comun. Și-au vorbit, s-au interesat de un drum și l-au găsit. Pe acest drum s-a închegat tradiția unei școli, tradiția culturală a unui oraș.

*

E un privilegiu să viețuiești în orașul unde s-a născut „Convorbiri literare“, creația nemuritoare a neobositului Negruzzi și a maiestuosului Maiorescu. Au trecut de atunci 120 de ani. E departe vremea aceea. Dar, „Convorbirile“ vin mult mai de departe. Ecourile ei pornesc din tiparnița românească de la Trei Ierarhi, din Academia Domnească a lui Vasile Lupu, din „Psaltirea pre versuri tocmită“ a lui Dosoftei. „Convorbirile“ vin din epoca dezvoltării Academiei Mihăilene, întemeiată pentru „dreapta luminare a neamului“ și a luptei lui Asachi de a impune limba românească în școală. E un privilegiu să trăiești în cetatea de scaun a culturii unde, înainte sau după „Convorbiri...“, au ieșit din vechi și din mai noi tiparnițe, mii și mii de pagini de slovă românească adunate în „Dacia literară“ și „România literară“, în „Contemporanul“ și „Viața Românească“, în „Însemnări ieșene“ și „Jurnalul literar“, în „Iașul literar“ și „Cronica“. Și din nou în „Convorbiri literare“. Nu intenționez să predic cultul amintirilor, dar cu fiecare răscolire a ceea ce a fost simt că ne întregim și reîntregim ființa. Există un trecut în jurul nostru și în noi înșine, pentru care sîntem datori să ținem în permanență aprinsă o candelă de lumină.

*

E un privilegiu să poți păși zilnic pe caldarîmul, pe treptele sau pe dușumelele călcate cîndva de zei ai culturii și literaturii intrați mai de mult sau mai de curînd în legendă. Dacă stai și asculți cu atenție, auzi ecoul pașilor din acei ani îndepărtați sau mai apropiați. E încă viu. Răsună în Casa Dosoftei și pe lîngă zidurile Trei Ierarhilor și Goliei; se face auzit în cerdacul Bojdeucii din Țicău și sus, la Copou, în casa unde s-au născut capodopere ; răsună ecoul pașilor vechi la Casa Pogor și deopotrivă în clădirile aproape intacte de pe strada Vasile Alecsandri unde au fost tipografii din teascurile cărora au ieșit „Convorbiri literare“ și „Viața Românească“. La fiecare pas ecourile pașilor acelor proeminente personalități care, prin activitatea și creația lor, au înălțat și îmbogățit cultura și literatura română : Varlaam și Dosoftei, cei dintru începuturi ; Asachi și Veneamin Costachi, Laurian și Bărnuțiu, Maiorescu și Lambrior ; Eminescu și Creangă ; Philippide și Nădejde. Pe mulți a adunat bătrînul Iași sub cupola lui albastră. Aici Sadoveanu și Ibrăileanu, Topîrceanu și Codreanu, Teodorescu și Călinescu, Otilia Cazimir și Lesnea. Și mulți alți condeieri de nădejde. Creatori de cărți, creatori de reviste, creatori de limbă. Ziditorii unei tradiții de neclintit.

*

Bătrînul Iași s-a înscris în istorie ca focarul din care au pornit cele mai de seamă mișcări sufletești și artistice ale neamului nostru, rămînînd încununat de gloria științei și a culturii. Iașul contemporan, constructor neobosit al noii societăți caută în permanență și găsește limbajul și mijloacele potrivite pentru a cinsti, continua și spori zestrea bunelor tradiții. E un privilegiu să te naști, să trăiești, și să muncești în orașul colinelor albastre.

Dumitru IGNEA

Un convorbirist

Ștefan Cuciureanu, bucovinean de origine, sosit la Iași în 1945, de la Liceul „Matei Basarab“ din București, unde funcționa ca profesor de italiană și de franceză, și din redacția „Convorbirilor literare“ de sub conducerea lui I. E. Torouțiu, a onorat, ani îndelungați, cu prestigiul omului învățat și al pedagogului dotat, Catedra de Romanistică de la Universitatea „Al. I. Cuza“. Cercetător extrem de ascuțit, parcimonios cu propriul lui scris și sever cu al altora, Ștefan Cuciureanu, reprimîndu-și elanurile și cîteodată vanitatea, imbolduri din care rezultă, de regulă generală, dimensiunea impresionantă prin ea însăși a operei, a optat pentru înfăptuirile omenești mai puțin strălucitoare în afară, pentru că adevărata lor măsură este lăuntrică și scapă privirilor neatente sau nepricepute. Înțelegător și foarte apropiat de elevii săi, iubit de aceștia, profesorul Ștefan Cuciureanu avea darul de a comunica, într-o formă limpede și pregnantă, cunoștințele cele mai aride, stabilind îndată, între catedră și cei din bănci, contactele unei înțelegeri umane, care era de carte dar și de suflet. Opera nevăzută a magistrului, poate cea mai durabilă, trebuie căutată în conștiința elevilor săi.

Generos cu cei tineri, a detestat, el care aprecia atît de mult viața academică, pe care o deprinsese în tinerețe în școlile și societățile culturale din Bucovina, academismul de paradă, agresiv și prezumțios, care mortifică în loc să îmbogățească și să miște conștiințele. Modestia țăranilor de sub obcinile Bucovinei, (în care își avea rădăcina adîncă și tare familia profesorului născut la Hurjuieni—Gălănești, județul Suceava, 1911) i-a impus o conduită, care i-a adus destule neplăceri, consecvent neconformistă. În raza acestui neconformism, detașat ironic, din speța aceluia al răspopitului Creangă, atunci cînd îmbrăca haina unei false umilințe, se topea orice veleitate neîntemeiată pe învățătura înaltă, pe știința deplină a ceea ce vrei să spui și, mai ales, să scrii. Avea o responsabilitate desăvîrșită din acest punct de vedere. Cumpănea îndelung cuvîntul. N-a lăudat pe nimeni, ofensînd adevărul, și n-a recurs la ocară, în scris, nici măcar atunci cînd a fost lovit. Era un om de carte și dăruit cărții, fără ostentație, pentru că-și însușise de mult, firesc, din perioada școlarității, un tezaur la care nu oricine are acces. Astfel întemeiat a prigonit, cu o ironie disimulată dar nu mai puțin caustică, orice manifestare a „formelor fără fond“, dizarmonie în care vedea efectele directe ale unei instrucții insuficiente, carențele unei școlarități precare, a studiilor improvizate, care-l pun pe ignorant în postura primejdioasă de atotștiutor.

Ștefan Cuciureanu și-a început studiile secundare la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi“ din Rădăuți, pe care le-a terminat în fruntea clasei sale, în 1929, obținînd locul întîi la examenul de bacalaureat susținut la Liceul „Ștefan cel Mare“ din Suceava. Înscris la Universitatea din Cernăuți, urmează cursurile de franceză și italiană, luîndu-și licența **„cu distincție“** și calificativul „cum laude“ în 1933. Între anii 1936—1938, obținînd o bursă, prin concurs, urmează cursurile de specializare la Școala Română din Roma. Tot la Roma, în 1938, își trece, cu teza **Pier Emilio Bosi e la letteratura romena**, pentru care obține nota maximă, examenul de doctorat cu Giulio Bertoni, romanist reputat, ale cărui cursuri le audiase timp de doi ani. Ca și maestrul său italian, în spiritul trilogiei acestuia, **Lingua e pensiero, Lingua e poesia, Lingua e cultura**, Ștefan Cuciureanu nu se va preocupa în cercetările sale viitoare, numai de lingvistică, ci și de literatura, cu o acuratețe și acribie rar întîlnite.

Activitatea didactică și-o începe în Transilvania, ca profesor secundar, între anii 1934—1936, la Școala Comercială Superioară din Satu Mare. Revenit de la Roma, în 1938, este profesor de italiană și franceză la trei școli bucureștene : Liceul „Gh. Șincai“ (1938—1940), Seminarul Pedagogic Universitar „Titu Maiorescu“ (1940—1942) și Liceul „Matei Basarab“ (1942—1944). În 1945, este numit asistent de italiană la Universitatea „Al. I. Cuza“ din Iași, unde rămîne, cu o întrerupere de cîțiva ani, pînă la sfîrșitul activității sale : lector în 1946, conferențiar în 1960, profesor în 1968. Din 1976, pînă la stingerea sa (30 decembrie 1986) este profesor consultant.

Întreruperea activității profesorului Ștefan Cuciureanu la Universitatea din Iași, regretabilă, ca toate celelalte suspendări de profesori din acei ani, nu este echivalentă cu o absență. Numit, în 1952, cercetător științific la Filiala din Iași a Academiei Republicii Socialiste România, secția Filologie, actualmente Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Universității, integrat Facultății de Filologie, profesorul Cuciureanu își desfășoară cîțiva ani activitatea științifică aici, alături de foștii lui studenți. Ședințele de la Filială devin, nu o dată, adevărate ore de curs. „Prelegerile“ audiate, ca să le numim așa, puteau fi asimilate celui mai pretențios curs de specializare pentru cercetătorii tineri. Aceste prelegeri, de fapt comunicări științifice de cea mai aleasă ținută, care au devenit texte tipărite după aceea, se numeau : **Originea unor versuri din variantele lui Eminescu, Traduceri provensale din Alecsandri, Aristofan, Miguel de Cervantes y Saavedra, Torquato Tasso.**

Profesorul Cuciureanu ne-a lăsat cîteva adevărate bijuterii de istorie și critică literară, de subtile comentarii filologice, lucrate cu migală, îndelung, sub lupă. Avem în vedere cercetările sale eminesciene în primul rînd, pasiune veche, care începe încă în paginile revistei „Convorbiri literare“, 1939, revistă la care n-a fost numai colaborator, ci și redactor devotat (1941—1944), la relațiile culturale și lingvistice româno-italiene **(Giovani Pascali și limba română, Manuscrisul gramaticii românești a lui Pier Emilio Bosi, Italienisme la Petru Maior, Eminescu în limba italiană, Analogii cu italiana la T. Cipariu, Coșbuc exeget al lui Dante etc.)**, și la cele cîteva incursiuni în opera unor mari scriitori, gînditori și artiști ai lumii : Aristofan, Ovidiu, Horațiu, Dante, Leonardo da Vinci, Benvenuto Cellini, Cervantes, Gianbattista Vico ș.a. Avem datoria să ne îngrijim de publicarea în volum a acestor contribuții, în care erudiția se întîlnește cu pasiunea amănuntului, folosit cu inteligență și finețe, și rigoarea cu expresia artistică îndrăzneață și originală, pentru că spiritul sobru al „Convorbirilor literare“ nu l-a cenzurat niciodată pe poet, care s-a manifestat ca atare nu atît în cele două plachete pe care le publică în 1940 **(Poem dacic și Vouă și mie duhovnicie)**, în sonetele și traducerile sale, cît în impecabila ținută maioresciană a frazei, în care strălucesc însă, bine gîndite și strunite, expresii și îmbinări sugestive.

Al. ANDRIESCU

Dinspre ieri către azi

(urmare din pag. 5)

birist, ci — din contra — idealismul. Criteriile cu care opera Maiorescu, logic juste, nu țineau seama de starea reală a culturii naționale, proiectînd subit chestiunea propășirii ei în absolut. În termenii concreți ai epocii, e greu să vorbim de direcție falsă ; corect ar fi fost să se observe manifestările improprii și exagerările unei direcții principial îndreptățite și să se propună soluții pentru îndreptarea lor. Teoria „formelor goale“, ce a făcut ulterior o nemeritată carieră nu e altceva decît o simplă teorie, și aceea subredă, și nu erau tocmai departe de adevăr aceia care remarcaseră că, admițîndu-i valabilitatea, junimiștii erau cei dintîi susținători ai „formelor fără fond“. Este aici o dificultate de care s-au izbit majoritatea revistelor preocupate a introduce criterii de judecare absolute, dar constrînse de realități la o perspectivă relativistă asupra lucrurilor. Măsura criticii, adevărata măsură, funcționala măsură, e îndeobște trecutul (uneori și prezentul), niciodată viitorul. **Convorbirile literare** au ales tocmai aceasta din urmă cale, nefirească și riscantă, nevoite fiind — pe parcurs — să-și adapteze pasul după al faptelor culturale existente. Doar în domeniul literaturii au avut, prin Eminescu, Creangă și Caragiale, șansa unei strălucite confirmări și o izbîndă de asemenea dimensiuni a trecut în uitare lipsa de realism a programului inițial. A face **tabula rasa** în speranța că mîine se vor ivi geniile care să-ți justifice asprimea nu poate fi o pildă de conduită critică. Norocul criticului e rar și nestatornic.

Dacă urmările excesivului program junimist, exprimat în **Convorbiri literare**, n-au fost chiar acelea preconizate de inițiatorul lui, el a avut — în schimb — darul de a încetățeni în cultura noastră principiul judecării operelor artistice înainte de toate cu măsură estetică. Primatul esteticului în judecata de valoare a devenit, grație lui Maiorescu, o condiție indispensabilă, elementară, a funcționării spiritului critic. Întîia scară de valori a literaturii din a doua jumătate a secolului trecut a fost schițată de el, rare fiind corecturile ulterior aduse datelor ei esențiale. Ele nu fost mai numeroase în privința scriitorilor de a doua mînă, îndeosebi cînd aceștia aparțineau cercului junimist, evaluați de critic cu o altă balanță, mai sensibilă la afecte. După cum tot afectele sînt răspunzătoare de minimalizarea unor scriitori de talia lui Hasdeu sau de negarea altora de felul lui Macedonski. Obiectivitatea criticului, asupra căreia a insistat atîta Maiorescu și a cărei expresie vie s-a dorit, a fost intermitentă și capricioasă. Din fericire, nu și în cazul lui Eminescu și Caragiale, Creangă și Slavici, clasicii noștri declarați și veritabili. Înainte chiar de identificarea și promovarea talentelor literare neîndoielnice, operațiuni în care șansa a avut o însemnată parte, **Convorbirile literare** și-au sprijinit autoritatea pe spiritul critic maiorescian. A fost prima noastră revistă ce a făcut din critică a sa coloană vertebrală, constituind — pe acest plan — un exemplu pentru urmașe. **Viața românească, Sburătorul, Revista Fundațiilor**, spre a aminti doar cîteva dintre importantele reviste românești literare, nu doar că au avut în fruntea lor critici de autoritate, însă au acordat criticii întîietate în alcătuirea lor. Întrucît își propune formarea și orientarea gustului public, deprinderea lui cu valorile autentice, un periodic literar nu poate decît să promoveze spiritul critic, liber, deschis, sustras presiunilor de orice fel. Este o lecție de care revistele noastre, nu întotdeauna binevoitoare față de critică, mai cu seamă atunci cînd aceasta pare inconvenabilă, ar trebui să țină seama. Pe de altă parte, tocmai critica a făcut din **Convorbiri...** o publicație activă. Dezbaterile de idei, ce și-au găsit locul în paginile sale și al căror protagonist a fost Maiorescu, au avut un rol decisiv în clarificarea atîtor probleme culturale și literare. Chiar dacă, uneori, soluțiile propuse nu s-au arătat viabile, chiar dacă, alteori, atitudinea maioresciană era departe de a încuraja dialogul, polemicile din revistă au menținut trează atenția oamenilor de cultură, cum și a nespecialiștilor, asupra fenomenului artistic, determinîndu-i a cîntări pe cont propriu de partea cui e dreptatea. O publicație capabilă să provoace controverse, să capteze interesul public pentru subiectele de cultură și literatură, pînă la a le transforma în subiectele fierbinți ale zilei, să cîștige în cele din urmă adeziunea unei însemnate părți a lui, este o publicație ce-și onorează condiția. Azi se întîmplă să citim publicații literare cu regretul că n-au păstrat măcar un crîmpei din spiritul polemic al **Convorbirilor literare** de la începuturi. Poate că nu e prea tîrziu să-i redescoperim utilitatea. În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, organul „Junimii“ a promovat o limbă literară clară, precisă, funcțională și armonioasă, descurajînd și impropriețățile și retorismele. Și ori de cîte ori simțim că ne fură condeiul, înșirînd fraze fără acoperire, inutile în căutata lor frumusețe, sau sfidînd omeneasca năzuință de a înțelege, e recomandabil să citim o pagină din **Convorbirile...** de acum un veac și mai bine și să lepădăm, rușinați, prolificul condei. Măcar pentru cîteva ceasuri.

poesis

VERONICA MICLE

O anacronică funingine

apoi
e bine să ieșim

mișcarea lumii dimprejur
restabilește pulsul

ca o bomboană cade dintre buze
pe jumătate suptă
iluzia
că suntem centrul universului

nici vrăbiile nu vorbesc cu noi

ne ducem
fiecare
maimuțărit de umbra lui

e bine-așa
spălați ca-ntr-o leșie
de ecumenica indiferență

ascultă :
mătura de fier
pe care-un nevăzut hornar o poartă-n mînă
adîncul ochiului
ni-l curăță
de-o anacronică funingine

Care din doi

nemăsurată dilatare
a mîngîierii —
pînă la borna ultimului strigăt

cer sfîrtecat și ud

aripi de fluture-obosit
atîrnă
uriașe
zvîcnind arar

ne dezbrăcăm de năluciri

acuma jocul e acesta :
care
din doi
își regăsește primul numele-n cenușă ?

pereții amenințători atîrnă
din nou icoanele în cuie

Ștefan Aug. DOINAȘ

La vida es sueno

Jur
pe castelul meu din Sevilla
că astfel a fost :
ședeam alături
— pe blana de urs cafenie —
goi
ca două vise neîmplinite
iar ochii noștri
hipnotizați
numărau salamandrele
din jurul căminului
Amintirea
unei păsări ce o speram plecată în Sud
mi-a izbit fereastra
și-atunci
m-am trezit
în Olimpul nevrotic al cotidianului

singur

Al. CĂPRARIU

Iarna nimănuia

lui Sorin Titel

Cîțiva prieteni care-au fost aici
îmi fac mai dragi aceste străzi și casa
unde-ndelung i-am așteptat
în ușa unui vers

Adeseori ne-am bucurat să fim alături
în simplitatea unei zile

Uituci și visători nebuni
ei mi-au lăsat surîsul lor și gîndul
printre puținele-mi lucruri
iar eu nimic n-am reușit să dau în schimb
sperînd un anotimp prielnic

Apoi a trebuit
învins și mai sărac
eu însumi să-i petrec pe cei mai buni
în iarna nimănuia

În rarele-mi ceasuri în care mi se-arată
umbra seninului la geam
îi simt din nou gălăgioși în preajmă
și mă surprind că le surîd
într-un surîs al lor
din nesfîrșita iarnă a lui nimeni

Anghel DUMBRĂVEANU

Opaiț de lut

(Într-un muzeu de antichități din Köln)

Sigur că nu puteau vedea mare lucru
Antoniu sau Postumus atunci cînd intrau
în bordeiul Brunhildei ținînd într-o mînă
pîlpîitorul sîmbure de lumină.

Istoria s-a scris, mai degrabă, pe bîjbîite.
Prin lubrice și foșnitoare întunecimi
gonadele sudului porniră asaltul
obișnuite, s-ar putea crede, cu întunericul.

E și greu cînd ții în mînă opaițul
să zărești viitorul ;
grija o ai pentru flacără !

Dinu FLĂMÂND

O ploaie

1. O ploaie verde ți s-a strecurat
în urechea palidă cum o insectă.

2. De urechea ta atîrnînd o ploaie
cum un cercel.

3.. O ploaie pe casă în care sună
atît de monoton
oceanul celest al dorințelor.

Gheorghe GRIGURCU

Sămînța

Văzui că vesnicia născută-i din sămînță
Și din zvîcnirea care bate la noi în piept,
Cuvîntul e adîncul de foc și suferință,
De bucurii, cînd drumul e curajos și drept...

Noi, ce-n iubire veacul cu sufletul slujim,
Și ochiul tot în zvîcnet, ca salt de căprioară,
Il ținem treaz cetății pe care o iubim,
Nu vom lăsa iubirea seminței ca să moară...

Ci, purtători de doină, pe cel ce vrea s-omoare
Sămînța primăverii, cuvîntul ce-l rostim
În suflet cu-adevărul ce trebuie să doboare
Dăm zbor, lume — în cîntec frumos și mai senin.

Răsar cuvinte-n suflet și-atîtea dragi semințe.
Sub bolta ce desparte pămînt de-un cer de stele,
Cuvîntul e steagul ducîndu-ne-nainte,
Departe !... Spre-a învinge vifornițele grele...

Învingem cu sămînța Cuvîntul rostit,
Spre pace ne sînt mersul, rodirea și răbdarea,
Căci literă frumoasă, atunci a răsărit
Și a cîntat pămîntul ce-i neînvins, ca marea !...

Traian IANCU

Către discipoli

! sufletul nostru-i nemuritor,
iubit discipol, fii-mi ajutor,
poartă-mi pe brațe, pe braț să-mi porți
sufletul trupului meu dintre morți,
înalță-mi sufletul meu de tot
cînd trupu-mi sîngeră și nu mai pot,

inalță-mi sufletul meu de tot
cînd trupu-mi sîngeră și nu mai pot !

! fii, dară, liber cum sufletu-i,
ca tine nimeni pe Lume nu-i,
tu îi porți fața lui Dumnezău,
și mult mă bucur de chipul tău,
Domnul ca înger și îngeră
în tine plînge și sîngeră,

Domnul ca înger și îngeră
în tine plînge și sîngeră !

! dacă ești singur și ești lovit
dacă ți-i foame și umilit
umbli pe drumuri, să știi mereu
că-nduri acestea ca Dumnezeu,
lovit cu pietre, rîs și scuipat,
roagă-te zilnic și fii curat,

lovit cu pietre, rîs și scuipat,
roagă-te zilnic și fii curat !

! plînge-i pe-acei ce te schingiuiesc
eu pentru tine numai trăiesc,
eu pentru mine nu am folos
decît în tine, Fiu Glorios,
tu-mi ești grai limpede, grai ocult,
tu decît mine ești mult mai mult,

tu-mi ești grai limpede, grai ocult,
tu decît mine ești mult mai mult !

Cezar IVĂNESCU

O casă, o curte

O casă, o curte, doar atît,
aceasta-i casa-mi părintească ;
și socoteala e puțină :
atîția stînjeni par a fi,
un gard ; o pivniță se cască —
și multe coacăze-n grădină.

Atît. Și totuși ea era
pădurea mea de basm, virgină,
miraj frenetic, goană, tropot ?
Atît a fost : și port și țărm,
o insulă a fericirii
pe-oceanul anilor în clocot.

Cu cît de multe mi-a umplut
miraculoasa-mi inimă-cutie,
cu cîte mirodenii, sare !
Și dacă toate sînt de ducă
aud îndemnul : căpitane,
'nainte, fără așteptare.

Hei, pîine moale, lapte păsăresc,
nu vă mai gust în veci, o știu prea bine,
nu mai e cine, nu mai e cine,
nu mai am ce duce cu mine,
grădina e mică și tristă,
doar iarba e grasă, ea mai există.

O casă, o curte, nimic altceva,
nu va mai fi în curînd casa mea,
pe-un preț de nimic, abia peste prețul ei
oricine poate s-o vîndă sau cumpăra,
sufletul alor mei a trecut departe,
dincolo de viață și moarte.

Stearpă va fi lumea, de-acum stearpă,
cît timp copacii vor fi numai copaci...
frunzele frunze, fără cuibul gingaș,
nacela ce fuge și se inalță
cînd îi ating cu piciorul
odgonul, poznaș !

Mă odihnesc pe vechea prispă de țară,
mulțumindu-i pentru odihnă
și că mă îmbie să stau.
Sînt acasă, nu mă mai zbengui
și nu mai chiui la masă, nu fug,
îmi place să tac și să stau, dumnezeule bun.

Îmi ascult inima de-acuma, prudentă
bate, palpită, însoțește mereu
canalele venelor, sîngele făcînd înc-un salt,
ca vara, prieteni, cînd vine vara,
la fel de precaut cînd vine toamna
și rîndunica zboară sub cerul înalt.

Letay LAJOS

Traducere de
Aurel GURGHIANU

Cina

Ea venise — și cuvîntul
cum Alexandria fără cărți se sparse
ochii, de ruine nu i i-am văzut,
noapte, tu, vedere, cărămizi nearse.

A murit ceva în toate cuvintele,
a murit austrul în austru,
o, văzîndu-i fața mi-a-nghețat spinarea
cum îngheață scara unui sat lacustru.

„Suflet cosmic" și „Adiere"
au venit să stea lîngă ea la masă.
eu un singur fel de mîncare-aveam :
ea era nemaivăzut de frumoasă.

Ion MIRCEA

Consemnare

În această seară moare Anton Pavlovici Cehov.
Nici un tremur în marea livadă cu vișini.
Tăcere.
Poemul se oprește aici
nu mai face nimic, dar nimic
nici urmă de forță nu poate păstra viața
noastră de inși obosiți
în seara cînd moare Anton Pavlovici Cehov.

Florin MUGUR

Semințe și bulbi

Adeseori trecînd prin piața orașului mă opresc
la mesele de beton cu semințe și bulbi
și simt cum prin palme un dor mă furnică
să le ating cu frică.

Gospodar n-am să fiu niciodată, degeaba încerc,
mi-am pierdut deprinderea de a pune după
semnele zodiilor și alte mărunte semne
semințele-n brazdă și vinul în butoaie cu cerc.

Bulbii în lumină-i privesc și lumina
trece prin ei
așa cum sînt înfășați și golași par
un soi de prunci ai țărînii mamă
deschizîndu-și privirile uimite și somnoroase

Solemn privesc prin bulbi ca prin vitralii, văd
satul din Bucovina al tatălui meu și pe cel
ardelenesc al mamei, coline pierdute în fum,
și pe arhepărinți îi deslușesc pînă la Adam
care culege un pile de margarete
să-i facă soației primul colan.

Ceva totuși am învățat de la bunii părinți
tăria de a rămîne așteptînd pînă la capăt
în umezeala țărînii cuminți.

Adrian POPESCU

Duminică

Reîncarnat
sufletul
să mi-l știu
într-o schiuriță *
Iată motive
de-a regreta
că-ntru hristos
te-ai îmbrăcat

Aș avea-n
stăpînire
un deal de
vile
cu brazi

și arțari
care-n vînt
plîng

Și-aș trece
atît de ușor
că nici nu s-ar
auzi
dintr-o grădină
în alta
de pe o creangă
pe alta

a verbului
a fi

Aurel RĂU

* echivalentul, în dialectul aromân, al cuvîntului veveriță

Praguri

În susul apei, într-un spasm de os
Și peștii-n arcuiri de curcubee
Pe solzii lucii prind cîte-o scîntee
Din drum-acesta lung primejdios.

Striviți de pietre, carnea le tresaltă,
Se încordează și își iau avînt :
Mai trece-un prag în puținatul cîrd,
Spre un izvor din lumea cealălaltă.

Ajung cîțiva și mor dup-o secundă,
Lăsîndu-și icrele-n fecunda undă.
Și roi de peștișori o iau la vale,
Ca mîine să refacă lunga cale,

Dînd veșnic viață acestui adevăr :
Mereu cum curge valul — și-n răspăr

Marin SORESCU

Recviem

Era frumoasă,
O zeiță, pot spune.

O vedeam uneori dansînd menuet
Cu un tînăr cais înflorit.
Albaștri și triști erau ochii ei,
Galben ca aurul — părul.

Copile — zicea — ține minte :
Frunza căzută n-o știe nimeni,
Nici măcar ramul pe care-a crescut.
Moartea are chipul uitării.

O vedeam uneori, parcă plutind,
Un abur prin iarba grădinii.
În urma ei țărîna ofta,
Roșii trandafiri înfloreau.

Copile — zicea — ține minte :
Timpul pîndește de pretutindeni,
Neimblînzitul timp carnivor.
N-ai cum să te-ascunzi, să te aperi nu poți.

Există undeva o casă
Vegheată de un cais gîrbovit,
O casă uitată, cu flori negre-n ferestre.
Acolo rătăcește fantoma unei fete —
Frumoasă cîndva,
O zeiță, pot spune.

Sergiu ADAM

Visul

Dar dacă-atunci cînd te trezești
Nu mai găsești ca altădată
Un trup cu limite firești,
O existență consacrată —

Și simți cum timpul s-a topit
Pe lucruri cu memorii șterse
Iar sufletul în infinit
Stă gata-gata să se verse ?

În joc de raze te răsfrîngi
Nemaiputînd să te adune
Vreo formă-n chingile-i nătîngi...

Biet cosmos în expansiune —
Cu lacrimile nopții plîngi,
Măsori cu soarele-apune...

Paul BALAHUR

Tamaretă

Iarna-s de nea diftongii plini
Ca tu să treci cu mocasini
Din piei de ren, mic eschimos.

Iar vara versul meu aspiră,
În chioșcuri cu mari păsări liră,
Să-ți scoată rochia frumos.

Emil BRUMARU

Ca într-un lift simbolic

Un vis simbolic — ca într-un lift aflat
între etajele 3—4 din cutia craniană :
dedesubt, stelele în geometrica lor goană ;
deasupra, lăuntric spațiu necristalizat.

Cu învelișul încă tridimensional,
atomi care se cred ușori fiindcă zboară
dar sînt mai grei ca pietrele de moară,
în liftul timpului glisînd spre un semnal

de intersecție, n-au observat pe drum
— orbiți de strălucirea lor de pîn-acum —
săgețile triunghiului cu epsilon ca herb

spre EgoBandaRaza pe care să se-nscrie
pentru ÎNAINTE ; ciudată amnezie :
cerc niciodată sferă spre Pentagrama-Verb.

Vasile CONSTANTINESCU

poesis

★
★ ★

poezie
nu se poate spune
că ne-mpaci cu moartea.
ochii tăi scrutează întunericul
dar cine se-ntoarce de-Acolo
nu mai e tot el.
sfere de gheață, capetele noastre,
îți răsfrîng imaginea răsturnată :
tu scriindu-ne pe noi, ne desfizi.
ne umpli cu toată spaima
care-ți scapă.

Mariana CODRUȚ

Pastorul mării

— Preabunule abate Angelus,
încotro duci această turmă de valuri ?
Ochi de foc, copite de foc,
coame ca niște clopote-n flăcări.
...Se izbesc de stînci și se întorc mereu
mereu în largul mării.

— Le duc, le duc în largul mării...

— Preabunule abate Angelus,
ce cetate asediezi acolo ?
Nu de piatră sînt zidurile ei :
nici porți, nici străjeri și nici tunuri,
doar nori albi și metereze...

— Asediez „picătura de neant
care lipsește mării".
Ochi de foc, copite de foc :
se izbesc de stînci
și se retrag în larg mereu, mereu...

Le duc, le duc în largul mării...

Nichita DANILOV

Post-restant

nu se mai așezase
demult în brațele lui —
trupul firav ar fi fost
cea mai dulce povară

mielul blind —
nu-l cumpărase nimeni
(era vară caldă / fum
de țigară aprinsă în cer !)

pe marginea trotuarului
numai iluzii / animal devorator
trecea strada / deasupra bolta
albastră ca o carapace

oratorul susținea ipoteza sa —
va fi pace în timp de război !
mielul aștepta iarna
sau îmbrățișarea (îi era totuna)

Ion HURJUI

Mustățile lui Demiurgos

Țintele mele fragede, oh, numai cu anii
apar în luminișuri.

Arcul întins, încărcat cu flori din alt veac,
șoptește vorbe neînțelese.

Săgeata însăși are mustățile lui Demiurgos.

Arcașul, ei, ce glumă, arcașul
e cu sufletul ca o piersică
pișcată de verb.

Cum ? Nu-l zărești ? Chipul lui nu transpare
printre rînduri ?
Și hohotul lui îngeresc nu-ți răscolește
copilăria ?
Oh ! Și ținta

ca o zăpadă cu laurii însîngerați ești tu
domnule,
doamnă,
domnișoară.

Vasile MIHĂESCU

Ultimul vis

Am visat drumul rece și întunecat
pe care tu nu m-ai văzut și nu m-ai căutat.

Toate erau acolo : ziua de ieri, ziua de azi...
Pete albastre creșteau pe obraz.

Se iveau trandafiri din mîna mea tremurată
peste care cineva lăsase în treacăt o piatră.

Nu pot să cred, îți spuneam în gînd.
Noaptea iese degeaba rîzînd din pămînt.

Rădăcinile oarbe fără nici un rost m-au legat.
Ce veselă am să-ți cînt mîine : nu, nu-i
adevărat !

Tamara PINTILIE

Sadoveniană

Impreună cu nimfele Io și Da
am petrecut zile și nopți pe Valea Sabasei.
Zăpada cădea peste sate
cu mîinile împreunate
într-o rugă primordială

Erau sărbătorile de iarnă.
Junii dansau capra,
spărgeau copcile feciorelnice

La miezul nopții
am aruncat în aer damigene.
Apoi am tras fiecare cîte un foc
cu arma de vînătoare a lui Diogene

...Trosneau crengile în sobă
pe cînd gazda ne spunea povești
vechi ca praful de pușcă
prelins, în amurg, prin ferești

Prin acele locuri sfinte
piatra mușcă
iar îngerii sînt ținuți în cușcă...

Lucian VASILIU

★
★ ★

Fulgii, aùra lor inconfundabilă
aerul lor naiv
De obicei, cînd noi am ratat
totul
ei — căzătorii — nimic

Ne mai mizînd pe cuvinte
noi, cei creduli,
Scurtcircuitînd propria noastră
candoare
ei pur înșelători

Amnezică iarna,
șovăitoare
lumina ce-i ancorează imuni
Azi ochiul străin le netezește
cărarea,
spiritul le face plecăciuni

Aura MUȘAT

Scrisoare în veșnicie

O, dulce, prea dulcea mea mamă,
Îmi grăiai cu inima-ți dreaptă :
„Eu crin te-am născut, și-n icoană
un înger să te sădească așteaptă".

Tu-ai plecat. Invocat-am cuvinte
spre cer să deschid calea dreaptă,
ca să văd cum în piscul luminii
fratele meu înger m-așteaptă.

Tîrziu marea taină-am aflat-o :
al tău fu Întîiu-mi Cuvîntul,
și din jertfa ta, preacurato,
născut-au nesfîrșirea-mi și cîntul.

Din inima-ți sfîntă și dreaptă,
din cea mai suavă cenușă,
un înger s-a-ntrupat și m-așteaptă
să-mi deschidă-a veciilor ușă.

George POPA

Panta rhei

(. . . . .)
plesnetele tornadei
pe spinarea unei stînci

și o înaltă fantomă
— ca în oglinzile concave —
îndepărtîndu-se

(. . . . .) prin ce miracol
trăsnetul incendiind arborii închipuirii
să mă poarte-ntr-acolo ?

sfîșiere
ce dincolo de aburul vieții
prelungește imnul,

de-ajuns dacă ăstfel (. . . . .) —
cine decît apa sau spiritul ei
să macine mai repede piatra ?

Ioanid ROMANESCU

Insomnie

mă simt în mine însămi ca-ntr-un oraș străin
o pasăre îmi ridică pleoapele în fiecare
dimineață
(o fi avînd ftizie sau e doar melancolică ?)
apoi mă conduce ca pe un orb printre lucruri

azi sînt mai bătrînă decît în ziua morții mele
copilărește îmi reinventez trăsăturile
pîndesc privirile confratelui meu
știu că-mi va spune : ai devenit translucidă

rătăcim prudenți și totuși nepăsători printre
lucruri

ochii îmi acoperă aripi uscate
ce pierduți ne aflăm uneori în noi înșine
ca un strop de ploaie într-un rid al morții

Carmelia LEONTE

Okèanos

Din timp în timp, trident luîndu-și timpul,
Mitologia scotocea olimpul,
Ci zeii — morți — marmorecan tăceau.
Doar numele mai bîntuiau pe creste...
Pentru-a-nnoi străvechea lor poveste,
E timpul alte nume să le dau.

Gigantica clepsidră dintre poli
Amèrigos să-i zic, pe elinește.
Nisipul scade-aici, dincolo crește
Ca un balans al apei în atoli.

Zic Èvropos — dantelăriei fine
Din thule pînă-n mările egee
Cu filosofi în lirică-odisee,
Cu orizonturi în scandări latine.

Mînerului de fildeș, cu sahare
Si verzi liane, Àfros îi voi zice ;
Panàsios — întinderii propice
Înțelepciunii multimilenare.

Și Austràlos — nufărului galben,
Antarcticos — pustietății albe-n
Tăcerile năprasnicului ger.
Bizare nume, nume care pier.

Numai un nume dăinuie de-a pururi
Remodelînd granitice contururi.
Lent erodînd tot ce-i în jurul lui.
Okèanos e-acelaș duh pe care
Mitologia-l smulge din uitare
Și-l lasă-n taină zeu al nimănui.

Nicolae ȚAȚOMIR

Mogoşeşti 1985

— pentru Ana Barcan și Nestor Ignat —

Aici, unde cîmpia se răsfață ca o apă sub cer
și unde soarele tîrziu de septembrie scoboară
cu tot cu văzduh în cuvinte
și în ochii încă beți de anii cei tineri :
o lumină de-amurg, o tăcere de început
de lume,
duioase, deschise ferestre de suflet precum
alintarea frunzelor crude în ploile primăverine...

Dar ploile-acelea trecut-au de mult
așa cum se trec toate pe lumea aceasta :
ciudat amalgam de trecut și prezent,
cădere mereu, cădere și iarăși cădere.
Și totuși, în cerul cuvintelor urcă
o stea aurie de mari și izbăvitoare speranțe :
imaginea inimii solar dăruite.

Cu melancolii mai dulci decît vinul
singuri ochii nu se sfiesc să cuvînte :
„Așa am fost noi romantici, și așa vom rămîne
pînă în vecii vecilor, care uite-i ce-aproape-s,
dracul să-i ia de veci dacă atît de puțin
ne e Drumul !"... Și-amurgul abia irizîndu-și
prin frunze
divinele, fabuloasele norilor pantomime.

Dar ce mai poate fi dincolo de amintire
decît tăcerea dintre gînduri, iluminînd
tristeți și tristeți ?... Sunt ape și stele și
lacrimi tăcute
în cuvîntul ce plînge odată cu noi
trecerea, mult prea amarnica, strania trecere...
Din șoaptele lor niciodată apuse
vom privi peste timp fără umbră de temere.

Haralambie ȚUGUI

Meteoriţi

Cu cine mai faci schimb de înălțare
la cer ? cînd norii trec în pentagramă
chilia mea — atelier de-aramă.
Din frescile străvechi scînteietoare

temei căzînd tu luminezi de-odată
si chipul lor prin chipul tău respiră
tu — fără chip răsplată
în durată
dînd feței mele spațiu sfînta lyră.

Cu rana unui zeu pe dinlăuntru
eu mă ridic cu pietrele streine
dintre mormînt și veac si după tine
al sărbătorii prunc ucis. Dar întru

în ochiul fiarei însoțindu-ți iară
absența ta pe răni nevindecate.
Streină stai pe mal și astrul bate
neistovite scări. A cîta oară

aștepți pithagoreele rotații ?
Ah ! cărțile bătrîne schimbă locul
osîndei verbului tîrît de jocul
profanului spre sacru în translații

cu fulgerul. Deșertăciune-i mitul
jivină prinsă-n gura mea ce-agită
al lumii trup înfricoșat iubito
flux și reflux————— apusul/răsăritul.

Dar dacă mor ? Ce lume-împovărată
mai înnoptează vechea-nsingurare
să nu trădezi perechea-n cer ? Calvar e
ca ochiul sfinxului lărgit să bată

cu vuiet sferic liniști înghețate
întoarse pe sub pleoapa ta umilă.
Pe fundul unui fluviu ne sigilă
În carnea rodului. Rămîne poate

povestea nașterii neîntrerupte.
În mîini netemătoare lîngă vatră
el
sîngele coboară să mai lupte
cu umbra răstignirilor de piatră

Horia ZILIERU

Verb

LESNEA

Subțiratic și necontenit vivace, bardul parcurgea spațiul și timpul cu aviditate iscoditoare. Părea un călător sosit de departe și întotdeauna gata de plecare, dar în același timp un călător încărcat de prospețimea clipei, capabil să-și ascundă osteneala drumului, apt de perpetuă deplasare și pătrundere. Mișcarea era condiția sa, nu și-o dezmințea prin nimic. Mișcarea biologică însemna în egală măsură o mișcare lăuntrică, de spirit, și asta ducea la o imagine de complexitate umană nedesmințită.

Cel care reușește să transmită optimism, acela devine purtător de cuvînt al colectivității. Bardul se apropia cu o încărcătură de optimism care nu putea fi refuzată. Găsind seninătate pînă și în neliniște, străbătea cotidianul cu o tonică și naivă candoare. Nu-și putea explica răul din oameni. Singurul rău pe care îl accepta era nostalgia vîrstelor pierdute. Dar la urma urmei asta e porunca firii, iar firea e logică și optimistă.

Bardul zăbovea în fața frunzei și a gîzei mărunte, oficiind într-un cult al liniștii și purității primare. Acesta era cadrul în care îi plăcea să-și descopere sentimentul. În priveliști și pe poteci căuta prezența omului, pentru că acestuia și numai acestuia trebuia să-i spună tot ce se poate spune despre priveliști și poteci.

Bardul aduna în el suflul generațiilor. Prin el conversam cu cei ce au devenit legendă, înțelegînd poate odată mai mult necesitatea și trăinicia succesiunii spirituale.

Bardul se cufunda în istorie cu voluptate transparentă. Zodiile și veacurile, armurile și paloșele, domnițele și crenelurile se întîlneau într-o fascinantă alcătuire. Hanuri și curți, ritualuri și urme, primiți-le oameni, iată, sînt ale voastre cu toată taina și vîltoarea lor. De aici, însă, din patima aceasta evocatoare, prin ea, se formula un înalt sentiment de țară. Trecutul, pentru bard, era prefața prezentului, pentru noi rațiunea trecutului e prezentul, actul istoric e preludiul istoriei contemporane. Acesta era bardul. Făcut din cîntec. Ca toate cîntecele era mai puțin al său și mai mult al celorlalți.

NU ORICINE

Discutînd despre valoare și non-valoare, o anume critică face abstracții uneori de faptul elementar că ea însăși poate fi valoare sau non-valoare.

Clasificînd opere și scriitori, alcătuind ierarhii și formulînd decizii, unor critici le face plăcere să uite că ei înșiși pot fi subiect de clasificare, nivel de ierarhie, prilej de decizie.

Selecționăm dintre paginile de literatură numai pe cele care ating superlativele omenescului și ale frumosului. Separăm cu calm și discernămînt cantitatea apreciabilă de pagini nule. Există pagini de critică pe care nici o antologie a gîndirii nu le-ar refuza. Dar inevitabilul se produce și aici : în preajma lor se nasc destule alte pagini, opace și suficiente, foarte îndepărtate de ideea în numele căreia încearcă să profeseze. Un scriitor slab cedează în cele din urmă, în mod firesc. Neacceptat sau pur și simplu neglijat, el nu are absolut nici o șansă în fața criteriului valoric, a gustului public și a timpului.

În schimb, cu totul paradoxal, un critic slab își asumă dreptul la replică fără nici o acoperire, și, pînă să fie depistat, emite pe lungimea lui de undă, lansează opinii de care anumite firi mai slabe se pot lăsa influențate. Un scriitor mediocru se oferă consumului literar, se lasă judecat cu mai mult sau mai puțină docilitate și nu poate spera, prin absurd, decît într-o glorie conjuncturală. Mediocritatea critică e mult mai periculoasă, incomparabil mai nocivă. Ea poate ataca valoarea (faptul mi se pare monstruos !), o poate submina, o poate periclita la un moment dat. Mediocritatea critică poate avea izbucniri acute capabile să creeze atmosferă și să deregleze pentru un timp sistemele de apreciere intimă ale publicului.

Lipsa de originalitate, de invenție, marchează nu o dată scrierile beletristice. Asta nu se poate ascunde, nici o mască din lume nu poate preface ceea ce autorul a făcut. Dar lipsa de originalitate bîntuie și prin teritoriile sacre ale criticii. Fatal — trebuie să ne gîndim din cînd în cînd și la asta. Critica, suprema judecată de valoare, înalta curte neiertătoare și demnă, suportă adesea prezența unor magistrați travestiți, goi pușcă sub toga lor de împrumut și mult prea largă. În fața literaturii, critica trebuie să aibă neapărat altitudinea corespunzătoare, morală și profesională. Cu alte cuvinte, un față-n față necesar, o echitate a dimensiunilor. Critica mare poate judeca orice la nivelul ei și de la ea în jos. Critica mică nu trebuie nici într-un caz să capete permisiunea de a-și depăși statutul.

Nu-i apăr pe scriitorii lipsiți de valoare. Ducă-și crucea non-talentului lor. Nu fac decît să mă descopăr plin de respect în fața marilor critici. Pentru că nu oricine poate fi judecătorul altora.

FIȘĂ

Găsim, vai, personaje literare crescute la incubator. Aspirînd la viață în condiții de insuficientă anatomie sau, altfel spus, cu minusuri serioase în ceea ce privește omenescul, acestea recurg la căldura artificială a sprijinului critic. Cu puținul oxigen extras din lauda conjunctural-amicală, în temperatura propice a cine știe cărui elogiu obținut în ideea reciprocității, soiul acesta de personaje își asigură o supraviețuire cu totul temporară și cu totul relativă, riscînd însă ca la prima tentativă de ieșire din incubator să se dezagrege și să se piardă pentru totdeauna în atmosfera puternică a vieții adevărate.

Odată propus publicului, personajul literar intră în competiție cu oamenii. Oricît ar fi de prompt din interiorul mișcării literare, oricîte interpretări i s-ar atribui pe calea comentariului publicistic, el este respins de forul lectoratului colectiv dacă nu are vitalitatea necesară și autenticul absolut prin care să se susțină și să convingă. Memorabilul din biografia și din comportamentul unui personaj e probat nu de exegeze — exegezele putînd și ele fi produse de incubator — ci de adeziunea generală, de rezistența caracterologică în conștiința generației sau chiar a generațiilor. Exegezele pot să confirme, nu să lanseze, — să clasifice, nu să impună.

Apărut din incubator, personajul rămîne piesă de dosar în biblioteca autorului. Rezistă cel căruia creația i-a dat energia deliberativă a existenței. Și atunci el devine termen de referință, numindu-se bunăoară Ion, Karenina, Moș Goriot, Darie, Moromete. Și încă.

Andi ANDRIEȘ

Eminescu și teatrul

Secolul XIX a fost un secol fascinat de lumea teatrului. Scena atrage ca un magnet toate marile spirite ale vremii care fie sfîrșesc prin a scrie teatru, fie aduc teatrul în lumea romanului, fie, ca Dostoievski, transpun limbajul teatrului în proză. Fenomenul ar merita studiat în toate ramificațiile lui, teatrul funcționînd, cel puțin în a doua jumătate a veacului, ca model cultural. Eminescu nu face excepție. Atras, mai întîi, de lumea teatrului se angajează sufleur și copist, apare în spectacole de turneu, dacă ar fi sa dăm crezare puținelor informații păstrate în scris, e preocupat de soarta teatrelor și de aceea a dramturgiei, scrie cronică dramatică și închipuie, în acel faimos **Dodecameron dramatic**, un grandios proiect shakespearean. Poate că în nici un alt gen literar Eminescu nu a desfășurat proiecte de amploarea acelora teatrale. Cu toate acestea, majoritatea coplešitoare a încercărilor dramatice a rămas la stadiul de proiect. Teatrul din Botoșani a întreprins în anii din urmă o salutară operă de valorificare a textelor păstrate în manuscris, realizînd o serie spectaculoasă de restituiri scenice. Din păcate, n-am urmărit nici unul din acele spectacole și nu cunosc versiunile folosite pentru spectacole. Nu avem a face, la drept vorbind, cu o dramaturgie, ci cu un corp de texte, din lectura cărora putem trage cîteva concluzii cu privire la poetica dramatică eminesciană, pe de o parte, și în sens larg, la genetica operei lui Eminescu.

Dodecameronul..., se știe, vădește „Așezarea monografiei Mușatinilor în ciclu de tragedie, în temeiul ereditătii vărsării de sînge" (G. Călinescu). Modelele sînt ușor de descoperit, din chiar însemnările pe care Eminescu le face în marginea manuscriselor și, nu o dată, în sumarele indicații de regie. Antichitatea tragică, pe care Eminescu a cunoscut-o fără nici un dubiu, a lăsat mai puține urme în operă. Mai des citat este Schiller, (în special cu **Don Carlos**) și, în mod cu totul special, Shakespeare, de la care Eminescu se revendică în linie dreaptă, nu numai prin estetica dialogului dramatic, ci prin patologia personajelor și prin cîteva elemente grotești, absente în cealaltă parte a creației lui. G. Călinescu trimite la **Henric al IV-lea**, dar referirile lui Eminescu sînt cu mult mai complete și încă la texte, oum este **Timon din Atena**, care și-a căpătat actualitatea abia în ultimul timp. Este interesant de observat că Eminescu ocolește, în general, textele fundamentale din Shakespeare. Referințele lui merg la scene izolate și tipuri, folosite cu titlu generic. Puținătatea elementelor de împrumut ne îndreptățesc să socotim referințele despre care e vorba drept simple puncte de reper, lămuritoare numai în ce privește sinteza culturală pe care-o operează Eminescu, nu numai în teatru. Trimiterile acestea apar, cel mai ades, în schița generală a pieselor sau a actelor rămase neterminate. Cum nu există veritabile decalcuri putem trage concluzia, pînă la noi argumente, că Eminescu nu se inspiră la modul propriu ci caută, într-o sinteză personală, „genul proxim" pentru o scenă sau alta.

Subiectul este prea întins pentru a-l putea acoperi în numai cîteva pagini. Mă voi rezuma la observații cu caracter general. Modul de lucru impresionează mai puțin prin inspirație și mai mult prin desfășurarea arhitecturii abstracte. Eminescu elaborează planuri, desenează, cu amănunțime, schița proiectului, după care o trece in proză. Versificația este, abia, etapa din urmă. Pe una din filele manuscrisului **Mirei**, Eminescu notează : „Lucrată în poesie". Paradoxul e altul : de multe ori, aceste texte în proză sînt mai teatrale decît textul în versuri, care dilată replica enorm și, prin imaginea poetică, desface firul în mai multe. Versificația transformă, într-o primă etapă, piesa de teatru într-un poem dramatic, iar revenirea pe vers, dislocă fragmentul dramatic în poezie de sine stătătoare. Exemplele sînt multe. În unele cazuri, fragmentele pierd cu totul caracterul dramatic, cum s-a întîmplat cu **Peste vîrfuri**, pe care Maiorescu a extras-o din **Bogdan-Dragoș**. Din coada cometei dramatice s-au desprins pasagii din **Melancolie**, **Atît de fragedă**, **Scrisoarea a IV-a**, **Mortua est**, ca să dau doar cîteva din titlurile cele mai cunoscute. **Peste vîrfuri**, este luată, însă, în întregime din corpul piesei unde, după metoda shakespeareană, figura, în contrast cu versul epic, în invocația magică a Anei. Din unghiul acesta de vedere, dramaturgia pare să fie pielea de care se dezbracă Eminescu pentru a ajunge la poezie.

Cauza pentru care Eminescu nu a terminat nici una din marile tragedii proiectate nu se poate cunoaște. Persistența interesului pentru teatru exclude accidentul biografic. Nu e vorba, la el, de voința de a forța limitele unui gen, ci de-o chemare veritabilă, pentru care a lipsit, probabil, timpul. Mașinăria pe care o dezvăluie manuscrisele, variantele nu explică îndeajuns caracterul neterminat al încercărilor dramatice. Sînt pagini care întrec tot ce se scrisese pînă la el în dramaturgia națională în versuri și nu mă refer aici doar la limbajul poetic unde Eminescu era superior, prin natură lui Alecsandri sau Hasdeu, ci la creația de personaje și de situații dramatice. În paginile lui strălucitoare (în **Mureșanu**, de pildă, pe alocuri, în **Mira**, ori în **Alexandru Lăpușneanu**, închipuit un **Macbeth** al nostru) Eminescu este mai dramaturg ca Alecsandri sau Hasdeu. G. Călinescu descoperă, cu oarecare maliție, sursele de inspirație pentru **Grue-Sânger**, de la Alecsandri, la **Orestia** lui Eschil, Shakespeare și **Orlando furioso** „pe care poetul îl cunoștea". Proiectul dramatic, așa cum apare schițat pentru întîia dată, e o sinteză cu desăvîrșire originală și conține, din păcate numai în embrion, cel mai frumos și mai organic subiect de dramă pe care literatura română l-a produs în secolul XIX. Împrumuturile detectate de către G. Călinescu se văd cu ochiul liber, dar construcția proiectată are un tragism autohton de originalitatea **Mioriței**. Versificația a înăbușit în fașă toate aceste proiecte. La Eminescu, transpunerea prozei dramatice în vers își uită obiectul și devine pură elaborare poetică. Legea producerii textului izolează, de la sine, fragmentul poetic, atomizează structura dramatică. Versificînd, Eminescu redevine poet, uită legile teatrului, decupînd poezia din întregul dramatic. Cînd suflul epic nu poate fi constrîns la poezie, se naște poemul dramatic.

Textele realiste în proză sînt mai degrabă comune. Și aici exista, în unele cazuri, intenția versificării. **Amor pierdut — Viață pierdută**. **Emmi** e melodramă pură și nu sînt semne că Eminescu ar fi urmărit să o rescrie în versuri. Exercițiul acesta dramatic mai degrabă îl ascunde pe Eminescu, pe vremea aceea influențat (foarte tînăr fiind) de textele trupei Tardini. Nici **Gogu tatii** nu are altă soartă. Fragmentul dezvoltă tipologii alecsandrine, după modelul de farsă. **Minte și inimă** este deja în versuri și, cu toate că producție mai tîrzie, nu sesizează efectul grotesc pe care-l are versul pe un subiect burghez. Proiecte mai mici nu merită să fie discutate în contextul de față.

Dodecameronul dramatic e relevant și pentru viziunea ciclică pe care Eminescu o aplică istoriei. G. Călinescu e de părere că însemnările lui Eminescu, făcute într-o perioadă cînd poetul era interesat de filosofia indiană, vădesc preocuparea pentru metempsihoză. Să recitim **Dodecameronul...** : „DRAGOȘ-VODĂ 1. Neamul Mușatin (Mircea-Vodă — Bătălia de la Nicopole). 2. Alexandru cel Bun. Carl der Grosse. 3. Ștefan și Ilie. Sarmis. 4. Ștefan cel Mare. El însuși. 5. Bogdan cel Chior. Ortnit. 6. Ștefan cel Tînăr. Harald (Twardowski). 7. Petru Rareș. Eginhard. 8. Alexandru și Iliaș. 9. Alexandru Lăpușneanu. 10. Despot-Vodă. 11. Alexandru Lăpușneanu". G. Călinescu se arată nedumerit de prezența, în ciclul mușatin, a lui Mircea. Eminescu e obsedat, însă, de revenirea istoriei, ciclic, la „teme" și situații obsedante. Cum ar fi arătat un teatru poetic în care personaje nu sînt Alexandru cel Bun și Carl der Grosse ci istoria însăși e mai greu de știut. Intenția, însă, aceasta este și ea se citește pînă și-n însemnarea cu privire la Ștefan cel Mare, „El însuși". Însemnările sînt, desigur, incomplete. Două proiecte îl vizează pe Alexandru Lăpușneanu, fără alte lămuriri. Eliptică este și însemnarea cu privire la Alexandru și Iliaș. Eminescu și, după el, Iorga, s-au referit, în permanență, la o „istorie creatoare" : „Poesia : Este scopul ei de a aduce lumea, viața și pasiunile ei în forma estetică. Ce a folosit intrarea mitologiei antice în poesia modernă ? Rămîne neînțeleasă pentru mulțime... În ce cad susținătorii poesiei populare: vor deveni romantici într-un mod oarecare — adică vor căuta poporului precedențe și mai vechi d.es. poesia vechei naționalități germanice. Nibelungen... A reproduce scheme, coaje vechi este sărăcie ; poesia adevărată e nemijlocită". Istoria, la modul propriu, este o astfel de coajă : „Ce sură și neplăcută ar fi o istorie, care ar arăta pur și simplu pe om dezbrăcat de închipuirile, cu care-și îmbracă voința, un motor orb și surd, care zdrobește sau e zdrobit, în fine această dinamică a puterilor soțiale, dizbrăcate de filosofie și politică — de formele, vorbele, pompele esterioare strălucite". Istoria este gîndită „prin paralelisme" (Bogdan-Duică).

Mai interesantă decît dramaturgia în sine, relația dramaturgiei lui Eminescu cu poezia pune în lumină un proces de cristalizare pe care l-aș asemăna cu acela descris de Stendhal, în **Despre dragoste**. Cristalizarea, în dragoste, a sentimentului urmează legea scrisului, discurs îndrăgostit. Lucrul acesta aveam să-l observ încercînd să suprapun romanul lui Balzac, **Genitrix** peste teoria lui Stendhal, îl verific acum, descoperind aceleași etape de conștiință de sine a textului, în trecerea de la proză la vers, în teatrul lui Eminescu.

Val CONDURACHE

Fondul „formelor fără fond"

Nucleul concepției maioresciene asupra culturii naționale îl constituie mult discutata teorie a „formelor goale". Calea urmată de societatea românească ar fi una principial falsă: sărind etapele, ea și-ar fi însușit din Apus formele instituționale moderne, la care se ajunsese acolo printr-o evoluție istorica firească, ignorînd desăvîrșita lor inadecvare la realitățile autohtone. Și-a însușit, prin urmare, însemnele democrației înainte de a fi puse bazele vieții democratice, a creat Academii înainte de a avea oameni de știință, Universități — fără a-și pregăti mai întîi profesori, teatre — în lipsa actorilor și a scrierilor dramatice, jurnale — cu toate că nu exista încă un public iubitor de lectură, amăgindu-se cu aparențele progresului, dar complet străină de progresul adevărat. În asemenea condiții, e de la sine înțeles că minciuna domină starea societății și faptul are consecințe nefaste asupra psihologiei și moralei publice. O societate ce-și împodobește fațada, însă nesocotește miezul lucrurilor nu e numai ridiculă, ci amenințată de autodistrugere. Această depărtare, enormă după Maiorescu, între suprafață și adîncime, s-ar cere, în numele salvării naționale, grabnic înlăturată. Cum ? Îndepărtînd toate formele ce nu corespund stadiului real de evoluție, adică școlile superioare, instituțiile artistice, jurnalele. Academia, și chiar parlamentul. Abia atunci va fi restabilit pierdutul acord, fondul manifestîndu-se numai în formele potrivite. Bineînțeles că va veni o zi cînd ele vor fi reînființate. Însă atunci însăși evoluția fondului le va cere. Maiorescu se arată a fi partizanul evoluției lente, organice. E un darwinist convins, netolerînd existența maimuței înaintea peștilor. La urma urmelor, teoria sa, făcînd din adecvare măsura lucrurilor, pretinde ca societățile să parcurgă, fără excepție și pe cont propriu, întreaga scară a progresului, evitînd soluțiile de continuitate. Pare uimitor, astăzi, să-l descoperim pe Maiorescu susținînd o asemenea teză. Ne-am deprins a-i afla pe tinerii întorși de la studii în fruntea mișcării de înnoire sau măcar în primele rînduri, în nici un caz ostili acesteia. Rezistența la nou obișnuiam a o pune în seama altor generații, mai puțin umblate, pe care vîrsta și interesele le îndrumă spre conservarea ordinii existente. Nici vîrsta, nici starea socială nu îndreptăteau, la Maiorescu, o atitudine, nu rezervată față de nou, ci de-a dreptul potrivnică lui. Circumspecția, „spiritul critic" — după sintagma lui Ibrăileanu, încă ar fi fost de înțeles dată fiind obîrșia ardeleană și țărănească a junimistului. Dar negațiunea deplină, prin care și-a cîștigat notorietate și dușmănii, pare mai degrabă izvorîtă din nevoia de publicitate decît dintr-o reală îngrijorare. În pofida vehemenței, **O cercetare critică...**, **Limba română în jurnalele din Austria** și **Observări polemice** erau, totuși, contestări parțiale, interesînd cercuri restrînse. Abia **În contra direcției de astăzi în cultura română** dezvoltă o temă în măsură a capta atenția întregii noastre intelectualități, făcînd să se vorbească pretutindeni de tînărul și ambițiosul ei autor. Sîmburele de adevăr pe care se clădea radicala sa teorie era, de altfel, un loc comun în epocă. (Într-o carte recentă și plină de miez, **Alfabetul de tranziție**, Ștefan Cazimir colecționează o mulțime de probe în acest sens). De aici însă și pînă la negarea integrală era o cale lungă, pe care nici un raționament neajutat de voința de afirmare grabnică nu ar fi putut-o străbate.

Și mai de mirare e altceva : anume că, deși promotor al unui asemenea punct de vedere, junimistul a fost, în repetate ocazii, acuzat de cosmopolitism. Or, teoria sa era oricum, numai cosmopolită nu. Ea preconiza progresul prin mijloacele proprii, prin autodotare — am zice noi azi, combătînd sincronizarea și furnizînd nesperate argumente, din păcate neobservate la timp, autohtoniștilor de toate speciile. Scrutat fără prejudecăți, teoreticianul devenirii sociale și culturale din Maiorescu își vădește tradiționalismul neînduplecat și hiperbolic. Paradoxul („contradicția"), poziției sale constă în negarea fără nuanță a realităților în numele evoluției organice și, în același timp, anularea beneficiilor obținute prin evoluție organică în numele realismului. El teoretizează cultivarea tradiției, dar îi contestă acesteia orice realizare. Cultura română ar avea datoria de a înainta prin propriile puteri, însă valorilor născute tocmai din aceste puteri li se reproșează inconsistența. Cu toate că slujind în aparență unuia și aceluiași țel, **În contra direcției de astăzi...** și **Direcția nouă** reflectă poziții greu de conciliat. Direcției false, pentru că neizvorîtă din tradiție, i se opune o „direcție nouă", ce-și refuză tocmai afilierea la o tradiție. „Forma goală" e înlocuită cu alta, principial suferind de aceeași meteahnă.

Ultimativul articol din 1868 mi se pare instructiv mai ales prin ceea ce „spune" despre autorul lui decît prin observațiile asupra soartei culturii române. Teoreticianul Maiorescu nu pornește de la atenta examinare a realului din preajmă. El construiește un model abstract de evoluție, fără nici o relație cu dialectica viului. Ceea ce încă n-ar fi primejdios. Atîtea spirite și-au exersat facultățile speculative producînd frumoase gratuități. Pericolul apare abia cînd ideile sînt aplicate realității, obligate să li se conformeze, cînd e pus la zid realul din perspectiva construcției abstracte. Maiorescu, luptătorul pentru adevăr, redutabilul vînător al minciunii, ni se înfățișează drept un nevindecat idealist, pentru că gîndește mișcarea spre înainte a societăților în funcție de exigențe absolute. Negarea **de plano** a realității imediate, imperativa concluzie a înlocuirii ei printr-o alta, strălucind de adecvare, nu-și află temeiurile într-un model constituit de societate, ca în cazul lui Eminescu, solidar cu Maiorescu numai în minimalizarea actualității, ci o societate de aceeași sorginte cu statul platonician, o utopie. Poate părea scandalos să vezi în Maiorescu un utopist, însă nici una dintre societățile istoricește atestate nu i-ar fi oferit exemplul deplinei concordanțe între suprafață și adîncime. Singură ideea permanentei evoluții face armonia imposibilă. O astfel de societate, în care forma ar fi doar expresia necesară a fondului și din care decalajele într-un sens ori în celălalt s-ar exclude, este o ficțiune. Rod al unei viziuni statice, al încremenirii în desăvîrșire, ea este, încă mai mult, o lume irealizabilă. **În contra direcției de astăzi în cultura română** schițează un proiect de utopie. Inutil a mai aminti că și mijloacele prin care se urmărea concretizarea ei erau utopice. Regresul, abandonarea tuturor cuceririlor recente, ce ar ilustra numai gustul formei, ajungea temelie a progresului.

Adversarii din epocă, despre care avem, datorită lui Maiorescu, opinii deloc amabile, nu erau însă nici idioți, nici lipsiți de instrucție, nici rău intenționați, remarcînd îndată grava eroare a teoriei junimiste, cum și nefastele ei consecințe. Căci, aplicată în litera și spiritul ei, teoria „formelor goale" ar fi periclitat viitorul societății și culturii românești. Că, atacat, Maiorescu s-a grăbit a-și îngloba adversarii între manifestările lipsei de fond, e adevărat. Nu și drept. Ceea ce li se putea imputa într-adevăr nu era absența fondului, ci din contra — o dificultate variabilă a formei. Ei gîndeau bine, dar expresia gîndului lăsa de dorit. Noi am deprins de la Maiorescu, obiceiul de a ridiculiza orice formulare șovăitoare, contorsionată, nerespectuoasă cu logica formală, pe motiv că ar fi dovada unei gîndiri incoerente. Lucrurile nu sînt, totuși, chiar așa de simple. Gîndul drept nu găsește întotdeauna cuvîntul în stare să-l reprezinte. După cum nici fraza impecabilă nu e, cu necesitate, oglinda unei gîndiri judicioase. Maiorescu, a lăsat, printre altele, posterității exemplul discursului ireproșabil, sistematic și fără obscurități, stringent și exact, obișnuindu-ne a privi exclusiv prin această lentilă, nu falsă, ci parțială, dezvelind doar o jumătate de realitate. O jumătate precumpănitor formală. Nu e o întîmplare că, în execuții, Maiorescu dă prioritate argumentelor de suprafață, amănuntelor vădit inadecvate, construcțiilor grăbite, confuziilor. Pe acest plan e imbatabil. Ochiul descoperă slăbiciunile și le dilată pînă la dimensiunile catastrofelor. Înaintea lui Caragiale, junimistul „vede monstruos", ridică accidentele la cub, aflînd în sine însuși îndreptățirea viziunii caricaturale. Căci un tablou ce reține doar slăbiciunile grotesc augmentate, refuzînd să mai consemneze și altceva, de pildă că — sub imputabilele neglijențe — palpită un gînd fertil, numai de realism nu poate fi bănuit. E greu de închipuit că perspicacele Maiorescu n-a remarcat gravitatea observațiilor ce-și făceau cu greu drum spre lumină. Dar nu i-a acordat atenție. El ia în considerare doar gîndurile exprimate impecabil. Și, deocamdată, un singur om era capabil de atari performanțe : Maiorescu însuși. Dușmanul incoruptibil al „formei goale" e, în confruntări, cerberul formei, încercuind cu pedagogică răbdare toate abaterile de la normă. Nu e la mijloc pur și simplu convingerea că dreptatea îi aparține. Cine știe că adevărul îi e mereu tovarăș nu reacționează cu o asemenea violență la observații, și, mai ales, nu ocolește sistematic fondul chestiunilor. Siguranța de ghilotină a frazelor maioresciene maschează, de fapt, o obscură, persistentă îndoială lăuntrică. Dacă e adevărat că nu vedem în afară decît ceea ce există demult în noi înșine, atunci inadecvarea pe care o descoperă în juru-i este a propriei personalități, supusă exigențelor unei forme improprii. Ce

în actualitate

e impunătoarea mască publică a lui Maiorescu, așa de străină adevăratei sale alcătuiri, dacă nu semnul propriei dispoziții pentru „forma goală ?" O formă menită a proteja fondul autentic, a distrage atenția de la el. Maiorescu iese în agora sub o înfățișare de împrumut, supravegheată pînă la ultimul amănunt și ingenios lipită pe obraz, izbutind a-și convinge semenii că mucavaua e carne vie. Acesta e omul Maiorescu !, au strigat ei în unanimitate. O similară abilitate a junimistului i-a făcut să ia amănuntele comentate în răspunsurile polemice drept esență. Acesta e Criticul și dreptatea îi aparține întreagă !, au strigat ei în deplin acord. Înșelătoarea formă acoperise, în amîndouă rîndurile, fondul, asumîndu-și toate atributele acestuia. Cine se mulțumește a parcurge numai replicile lui Maiorescu, îi concede dreptatea fără ezitare. Cum să discuți de la egal la egal cu o persoană convinsă că Cimabue e arhitect ? Formal, Urechia și ceilalți nu pot aspira la titlul de adversari ai junimistului. Însă fondul intervențiilor acestora, a documentat luxuriant Alexandru George, e, pentru cine nu se încurcă definitiv în superficii, dintre cele mai consistente, formulînd, chiar stîngaci, o serie de obiecții greu de clătinat la adresa teoriei „formelor goale". Maiorescu transformă însă o controversă ideologică în simplă ridiculizare pe motive neesențiale, ce nu ating esența. Era unica posibilitate de a-și menține intactă prea vulnerabila teorie. De fapt, Maiorescu nu e, cum se tot repetă de aproape un veac, maestrul polemicii, interesat înainte de orice altceva de „progresul adevărului", ci marele expert în execuții capitale pe criterii de formă. Preopinenții sînt trimisi la moarte pentru neregularități de procedură, neajungîndu-se niciodată la judecarea în fond a cazurilor. Posteritatea și-a însușit la perfecție această tehnică a distragerii atenției de la problemele litigioase și a vînării slăbiciunilor, întrucît ea garantează o victorie ușoară, imediată și răsunătoare. Controversele de idei reclamă eforturi superioare și nici nu promit izbînda finală. Promit, în schimb, altceva, de un preț infinit mai mare : apropierea de adevăr. Pildele de polemică propriu-zisă sînt, de aceea, rare la noi și nici una nu poartă semnătura lui Maiorescu. Ele au apărut tîrziu, după 1920, atunci cînd despărțite de Maiorescu deveniseră posibile nu doar în amănunte, ci și în fond, cînd comoda idolatrie, care nu e decît o lene a minții, începea să cedeze teren spiritului critic.

Al. DOBRESCU

Creangă, în fel și chip

Spre a afla în ce stadiu se află receptarea critică a lui Creangă, am parcurs cinci lucrări asupra lui, apărute în ultimii zece ani. In prealabil, însă, am recitit opera humuleșteanului și apoi monografia lui Călinescu. Trecerea de la aceste două cărți la celelalte cinci — cu o excepție — n-a fost ușoară. Excepția este antologia **Ion Creangă interpretat de...,** alcătuită, în 1977, de Const. Ciopraga, care e, cred, cea mai bună, cea mai profitabilă carte despre jovialul prozator, după monografia călinesciană. Cui m-ar întreba ce se poate **intr-adevăr citi** — cu plăcere și folos — spre a-l înțelege mai în dedesupt pe Creangă, numai pe acestea două i le-aș recomanda fără strîngere de inimă. Ba, ca să fiu drept pînă la capăt : i-aș notifica, în plus, că poate citi „în diagonală" secțiunea finală („IX. Mărturii") a antologiei lui Const. Ciopraga, secțiune cu o valoare mai mult circumstanțial-diplomatică decît exegetică, întrucît adună, în genere, texte ale unor cercetători străini care, plini de sinceră bunăvoință și admirație, nu oferă decît un fel de exclamații entuziaste, ca ale unor suporteri. Jean Boutière rămîne singur, și acea falangă finală a antologiei nu probează, din păcate, universalitatea receptării lui Creangă, ci doar o protocolară, amicală solidaritate. În rest însă, adică în grosul ei, antologia e o carte înțelept întocmită, înmănunchind, în compartimente bine tăiate, tot ce un veac de comentarii a dat mai bun, de la Maiorescu pînă la Manolescu. Se detașează fragmentele semnate Ibrăileanu, Călinescu, Streinu, Cioculescu, Ciopraga. Nimic din ce e esențial lui Creangă nu-i e străin antologiei, care respiră un aer de tonică, mănoasă clasicitate, în cel mai bun sens al acestei bătute vorbe, adică : interpretări sănătoase și clare, elucidante și nu complicatoare, adînci fără a da în gropile savantlîcului și generoase fără a sări peste cal, migăloase dar nu pisăloage, aplicate dar nu exclusiviste. Spiritul solar, limpede al alcătuitorului a patronat benefic.

Apărută cu un an înaintea antologiei profesorului ieșean, **Introducere în opera lui Ion Creangă** (Minerva, 1976) a lui George Munteanu este o lucrare onestă și modestă care, în pofida intențiilor de detașare, călinescianizează masiv și fără brio. Autorul așează opera lui Creangă sub semnul metaforei „lumea — ca — spectacol", dar demonstrația nu e nici convergentă, nici convingătoare. Frumoasa formulă rămîne stingheră, etichetă posibilă printre altele. George Munteanu, într-un stil cam lăbărțat, se încîlcește în deschideri de uși deschise (păcat general în exegeza Creangă postcălinesciană) și, cedînd ispitelor grandilocvenței — la care, din nefericire, opera lui Ion Creangă, prin caracterul ei exponențial, se pretează cu ușurință — emite considerațiuni sonore și solemne, categoric ineficiente, inoperante. Se vădește iar, de mai era nevoie, că în muzica istoriei literare, tuba, trombonul și toba sunt instrumente nelalocul lor. Scrie George Munteanu, de exemplu : **„Creangă ajunge tocmai la Iași. Iar aici, prin operă, umbletele de pînă atunci ale singularului humuleștean au prins a se desface de contingent, efectuind saltul în nemărginit"** (p. 203). Salturi în nemărginit efectuează și G. Munteanu cînd îl compară pe Creangă cu Einstein (p. 201), cînd socotește că povestea **Capra cu trei iezi „închide în ea toată istoria" „acestui veac atît de frămîntat"** (p. 114), cînd afirmă că **Ivan Turbincă „poate fi socotită** Bildungsromanul **menit a învedera condiția biologică a omului și limitele acesteia"** (p. 122).

In 1978 apare, tot la Minerva, lucrarea lui Mihai Apostolescu, **Ion Creangă între marii povestitori ai lumii.** E o carte pe care, vorba lui Creangă, autorul a scris-o lung pentru că n-o fi avut timpul s-o scrie scurt. Mergînd cuminte și pedestru cu cîte un text în dreapta și unul în stînga, M. Apostolescu execută comparație după comparație, măsurîndu-l pe Creangă cu Gogol, cu Clemens Brentano, cu frații Grimm, cu Andersen, cu Perrault, cu Rabelais. Din aceste încercări humuleșteanul iese cu bine și, deși **comparaison n'est pas raison,** ceva din bogăția sa lăuntrică, se dezvăluie. M. Apostolescu are o lentoare de elefant, procedează tacticos și **wissenschaftlich** și dacă din demonstrația sa monotonă și prolixă am stoarce prisosul pedant care copleșește, ar rămîne, mi se pare, un eseu valabil care chiar dacă nu aduce date noi, le ordonează metodic și le lustruiește pe cele vechi. Operația n-ar fi facilă, avînd de înfruntat și „salturile în nemărginit" (**„la Creangă, ridiculizarea întîmplătoare a răutății femeilor bătrîne se transformă în imens rechizitoriu împotriva"** etc., p. 174) și psalmodierile de școală veche (**„poziția înaintată a povestitorului față de învățătură trebuie s-o căutăm însă în Amintiri"** etc., p. 282, sau **„dezbaterea... îl așează pe Creangă între scriitorii înaintați ai vremii sale"** etc., p. 283).

Un straniu op despre Creangă scoate în 1981 la Cartea Românească cunoscutul Petru Rezuș : **Ion Creangă — Mit și adevăr.** Polemizînd cu vînjoșenie, cînd smerit, cînd minios, și cu Maiorescu și cu Ion Vitner și cu George Panu și cu A. Toma și cu Ibrăileanu și cu M. Roller și cu Călinescu, Petru Rezuș se plasează în postura unui izvoditor de mir și zămislitor de raze într-o problemă, problema Creangă, pe care predecesorii mai mult au împiclit-o cu smoguri de mit. Ca un descălecător, și nu altminteri, vine Petru Rezuș să întemeieze adevărul, pentru că, să-l cităm : **„Să vorbim sincer. Nimeni n-a pus problema lui Ion Creangă** canonic, pedagogic și administrativ [sic, n. gp] **măcar aproximativ bine"** (p. 182). Nimeni. Nici măcar aproximativ. Pustiu absolut. În acest deșert mizerabil îi este dat cercetătorului Petru Rezuș să fondeze oaze de claritate și corectitudine. De pildă : **„Operele lui Ion Creangă sînt parcurse de la un capăt la celălalt de anumite curente subterane** [sic, n. gp] **care le asigură individualitatea și un anumit facies literar. Poveștile nu sînt scrise de dragul poveștilor** [doamne ferește ! n. gp] ; **fiecare dintre ele are de argumentat ceva** [deci, de fapt, ele nu sînt chiar povești, ci niscaiva pledoarii sau dizertații, n. gp]. **In** Soacra cu trei nurori **tema etern-valabilă (...) este aria plină de variațiuni a socerismului** [disciplină probabil complementară ginerismului ; teoria soacrelor ; n. gp]" (pp. 86—7). Dar să continuăm afundarea în probleme : **„In** Povestea lui Stan Pățitul **este o altă problemă care-l preocupă pe scriitor și anume : alegerea unei soții** [deci conjugalismul, n. gp] **Aici aflăm o contribuție generoasă autobiografică. (...) Concluzia lui Ion Creangă este că..."** etc., p. 87. Probleme, contribuții, concluzii — un festin al gravității. Să ne mai înfruptăm. Oare în **Fata babei și fata moșneagului** ce este dezbătut ? **„In** Fata babei și fata moșneagului **este dezbătută altă temă și anume** căsătoria **de-al doilea** [sic, n. gp] **a unui moșneag"** etc., p. 89. Bine, ne putem întreba, Creangă **dezbate ;** dar **rezolvă** el ceva? **„Prin destinul acestui soldat, Ivan Turbincă, Ion Creangă încearcă să rezolve problema morții, care-l preocupa de multă vreme"** (p. 89). Unii — ignari — l-au minimalizat pe Creangă, nezărind în opera sa mai mult decît o culegere de folclor ; Petru Rezuș o reabilitează, prezentîndu-ne-o ca pe o culegere de probleme. Acțiunea autorului este neted justițiară : **„ne ocupăm de** Poveștile **lui Creangă spre a le repune în drepturile lor inalienabile"** (p. 151), din care, pasămite, alde Călinescu, Ibrăileanu, Streinu, Ciopraga le-au zmuls cu cruzime. Nici Caragiale n-a fost mai cumsecade. El, ne informează Petru Rezuș, și-a băgat mîinile pînă la coate în opera lui Ion Creangă, sterpelind de acolo tot ce se putea sterpeli. Iată, cuvînt cu cuvînt, ce ne dezvăluie Petru Rezuș în această caionică privință : **„De la Ion Creangă a luat Caragiale „lumea pe dos" sau expresiile „de-a-ndoaselea", precum și figurile predominante** [N. B. !, n. gp] **în operele sale : litota, metafora, metonimia, anacolutul, antifraza, apocopa, antiteza, pleonasmul, oximoronul etc"** (p. 347, trei sute patru zeci și șapte). După o asemenea politică de jaf și spoliere, ne-am și mira ca vreun ceva din opera lui Caragiale să mai fie de Caragiale, cînd Petru Rezuș indică negru pe alb că totul, de la litotă și metaforă la antiteză și pleonasm („etc."-ul îi aparține lui P. R.) este sustras de la Creangă. Dar, în viziunea lui Petru Rezuș, Creangă nu este numai singura bancă de valori literare, ci și singura sursă de idei ; o spune textual : **„Ion Creangă este ideologul unic** [sic, n. gp] **al poporului român"** (p. 193, o sută nouăzeci și trei). Ce să mai comentăm ? Stilul lui Petru Rezuș este inimitabil : **„un cîntec susurat la ureche, fără ostentație, punea untdelemn pe afectivitatea lor răzvrătită"** (p. 65) sau **„Eminescu trebuie să se fi bucurat enorm simțind că va avea permanent întreg poporul, pe care-l întruchipa Ion Creangă, lingă dînsul"** (p. 55), și sfidarea fără păs a gramaticii se înscrie printre formele sale predilecte de persuasiune : „Studiul **mijloacelor de exprimare ale lui Ion Creangă în opera sa** sint **strins** legate **de..."** etc., p. 171. Pătimaș al elucidărilor, unde ne este greu, Petru Rezuș ne ajută, printr-un **Glosar** personal, să înțelegem ; acelora dintre noi care n-am priceput ce înseamnă, la Creangă, că „Moș Bodringă sedea cu nasul în tăciuni", ni se lămurește : **„Moș Bodringă „se încălzea la foc"** (p. 338); ori, altora care au rămas pe gînduri citind absconsa expresie „Ptiu, drace !" din **Harap Alb,** Petru Rezuș le aduce dumirirea : **„Superstiție străveche, Dracul nu trebuia pomenit, iar cind era spus numele lui din întîmplare, trebuia să scuipi o dată : Ptiu ! sau de trei ori : Ptiu ! Ptiu ! Ptiu !"** (p. 337). Să reținem așadar : ptiu, ptiu, ptiu...

Cartea lui Ioan Holban, **Ion Creangă — spațiul memoriei** (Junimea, 1984) îl caracterizează mult pe autorul ei și prea puțin pe Ion Creangă. Aflat în prada unei juvenile pasiuni pentru bibliografia naratologică de, relativ, ultimă oră, tînărul critic și-a greșit, am putea crede, obiectul. Înarmat pînă în dinți cu Gerard Genette, Roland Barthes, Waine C. Booth, Greimas, Percy Lubbock, Jean Ricardou, Ford Madox Ford șcl., el descinde pe plaiurile lui Creangă pe care cată să le transforme în poligon textologic experimental. Armamentul său — de bună calitate — pustiește, după părerea mea, teritoriul ocupat. Cusurul cel mare este inadecvarea. Ioan Holban trage cu rachete sol-sol, produse de firme simandicoase, în privighetori. Impresionanta sa desfășurare de forțe, racolate de pe mai toate continentele, se lovește de sfidătoarea simplitate adîncă și bine blindată cu bun-simț a lui Creangă — și, în ciuda unor parțiale, momentane, străpungeri (intuitive), n-o poate pătrunde. Plin de elan studențesc, Ioan Holban se azvîrle și el în nemărginit (cu, însă, scuza vîrstei) și cred că el însuși va fi azi de acord că asertiuni precum **„Recrearea sinelui prin intermediul celor două coduri, aparținînd naratorului și eroului, il apropie pe scriitorul humuleștean de experiențele lui Marcel Proust și André Gide"** (p. 33) țin de copilăria actului critic. (Nici apropierea de Sartre — p. 98 — nu e mai fericită). Pe ansamblu, în ciuda competenței incontestabile și a unei doze remarcabile de sagacitate critică, obstinația grilelor nepotrivite transformă docta compunere într-o tentativă de a căra soare cu un poloboc ; fie el și din duraluminiu.

Îndepărtîndu-ne și privind de sus, opinia mea este că domeniul cercetării lui Creangă se află încă în soarele orbitor al viziunii călinesciene ; lanternele cercetătorilor ulteriori alungă de ici, de colo cîte o umbră, fără a izbuti nicicum să așeze totul sub o altă lumină.

George PRUTEANU

Caragiale

Au fost tot mai numeroase, în ultimele decenii, studiile, eseurile, articolele dedicate lui Caragiale. Interesul mereu sporit față de opera sa este el însuși un fenomen : mai că s-ar putea zice că el crește de pe o zi pe alta. Numai Eminescu, dintre clasici, a mai solicitat, cu atîta asiduitate, fantezia partizanilor metodelor critice noi. Numai el, pe de altă parte, a mai fost „folosit", în împrejurări tot atît de semnificative, ca simbol și ca „garanție" pentru teorii cu bătaie mai lungă. Caragiale a devenit așadar, un punct de sprijin nu numai pentru adepții tehnicilor de analiză critică recente ci și un reazem la fel de solid pentru ideile acelora care sînt convinși că în literatură (în adevărata literatură, ar trebui să adaug) se regăsește întotdeauna o semnificație a omului pus față în față cu universul —, a omului pus față în față cu el însuși.

Prea multe, aici, nu sînt de adăugat : proba de foc a trăiniciei unei opere o reprezintă măsura în care ea întreține interesul urmașilor. Cele scrise în ultimii ani de Al. Paleologu, Al. George, Valeriu Cristea, Al. Călinescu, Ion Vartic, Florin Manolescu, Mircea Tomuș, și alții încă, nu vor mai putea să nu fie luate în seamă de viitorii exegeți. Interpretările mai „vechi" (dar care trezesc și acum un la fel de viu interes) datorate lui Șerban Cioculescu, Ibrăileanu, G. Călinescu, Paul Zarifopol, Mihai Ralea, Tudor Vianu formează un „strat" căruia i se adaugă cel, distinct, al noilor lecturi. Astăzi nu-l mai citim de fapt pe același Caragiale pe care îl știau bunicii și chiar părinții noștri. În acest sens acțiunea globală a noilor interpreți mi se pare remarcabilă. Primul lucru pe care-l datorează acestora fiecare nouă lectură a operelor marelui nostru scriitor este obligația de a-l căuta pe acest nou Caragiale, lăsînd deoparte toate clișeele. Numai așa se poate vorbi despre o viziune asupra lui Caragiale din perspectiva noilor interpretări.

*

Ar fi interesantă o istorie a literaturii (care ar conține bineînțeles, și un capitol despre autorul *Momentelor și schițelor*) scrisă în spiritul lui Caragiale. Pentru că, nu trebuie să ne lăsăm înșelați, spiritul său nu e propriu numai comediilor și schițelor satirice, ci poate fi întîlnit în întreprinderile cele mai „serioase". O istorie literară, așadar, care să folosească procedeele unei radicale ironii ; ceea ce ne-ar trezi rezerve nu ar mai fi negat, nu ar mai fi respins printr-un atac frontal ci dimpotrivă „apreciat" și prezentat într-o manieră demnă de Mitică : cu surle și trimbițe ; exagerate, umflate pînă la dimensiuni incomensurabile, ca și cum ar fi vorba de un irepetabil triumf... Reacțiile la o astfel de istorie ar fi, fără doar și poate, instructive și ne-ar spune cîte ceva despre temeliile imensei popularități a lui Mitică : laudele ironice pot fi luate și tel quel : unii nu observă ironia —, sau nu vor să o observe.

*

Atenția față de stil, se zice, dezvăluie o tendință spre interiorizare ; introversiunea îi face parcă pe cei mai mari stiliști să se aplece reflexiv asupra lor, asupra propriului lor discurs —, dovada cea mai... palpabilă a obsesiei propriei prezențe. Alți scriitori sînt mult mai „deschiși" către lume, sînt preocupați mai mult de cei din jurul lor decît de ei înșiși, iar ideile și mesajele care ar putea influența lumea îi interesează mai mult decît stilul în care sînt formulate. Ipoteza pare a se susține — în cazul lui Flaubert, de pildă. Marele muncitor din Croisset era, pare-se, un introvertit. Dar Caragiale ? se va ivi fără doar și poate întrebarea. Caragiale trudea și el, pînă în pînzele albe, cum toată lumea știe, asupra cuvîntului ; datele biografice, însă, ni-l arată mai degrabă ca pe una din personalitățile cele mai receptive la zgomotul mulțimii ; cînd un prieten îl atrage într-o stațiune de munte, Caragiale, în loc să admire frumusețea piscurilor face promenade în gară, singurul loc populat al localității. Pentru Caragiale disciplina aspră a scrisului nu e un refugiu : el nu urmărește perfecțiunea în sine ; știe în schimb foarte bine că în fața cititorilor nu poți trișa, că, „greșind", îi pierzi pentru totdeauna. Pe Caragiale perfecțiunea nu-l îndepărtează de oameni ; dimpotrivă, ea îi asigură atmosfera de familiaritate de care avea, se pare neapărată nevoie.

*

Apropo de spiritul de zeflemea. Admiratorii acestuia afirmă că e mărturia celor mai înalte calități : curaj, inteligență, sentiment al independenței depline... Zeflemeau ar fi, zic ei, pur și simplu o „emanație" a unor astfel de frumoase însușiri, o gratuită și benignă practicare a lor. În zeflemea, însă, nimic nu e gratuit ; ea n-are nimic din seninătatea admirării unui apus de soare. E strict dependentă de un context social — și nu calitățile enumerate de admiratorii acestui spirit sînt proprietățile necesare ci, în primul rînd, un „simț" al socialului asemănător aceluia al omului politic. Autorul zeflemelei trebuie să intuiască în ce direcție și cît de departe pot merge mușcăturile sale într-un moment dat și în cazul unei anumite categorii de spectatori. Azi nu se pot zeflemisi aceleași lucruri și în același mod ca în urmă cu o sută de ani. Adresa zeflemelei lui Caragiale e precisă, strîns legată de o conjunctură istorică: el se referea fără nici o ezitare la partidul liberal și la oamenii care-i susțineau mișcarea. Această trăsătură principală a zeflemelei — adaptarea la social — a făcut ca literatura lui Caragiale să fie mai aproape de lumea vieții politice decît literatura oricărui alt mare scriitor al nostru. Politica timpului rămîne în opera artistică a lui Caragiale (Eminescu a fost la rîndul său profund implicat în politică — dar mai mult ca gazetar) ca insecta în picătura de chihlimbar.

*

S-a vorbit nu o singură dată despre înrudirea dintre Caragiale și Urmuz. Aceasta pentru a asigura, parcă, un continuator autorului *Scrisorii pierdute*. Dar nu despre continuitate mi se pare că e vorba, ci de o situație extremă, de o radicalizare a unor trăsături ale scrisului caragialian. La Urmuz ies la suprafață rădăcinile umorului — însă umorul lipsește ; despuiat de rîs se înfățișează vederii scheletul unui sentiment, la fel cum toamna se ivesc, în numai cîteva zile, din coroana fastuoasă a copacului, crengile lipsite, parcă, de orice urmă de viață. Dincolo de rîs, „în spatele" rîsului se află, schematizată, „mecanica" despre care vorbește Bergson. Se poate vedea, în cazul literaturii absurdului, ce se întîmpla cu această „mecanică" atunci cînd... nu este placată asupra viului, atunci cînd iese la lumină, despuiată. Poate că aici, în această legătură de rudenie literară, se observă mai bine decît oriunde că rîsul nu este decît o anticameră a tragicului ; poate că asta ar trebui să percepem, cu mai multă pătrundere, în scrisul lui Caragiale ; este oare rușinos să recunoaștem că mulți dintre noi facem toată viața anticameră ?

*

Astăzi nu ne mai putem apropia nemediat de lumea lui Caragiale — spunea cineva ; pe bună dreptate : expresii, personaje, un mod de a gîndi —, toate s-au desprins de mult din paginile sale, au intrat în mentalitatea și în vorbirea curentă ; citindu-l pe Caragiale afli ceea ce știai, ceea ce ți se impregnase, cine știe de cînd, în memorie ; fără să ne fi dat seama, chiar înainte de a-l fi citit și înțeles, i-am rămas datori. Cred că aceasta e cea mai bună dovadă că personajele sale au fost adoptate cu simpatie de marele public : personaje care ar fi fost privite cu dispreț sau cu ură (sentimente pe care, se spune, le-ar trezi unele din creaturile sale) n-ar fi devenit niciodată atît de populare.

În legătură cu personajele lui Caragiale criticii s-au împărțit în două tabere : unii le socotesc de o benignă veselie, tonice, menite doar să producă un amuzament reconfortant ; alții s-au îngrozit pur și simplu, și-au pus mîinile în cap dezolați de priveliște. Pentru a face lucrurile mai ușor de urmărit să comparăm lumea lui Caragiale cu aceea a unui autor cu care a mai fost asemănat : Gogol. Personajele lui Gogol evocă o lume disperată, haină, o umanitate respingătoare prin lipsa ei de speranță. O ierarhie nemiloasă le strivește — fiecare individ e țintuit de treapta sa socială de care nu se mai poate nicicum desprinde. Nu le rămîne decît sau să se supună fără nici o condiție, sau să se întoarcă, în spirit nihilist, contra oricărei ordini. Străzile înghețate ale Petersburgului, străbătute de un umil funcționar, pentru care superiorul e o umbră uriașă, apăsătoare, care acoperă tot ce poate oferi viața, rămîn în memoria cititorului ca amintirea unui coșmar. Teroare a ierarhiei și în *Revizorul,* însoțită, acolo de luminarea urmărilor degradante ale servilismului. Nimic din aceste abisuri, din aceste zdrobitoare diferențe ierarhice la Caragiale : nici în *Două loturi,* poate cea mai gogoliană scriere a autorului român, nu vom întîlni un aer asemănător. Mic funcționar, Mitică se respectă și își găsește, în cele mai vitrege împrejurări, un loc de retragere : inteligența sa e pusă la bătaie la o șuetă cu amicii. Familiaritatea ocupă în universului lui Caragiale un loc privilegiat ; toți sînt ca un fel de rude, mai mult sau mai puțin năstrușnice, mai mult sau mai puțin năbădăioase — acceptate, totuși, cu egală bonomie. În lumea lui Gogol își fac loc forța superioară, strivitoare, și teroarea ; în aceea a lui Caragiale familiaritatea, luarea greutăților în ușor, subtilitatea inteligențelor care știu să se „acomodeze". La Gogol mai poți trage speranța că, la o adică, schimbind vîrful piramidei toată evlavioasa supunere ar putea îndrepta lucrurile pe o cale mai bună. La Caragiale personajele sînt interșanjabile : mai toate au aceeași compoziție intelectuală și sufletească ; locul celui de pe o treaptă ierarhică superioară poate fi ocupat fără probleme de cei aflați, pe moment, mai jos. Susul și josul nu au aceeași semnificație ca în lumea lui Gogol. Dintr-o asemenea perspectivă lumea lui Caragiale, deși dispusă oricînd să ia viața mai în ușor, este mai tristă ; i s-a reproșat de-atîtea ori că între numeroasele lichele nu se găsește nici un personaj pozitiv încît nu mai are nici un rost să repet acuza. Reproșul mi se pare, de altfel, inoportun : autorul nu urmărește o gradare a abjecției (rău, mai puțin rău etc.) ci respingerea unei lumi, a unei mentalități sociale corupte. Înlăturind dintr-o dată orice speranță Caragiale ar fi putut trezi lectorului o reacție de neadeziune, ar fi putut provoca, în cele din urmă, îndepărtarea de prea întunecata sa perspectivă. S-a întîmplat însă că personajele sale au devenit... simpatice.

Marea familie care apare în opera lui nu-l respinge pe cititor sau pe spectator ; pentru că la Caragiale oricine are o șansă ; o surpriză se poate ivi de oriunde ; lumea lui trezește simpatie pentru că, oricît de dezolantă la prima vedere, e străfulgerată mereu, din punctul de vedere al individului, de speranță ; dacă la Gogol abisul pare definitiv, la Caragiale se ivește neîncetat promisiunea varietății : oricine ar putea deveni la fel de deștept, la fel de simpatic, la fel de... ca Mitică. Nici nu trebuie un efort prea mare; nu trebuie, de fapt, nici un efort.

Constantin PRICOP

Preocupări lingvistice la „Junimea"

Lingvistica românească începe cu gramaticile limbii române redactate în secolul al XVIII-lea: cea a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanu și cea a lui Macarie. Putem considera însă ca un timid început al lingvisticii române și prelucrarea în românește a gramaticii slave a lui Smotrickij, efectuată între 1667 și 1669 de Staicu grămăticu, din Tîrgoviște. Lingvistica românească se ridică însă pe o nouă treaptă cu operele celor trei reprezentanți ai Școlii ardelene, Clain, Șincai și Maior, care erau și istorici, cu operele lui Paul Iorgovici și ale lui Budai Deleanu și cu **Dicționarul** de la Buda. În Principate avem atunci activitatea lui Iannache Văcărescu și a lui Conachi; primul este autorul unei gramatici; cel de-al doilea se ocupă cu problemele de versificație. Lingviștii de peste munți fac gramatică descriptivă, ca predecesorii lor, dar trec și la considerații de istoria limbii, așa cum se puteau face acestea de la Renaștere și pînă în vremea lor. Ei se ocupă de latina populară și de originea românilor, constată unele legi de schimbare a sunetelor latinei în română; dar Maior face greșeala de a-și imagina că româna este mama limbii latine clasice. El întemeia această idee pe faptul că româna prezintă fenomene latinești arhaice, la care latina clasică a renunțat, și îmbina această greșeală cu alta, tot așa de gravă: aceea că latina arhaică avea o declinare foarte simplă, anume fără forme cauzale, și că latina clasică și-a creat declinarea cu șase forme cazuale prin imitarea limbii grecești. De fapt toate limbile romanice au la bază o latină populară care este, în unele privințe, mai arhaică decît latina clasică; dar și latina populară a evoluat după fixarea latinei clasice, și multe fapte ale ei sînt posterioare celor caracteristice latinei clasice. Iar declinarea clasică, cu cele șase forme cazuale, nu s-a născut prin imitarea limbii grecești, ci este o moștenire directă din indoeuropeana primitivă, cu unele simplificări. Generația care a urmat: Heliade Rădulescu, P. Cîmpianu, Russo, Alecsandri, nu era alcătuită din lingviști de meserie, ci din scriitori sau filozofi care au făcut și oficiul de lingviști, alcătuind și publicînd gramatici descriptive, discutînd probleme de limbă și stil. Dintre ei, Russo cunoaște marile realizări ale lingvisticii occidentale de după 1810, preocupată acum de compararea limbilor surori și de problemele evoluției limbilor.

Abia cu Cipariu avem în Țările Române un lingvist care să reprezinte noua fază din istoria lingvisticii europene și să fie, ca și creatorii noii lingvistici din Apus, numai lingvist. Avînd la îndemînă texte vechi și dialectale, el face mai bine ca Diez, gramatica istorică a limbii române, dar preia grava greșeală a lui Maior de a crede că româna este mama limbii latine, precum și greșeala de a crede că declinarea latină clasică s-a născut din declinarea latină arhaică, prin adăugarea formelor gramaticale împrumutate din limba greacă. Argumentele erau, bineînțeles, aceleași. Ca și lingviștii de dinainte de crearea lingvisticii comparativ-istorice, Cipariu își imagina că limba poate fi modificată prin voința oamenilor. Căci el nu reprezenta numai noua direcție din lingvistica occidentală, care excludea voința din viața limbii, ci și concepția lingvistică anterioară, raționalistă, conform căreia evoluția lingvistică înseamnă corupere și conform căreia omul (scriitorul, gramaticul) trebuie să intervină pentru a da limbii forma pe care o crede el cea mai indicată. De aceea, mai mult decît membrii Școlii Ardelene, Cipariu a căutat să aducă limba română la puritatea ei inițială, prin eliminarea cuvintelor intrate mai tîrziu în limbă și prin readucerea la viață a cuvintelor de origine latină dispărute din limbă între timp. În această acțiune, lui i s-au alăturat alți cercetători, ca Laurian și Massim, care și-au găsit o misiune în elaborarea celebrului dicționar al limbii române și a **Glosarului**, ambele planificate de Academia Română, în primii ani de evidență a ei.

Cu toate greșelile grave ale acestor lingviști (Laurian era și istoric), opera lor cuprinde multă muncă și multe părți viabile, care sînt utilizabile și astăzi. Atît membrii Școlii ardelene, cît și Cipariu, Laurian și Massim, erau obligați să-și pună problema formării unei limbi române literare la înălțimea limbilor literare de atunci ale marilor popoare europene, și au introdus pe drept, în preocupările lor lingvistice, și preocupările practice de creare a acestei limbi literare românești. Căci lingvistica nu este numai o știință teoretică, dar și una practică, iar preocupările practice ale lingvisticii sînt acaparante mai ales în epocile de formare a limbilor literare.

În această nouă epocă a lingvisticii române, începută de Cipariu și Laurian, se situează întemeierea „Junimii". Între întemeietori nu era nici un lingvist. Așadar cineva din cadrul Societății trebuia să-și asume sarcina de a se ocupa de problemele lingvisticii, teoretice și mai ales practice. Dar atunci problema cea mai importantă era cea a scrierii. Limba literară românească se forma și se fixa singură; de altfel, în haosul de teorii și de limbaje ale epocii, era prea hazardat să se dea norme de vorbire fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Ceea ce putea fi făcut atunci cu multă eficiență, mai ales cînd se punea problema întemeierii unei reviste, era stabilirea unei ortografii. Această sarcină și-a asumat-o Maiorescu, care era atunci, desigur, omul cu cele mai multe cunoștințe lingvistice din cadrul „Junimii". Ca filozof, se ținuse în parte la curent și cu noua lingvistică din Germania, țară care singură elabora atunci teoria lingvisticii și gramaticile comparate ale limbilor indoeuropene, romanice și semitice. Și el era la curent și cu teoriile retorice. Dar, în acea vreme, în Germania, Schleicher crease o doctrină lingvistică, care implica și ea unele grave erori, ca aceea de a admite că limbile umanității au ajuns la un apogeu al dezvoltării, reprezentate prin complexitatea structurii morfologice, în epoca preistorică și că după aceea, pînă în epoca modernă, limbile au intrat într-o fază de decădere, de îmbătrînire. Era o greșeală tot atît de gravă ca și aceea a lui Maior și Cipariu, care vorbeau însă de o corupere a limbilor antice, iar nu de o îmbătrînire a lor. Dar, oricum, Schleicher înlăturase eroarea de a se crede că omul poate schimba, prin voința sa, dezvoltarea limbilor. Maiorescu își va însuși această idee, care va caracteriza lingvistica pînă în vremea noastră, și va condamna încercările puriste de modificare a limbii române, din epoca sa, încercări care erau, evident, exagerate. Scriitorul și gramaticul pot schimba limba, dar în măsură mai mică decît voiau cei trei „latiniști", care urmăreau să producă o revoluție în dezvoltarea limbii române literare. În această privință, avea dreptate Maiorescu. Dar el a greșit cînd a respins atîtea din inovațiile lingvistice ale latiniștilor. Ca și în domeniul vieții politice și culturale, și în limbă el nu voia revoluții, ci păstrarea a cît mai multe fapte lingvistice din trecut. Am arătat de mai multe ori că evoluția ulterioară a limbii române literare a dat dreptate în unele cazuri celor trei „latiniști", și nu lui Maiorescu, iar în alte cazuri, a dat dreptate și lui și „latiniștilor". El scrie **săritură** în loc de **salt, împrejurare** în loc de **circumstanță, propășire** în loc de **progres** etc.[1].

Dar meritul său cel mare este acela că, într-o epocă de anarhie ortografică, a știut să susțină principiul scrierii fonetice, care, atunci, la cîțiva ani după părăsirea alfabetului chirilic, făcea dificultăți tuturor, întrucît româna avea și sunete care lipseau în latină: **ă, î, ș, j, ț, d, č, g**. În 1866, el publică la Iași, lucrarea destul de întinsă, **Despre scrierea limbei române**, care ne dă dreptul să-l considerăm pe Maiorescu drept primul lingvist, — de ocazie — al „Junimii". Dar și Maiorescu s-a abătut de la principiul fonetic: în loc să noteze pe **ă** și **î** prin aceste semne uzuale azi (și prin **â**, care, după 1953, nu mai este uzual), el a recurs la notarea lor prin **ă** cînd sînt în interiorul cuvîntului și la notarea lui **î** prin **i**, cînd e la sfîrșitul cuvîntului și în formele de infinitiv în **-ire**. Considerațiile de la care a pornit, false, sînt privitoare la funcțiile lui **î** și **ă** în română: el le crede complementare, deși în unele cazuri, **ă** și **î** apar în exact aceleași contexte fonetice (cum se zice, împrejurări fonetice): **rău, rîu, văr, vîr**. S-a văzut aici o idee care devine fundamentală în fonologia contemporană; și așa este; dar fonologii greșesc, cînd cred că, în unele limbi, **ă** și **î**, **p** și **b**, **t** și **d**, **r** și **l** etc., constituie variante ale aceluiași fonem (de fapt admit că **ă** și **a**, **î** și **i** sînt variante ale aceluiași fonem). Ele sînt forme deosebite și trebuie notate prin semne deosebite. A fost o inspirație nefericită. Din cauză că norma ortografică în discuție, propusă de Maiorescu, a devenit norma ortografică a **Convorbirilor literare**, noi nu putem face azi ediții perfecte ale operelor literare, științifice, politice etc., apărute în secolul trecut în această revistă.

Bineînțeles, Maiorescu nu putea identifica și arăta greșelile de lingvistică romanică și indoeuropeană, precum și de alt gen (fonetice), ale lui Cipariu și ale înaintașului acestuia, Petru Maior. Maiorescu dorea formarea de către junimiști a unui lingvist, dacă nu de talia lui Hasdeu, — care, cu toate greșelile lui, era greu de atins, — de proporții mai modeste, dar care să introducă în lingvistica românească o metodă riguroasă de cercetare. După cîțiva ani de activitate a „Junimii", s-au ridicat în cadrul ei cîțiva tineri cu preocupări lingvistice, prin forța lucrurilor modeste: Al. Lambrior și V. Burlă. Cel dintîi a publicat la început studii minore, dar care exprimau unele idei originale și de importanță chiar azi, ca aceea că a existat o epocă de formare a limbii române, cu legile ei fonetice proprii[2]. Abia prin plecarea la Paris, propusă și ajutată cu burse de stat, acordate de T. Maiorescu, cînd acesta era ministru, a avut Lambrior posibilitatea de a se forma ca lingvist adevărat, și anume ca romanist. A alcătuit acolo studii de fonetică istorică românească în spiritul școlii neogramaticilor. Cel de-al doilea a început prin a publica o gramatică greacă pentru licee, gramatică care era mai mult traducerea decît prelucrarea manualului de gramatică greacă pentru liceele germane și austriece al marelui lingvist G. Curtius, și a publicat mai tîrziu cîteva studii de lexicologie. Hasdeu susținea că rom. **rață** este de origine dacică; el a propus ca etymon un dacic **anatia**; Burlă a opus părerea că **rață** este de origine latină: el a propus tot un **anatia**, dar ca derivat de la lat. **anas, -atis+-id**. De fapt avea dreptate Hasdeu. Dar junimiștilor li se părea că reconstituirile dacice ale acestuia sînt hazardate și voiau să opună idei după părerea lor mai realiste.

VASILE POGOR

Cu toate acestea, atitudinea junimiștilor față de Hasdeu n-a fost oricînd negativă. Cînd, la congresul de orientalistică din Viena, din 1886 — pe vremea aceea la orientalistică se cuprindea și studiul popoarelor și limbilor din Orientul Europei —, a întrerupt o comunicare a lui P. Hunfalvy, în care acesta combătea teoria continuității românilor în Dacia, și a opus el o teorie care arăta că românii au fost prezenți în Dacia începînd din antichitate, anume din epoca lui Ammianus Marcellinus[3], revista **Convorbiri literare** a relatat despre cele petrecute în ședința congresului.

După moartea lui Lambrior (1883), junimiștii vedeau în tînărul Philippide, — acesta era, din 1882, membru al filialei Iași a Societății — pe viitorul lingvist român care va reprezenta punctele de vedere ale curentului cultural și științific început de ei. Ca și Maiorescu și ceilalți junimiști de marcă, Philippide a relevat lipsa de metodă și chiar de cunoștințe elementare de fonetică a lui Hasdeu și a introdus în studiile lingvistice o rigoare pe care pînă atunci — li se părea junimiștilor — o dovedise la noi numai Lambrior. De fapt și Hasdeu a dat pînă atunci opere de cea mai mare valoare, ca **Istoria critică a românilor**, în care, este drept, apar prea multe ipoteze incontrolabile, și **Cuvente den bătrîni**; dar ele erau în parte lăudate, în parte criticate de junimiști. Philippide, care a publicat în paginile **Convorbirilor literare** din 1882, articolul său **Cronica lui Hur**, a întreprins în anii următori o critică a teoriilor lingviștilor români de pînă la dînsul, sub titlul **Știința noastră, Cum știm, cum ar trebui să știm**, terminată în 1885, dar rămasă pînă astăzi netipărită (manuscrisul s-a păstrat, dar cu unele goluri și aparține acum Bibliotecii Filialei Iași a Academiei R.S.R.). Acolo Philippide lua în discuție și părerile de lingvistică ale lui Hasdeu pe lîngă cele ale lui Cipariu și Lambrior; se arătau și greșelile de indoeuropeistică și romanistică făcute de Cipariu. Dacă această lucrare s-ar fi publicat atunci, ea ar fi ajutat mult la crearea unei poziții corecte și ferme în lingvistica românească.

Opera prin care Philippide a reprezentat major tendințele junimiste în lingvistică este **Principii de istoria limbii**, Iași, 1894, o carte de lingvistică generală, care urmărea să pună la îndemîna celor ce ar fi voit să se ocupe de lingvistica românească, ideile de bază necesare și metoda de lucru, dar în care se discutau (p. 288—307) și etimologiile dacice ale lui Hasdeu, considerat atunci de Philippide, după ceilalți junimiști ca hazardate și deci respinse de el în cea mai mare parte. Philippide avea dreptate să susțină că unele cuvinte românești considerate de Hasdeu dacice nu aveau această origine și că unele etima dacice erau reconstituite greșit de Hasdeu, dar era prea sceptic față de procedeu și respingea multe din etimologiile cu adevărat dacice ale lui Hasdeu (admitea, p. 302, numai 15). Pasajul despre preocupările dacice ale lui Hasdeu au apărut și în **Convorbiri literare**, ceea ce arată deplina adeziune a junimiștilor la cele afirmate de Philippide. Trebuie să adăugăm că acest pasaj din cartea lui Philippide, într-o formă prea puțin deosebită, era deja scris în 1885, căci el se găsește în lucrarea sa manuscrisă, **Știința noastră**, pomenită mai sus. În acest pasaj sînt arătate și greșeli de interpretare a unor fapte gramaticale albaneze, făcute de Hasdeu. Era o atitudine prea severă și în parte nedreaptă față de Hasdeu, cum rezultă și din faptul că Philippide a renunțat în opera sa **Originea românilor**, I și II, Iași, 1925, 1928, de a mai considera metoda greșită, căci el explica acum, ca și Hasdeu, prin tracă o serie de cuvinte românești, printre care multe din cele admise de Hasdeu.

După cum se știe, și Eminescu a avut preocupări lingvistice: el studiase întrucîtva sanscrita și voia să alcătuiască, împreună cu Mite Kremnitz un dicționar etimologic al limbii române. Apăruse în 1871 la Frankfurt pe Main primul volum din opera lui Cihac, **Dictionaire d'étymologie daco-romane**; Cihac era un adept al spiritului nou reprezentat de „Junimea" în cultura română; dar dicționarul său nu putea satisface integral, cu toate că dovedește competență și multă muncă. Era o gravă greșeală faptul că nu se gîndise deloc la posibilitatea de a explica prin dacică o serie de cuvinte românești — el explica unele din aceste cuvinte prin limbile slave — și că dădea o statistică greșită și rău interpretată a cuvintelor românești clasificate după origini. Probabil că apariția celui de-al doilea volum al lucrării lui Cihac, apărut tot la Frankfurt, în 1879, dar mai ales ocupația acaparantă de ziarist, iar apoi boala, l-au împiedicat pe Eminescu de a mai alcătui dicționarul proiectat împreună cu Mite Kremnitz.

Preocupările lingvistice determinate de „Junimea" și de spiritul nou în care lucra ea ocupă un loc extrem de important în istoria culturii și lingvisticii românești din veacul trecut, deși sînt adesea prea negative și în parte nedrepte cu Hasdeu. Ele capătă un aspect major cu Cihac și cu Philippide. După 1900 se produce ruptura între Maiorescu și Philippide și aderarea lui Philippide la ideologia **Vieții românești**, și se încheie astfel curentul junimist — pentru a vorbi de așa ceva — în lingvistica românească.

G. IVĂNESCU

---

[1] Unii din acești termeni, care au fost acceptați de toți colaboratorii **Convorbirilor literare**, erau „creația" generației de la 1840.

[2] E vorba de articolul **Limba română veche și nouă (Traducerea românească a scrierilor lui Oxenstien), Convorbiri literare**, VII, 1973, nr. 1, p. 34—36. Pentru alte articole publicate de Lambrior, vezi A. Lambrior, **Studii de lingvistică**, Iași, 1976 (editor Ion Nuță). Vom remarca și faptul că, în articolul din 1972, Lambrior vorbește, pentru Opera de formare a României, de noul organism lingvistic care se formează atunci. Este un concept și un termen care a avut circulație în lingvistică de la W. von Humboldt și Bopp pînă la neogramatici; aceștia au renunțat la el și au introdus în loc conceptul și termenul de sistem lingvistic, fonetic etc., fără a trage din el consecințele trase de structuraliștii veacului al XX-lea.

[3] Hasdeu, care voia, probabil, să expună și ridicolului pe cercetătorul maghiar, l-a întrebat întîi dacă poate spune de ce germanii numesc armăsarul **Walach**, adică „român", iar francezii, **hongre**, adică „ungur". Hunfalvy a spus că nu poate răspunde. Hasdeu a susținut atunci, în ședință că faptul se explică prin aceea că germanii au împrumutat cuvîntul de la români înainte ca ungurii să fi cucerit Ardealul, pe cînd francezii l-au împrumutat, după cucerirea Ardealului de către unguri. Hasdeu mai arăta, pe baza unui text din Ammianus Marcellus, că Dacia a excelat deja de pe vremea acestui scriitor (secolul al IV-lea), în creșterea armăsarilor.

„Junimea" și

S-a afirmat nu o dată că Junimea ar fi fost o societate exclusiv literară și ar fi promovat o critică al cărei fundament era exclusiv esteticul. Privit însă în ansamblu, junimismul a fost una dintre cele mai puternice mișcări culturale românești, întemeindu-și concepția (așa fragmentară, cum era) pe sesizarea unei neconcordanțe, a „neadevărului". Cea dintîi acțiune a societății ieșene a fost, după cum se știe, una de distrugere a aparenței, în scopul definirii esenței. Operația, preliminară, a făcut-o Maiorescu, la 1868, prin filipica **„În contra direcției de astăzi în cultura română**. Titlu semnificativ, întrucît scoate în relief orientarea principală în care se aflau antrenați junimiștii: introducerea unei noi ordini în cultura noastră. După societatea ieșeană, statul român nu putea fi reînnoit fără o transformare a gîndirii, a culturii în genere. Este vorba aici de o anume abilitate, în a ataca pe departe un obiectiv greu de atins pe alte căi. Este, în același timp, și singura stratagemă, junimiștii avînd obiceiul de a se deslănțui frontal și global. Nu intră în discuție o transformare totală, ordinea junimistă însemnînd refacerea celei anterioare pe baza unor elemente ale acesteia și a altora, contemporane, însă ignorate atunci la noi. Cu alte cuvinte, modificările propuse aveau în vedere o transformare calitativă a culturii românești, cu deosebire prin adoptarea (mai bine zis, prin impunerea) unei alte ierarhii. Pentru cultura noastră modernă faptul avea o importanță de netăgăduit, întrucît ierarhizările anterioare nu mai erau corespunzătoare. Erau și lacunare, din cauza circumstanțelor istorice defavorizante. Repulsia față de „neadevăr" traduce și o altă teamă — de o eventuală anarhie culturală, pe care acest „neadevăr" ar înlesni-o. Substratul temerii este colectiv, rezultat al transformărilor care surveniseră după 1850. O reacție față de dezordine existase și în deceniul anterior, cu deosebire la Heliade Rădulescu: ea avea însă o justificare individuală. În zorii României moderne, Junimea caută să introducă o ordine culturală severă, poate mai severă decît o reclamau împrejurările, pentru a preveni extinderea „neadevărului" și falsificarea culturii.

Rîndurile lui Maiorescu din încheierea articolului amintit prevesteau acțiunea politică în care se va angaja societatea ieșeană și, cu deosebire, alianțele mereu schimbătoare ale grupării. „Porumbeii" junimiști (cum au fost ei supranumiți, din această pricină) aveau prea puțină încredere în diviziunea maniheistă a partidelor politice, căci, din principiu, excludeau orice maniheism. Erau, și aici, eclectici, adică adversari ai rigidității. Se opuneau, din nou, prin mijloace diverse, rigidității pașoptiste și mai ales post-pașoptiste (necesare în momentele respective), căutînd să impună un alt chip de înțelegere a raporturilor dintre cultură și societate. Nu era însă un chip cu totul deosebit și nici contestarea nu era totală. Aceasta se va întîmpla abia cu mișcarea socialistă, de la sfîrșitul secolului. Junimea era interesată, în acest sens, de istoria civilizațiilor, dar nu pentru a căuta argumentele unei mutații radicale, ci pentru a facilita integrarea noastră culturală pe un făgaș considerat istoric și firesc.

În mișcarea culturală românească din secolul al XIX-lea, Junimea este prima care provoacă o ruptură și lărgește cîmpul conștiinței culturale, prin renunțarea la fixism și prin introducerea unei neîncrederi, a unei circumspecții, obligatorie pentru orice act de cultură. Junimiștii au alcătuit cea dintîi societate literară românească la care se poate constata un solid temei cultural, care o susține și care i-a conferit audiență. Nu i-au susținut alte mijloace. S-a vorbit de „Junimea societate secretă" și documentele sînt edificatoare. Însă nu aici este de căutat rolul societății ieșene, ci în conștiința că individualismul romantic este perimat. Se opunea, și la acest capitol, mișcărilor anterioare. De aceea, cu toate că aici a apărut și s-a dezvoltat Eminescu, junimismul reprezintă cea dintîi atitudine antiromantică de la noi, cu rădăcini adînci în societatea vremii și cu motivații dintre cele mai valabile.

Consensul pe care Junimea îl reclama membrilor ei vine și din dinamica proprie grupărilor de șoc, dar și din necesitatea de a impune o ordine culturală (literară în al doilea

istorie

Școala și învățămîntul românesc în viziunea lui Maiorescu

Se știe că, în multe privințe, junimiștii au preluat o bună parte din programul înaintașilor pașoptiști. Faptul a fost demonstrat de G. Ibrăileanu, mai întîi, și, apoi, de Tudor Vianu. În lupta lor împotriva formelor fără fond, nu se putea să nu fie impresionați de modul nesatisfăcător în care funcționa școala acum o sută douăzeci de ani. Ca și în critica literară ori în îndrumarea spre o limbă literară corespunzătoare, tonul l-a dat, și aici, tot Maiorescu. În vremea studiilor sale în străinătate și a pregătirii pentru profesorat, el și-a putut da seama de diferența sensibilă dintre școala pe care a urmat-o el însuși și cea care exista în țările noastre. În calitate de director al Școlii Normale, din Iași, și, apoi, în cea de rector al Universității, era absolut interesat să facă uz de toate mijloacele posibile în vederea ridicării calității învățămîntului românesc. Încă în anul 1870, cînd nu avea decît 30 de ani, într-un articol publicat în numărul din 1 aprilie al „Convorbirilor literare", vine cu o serie de propuneri menite să scoată școala din impasul în care se afla. El se sprijinea pe articolele 367 și 375 din Legea Instrucțiunii Publice, potrivit cărora aveau dreptul să fie învățători sătești toți aceia care puteau justifica, la concurs, că posedă cunoștințele obligatorii pentru școalele elementare, plus noțiuni de agricultură și artă veterinară, după putință. Articolul 245, din legea respectivă, dădea dreptul și absolvenților a patru clase de seminar să devină învățători sătești, fără alt examen. În intenția legiuitorului, prevederile articolului 245 urmau să fie aplicate doar în cazurile în care posturile existente de învățători nu puteau fi ocupate de absolvenți ai școlii normale. Dar într-un amendament, prezentat în Cameră de generalul E. Florescu, datele problemei aveau să fie oarecum răsturnate. Plecînd de la faptul că, pe lîngă învățători, pot ocupa posturile respective și absolvenții de seminar și, în același timp, și preoții, și avînd în vedere „deficitul enorm cu care se prezintă bugetul" (pag. 33), el, generalul Florescu, propune ca economiile respective să fie realizate prin fixarea preoților pe posturile de învățători, în școlile comunale.

Cu lucrul acesta nu se putea împăca Maiorescu. El era pentru laicizarea totală a învățămîntului, pe considerentul că numai în felul acesta școala va putea beneficia de toate cuceririle științei. Maiorescu se ridică împotriva concepției curente, atunci, că școala comunală ar avea ca „scop principal de a învăța pe săteni citirea și scrierea și că, odată acest scop împlinit, misiunea ei este terminată" (pag. 35). Dacă lucrurile ar sta așa, afirmă Maiorescu, „atunci, în adevăr, ar fi de puțină importanță dacă preoții sau mirenii sînt învățători prin sate. Însă acea opiniune este greșită; scopul școalei comunale nu este învățarea citirii și scrierii în sine, ci este în prima linie dezvoltarea inteligenței sătenilor prin înzestrarea cu toate cunoștințele importante în sfera lor de viață. Pentru acest scop, citirea și scrierea sînt numai mijloacele **mecanice**, pe care învățătorul trebuie să le absolve cît se poate mai iute... pentru a putea trece la ordinea sa de zi, care este **lățirea acelor cunoștințe și agerimea inteligenței**" (pag. 35—36). Școala, spune autorul mai departe, are rostul să consolideze legătura dintre oraș și sat, să introducă, în sate, rezultatele activității științifice obținute în orașe, iar satele cu ocazia receptării acelor rezultate, să-și arate capacitățile eminente de care dispun precum și elementele umane care pot fi chemate să depășească sfera îngustă a mediului în care s-au născut, pentruca, trecînd în orașe, să participe, într-un cerc mai larg, la toate acțiunile menite să ducă la progresul patriei. Cu alte cuvinte, școala trebuie să stabilească și să fundamenteze cunoștințele care urmează să fie răspîndite în mediul rural, iar prin examenele la care sînt supuși elevii din acest mediu să poată fi recrutați cei cu aptitudini deosebite în vederea împrospătării forțelor din orașe. Școala comunală astfel înțeleasă este închegarea organismului unei societăți date, susținerea unității ei naționale și teritoriale. Fără această legătură, școala nu-și are înțelesul și toate organismele statului sînt paralizate.

Punctul de vedere exprimat de Maiorescu nu este numai deosebit de avansat, sub raport strict educativ, ci are și un pronunțat caracter patriotic: „Oamenii publici, deputați și funcționari, recrutați numai din orașe și lipsiți de legătura salutară cu poporul, se restrîng într-o mărginire fatală, produc egoismul exclusiv de clasă și formează pe tăcute o societate de exploatare a veniturilor publice în sarcina țăranului... Societatea, în conexitatea ei, este spartă și prefăcută într-un agregat de atomi izolați, căci țăranii nu sînt parte integrantă a organismului statului, ci membre deslipite și moarte dintr-un tot, pe care nu-l înțeleg. Vine un vecin și le ia o provincie... vine alt vecin și le ia altă provincie..., poporul de jos rămîne indiferent la asemenea schimbări istorice; nici un district nu se interesează de soarta celuilalt. Unitatea teritorială este o idee necunoscută și însăși existența statului este un simplu joc al întîmplării" (pag. 36—37).

Maiorescu acordă o importanță deosebită cărții de lectură, care trebuie să fie „sufletul școalei elementare. În ea se dă țăranului tezaurul intelectual pentru toată viața lui și prin ea se introduce, în sate, acel șir de idei, care produce unitatea culturii și contribuie în mod esențial a face dintr-o împreunare întîmplătoare de oameni o societate alcătuită" (pag. 37).

Importantă este metoda folosită în școală, pe care Maiorescu și-o însușise în țările din apus. El susținea că scrierea, cititul, desenul trebuie învățate nu numai toate împreună, ci este nevoie să fie încadrate într-o narațiune, pentru a deprinde, în același timp, înțelegerea ideilor abstracte, de cultură, și perceperea exactă a formelor concrete din natură și anume a le deprinde nu în mod mecanic prin recitare..., ci prin amintirea legăturii între scop și mijloc între narațiune, citire, scriere, desen. După aceasta se impune ca învățătorul să-l orienteze pe elev spre diverse descrieri, fabule și poezii ușoare, care e recomandabil să fie învățate cîntînd, apoi spre descrierile de plante și de animale, de regulă cu ilustrațiuni și explicații privind folosul lor practic, după care se poate trece la descrieri geografice, la narațiuni istorice, la cartea de literatură, la noțiuni de organizarea statului etc. În felul acesta, cartea de citire se dovedește utilă nu numai pentru anii de școală, ci pentru toată viața săteanului.

Rezultă, din cele afirmate imediat mai sus, că manualul școlar trebuie alcătuit cu mare simț de răspundere fiindcă el ține locul, în bună parte, și ziarelor pe care, atunci, nu le aveam, și cărților pentru popor, care ne lipseau, și calendarelor, care, așa cum erau alcătuite, se dovedeau utile, după expresia lui Maiorescu, numai pentru librarii care le editau.

O atenție deosebită era acordată programei analitice, care, spunea Maiorescu, nu poate fi aplicată în condiții corespunzătoare decît într-o școală independentă, emancipată de sub tutela religiei. Noțiunile științifice, în învățămîntul seminarial, unde se pregăteau viitorii preoți, se dovedeau nu numai insuficiente ci și incompatibile cu programul atins de cuceririle științifice: „Singurul mijloc de prudență ce ne rămîne, este de a despărți cele două sfere de acțiune, de a lăsa științei cîmpul exclusiv pentru toate constatările naturale și bisericii influența liberă pentru chestiunile transcendente, fără a-i permite trecerea peste această margine" (pag. 39).

Maiorescu își dădea seama că unele „concesii" ale generalului Florescu aveau la bază probleme de natură economică. Dar aceasta nu l-a putut obliga să renunțe la principiile lui: „Dacă sînt mijloace mai multe, se vor face școli mai multe; dacă sînt mijloace puține se vor face școli puține. Însă multe, puține, cîte vor fi, trebuie să fie bune în sensul culturii moderne, și sensul culturii moderne restrînge pretutindenea influența bisericii asupra școlii" (pag. 40).

Lupta lui Maiorescu împotriva formelor fără fond îl va pune în situația de a milita asupra rostului unor facultăți și institute care nu existau decît formal; erau lipsite de o încadrare corespunzătoare. El nu se gîndea la faptul că o bună școală elementară nu poate fi imaginată fără un institut superior, care să pregătească pe viitorii institutori și profesori. Mai degrabă se gîndea ca aceștia să fie pregătiți în institutele respective din alte țări. Ideea nu putea fi împărtășită, se înțelege, și ea a fost combătută, printre alții, de V. A. Urechia într-un articol publicat în „Revista contemporană", 1 septembrie 1873, în care citim: „Instrucția poporului este un efect al culturii înalte a claselor superioare. Chiar și în Prusia, unde s-a spus că după Iena învățătorul a scăpat țara, universitățile au făcut școala primară. Pentru ca să existe o școală primară și secundară bună, trebuie să existe un învățămînt superior pentru a pregăti dascăli destoinici. Aceasta a fost de altfel și la noi concepția lui Gh. Lazăr, care a țintit din capul locului la un învățămînt secundar și superior pentru a ajunge apoi la sate".

Maiorescu s-a declarat împotriva centralizării excesive, fiindcă aceasta punea în sarcina ministerului obligații cu mult peste puterile lui, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ducea spre un sistem de „neîncredere mutuală pentru toate gradele". Pe Maiorescu nu-l putea satisface dispoziția potrivit căreia examenul de bacalaureat, în loc să fie încredințat profesorilor care au predat materiile respective timp de șapte ani, era preluat de cadre dinafara școlilor respective, care, pînă la urmă, nu se bucurau nici ele de încredere mai mare fiindcă aprecierile lor urmau să fie controlate și validate de Consiliul Superior, care avea dreptul să intervină și să schimbe datele raportului întocmit de examinatori.

Maiorescu nu se arată mulțumit nici de modul în care a fost alcătuit aparatul de control. Pe lîngă faptul că inspectorii sînt prea numeroși, li se acordă un credit exagerat și, în felul acesta, se uită ori se neglijează un lucru deosebit de important, acela că „Sufletul învățămîntului este nu inspectorul, ci învățătorul; acestuia trebuie dar lăsată independența cea mai mare ce se poate acorda, precum el are și deplina răspundere pentru ceea ce face" (pag. 256). „Învățătorii înșiși sînt singurele organe adevărate ale instrucțiunii publice și astfel ei au lucrarea cea mai grea și importantă, sau mai bine zicînd ei au singura lucrare" (257). „Alegerea cărților de școală, darea notelor, facerea examenelor, promovarea școlarilor, eliberarea de diplome, trebuie lăsate în libera dispoziție a acelor persoane cărora li s-a încredințat și însuși învățămîntul, adică institutorilor" (257). „Nu controlarea învățătorului, după ce l-ai pus odată pe catedră, este întrebarea cea mare, ci creșterea lui înainte de a-l pune pe catedră". (258). „Știind că este mai bine a nu înființa o școală de loc, decît a înființa o școală rea, vom decide mai întîi a nu deschide nici o școală elementară înainte de a avea învățătorul ei bine preparat" (258).

Alte probleme, numeroase, de a căror rezolvare depindea bunul mers al învățămîntului, l-au preocupat pe Maiorescu și pe colaboratorii lui de la Junimea. Nu le putem lua pe toate în discuție, aici, se înțelege. Vom mai pomeni doar de interesul acordat de el școlilor din Brașov, cărora, în contextul politic de atunci, dintr-o provincie dinafara statului român, le reveneau sarcini de care numai oamenii cu adevărat luminați puteau să-și dea seama.

Împotriva acuzațiilor de cosmopolitism, care le-au fost aduse, adesea, Maiorescu și colaboratorii lui au fost călăuziți, pe toate drumurile lor, nu numai de o cumpănire cum nu se poate mai dreaptă a lucrurilor, ci și de cel mai luminat patriotism.

Gavril ISTRATE

ordinea culturii

rînd). De unde și abjurarea dizidenților. Se cerea respectarea unei ordini stabilite în comun, pentru a provoca o anume dezordine la adversari. Desigur, Junimea era foarte prudentă și nu ataca, precum alte mișcări, rădăcinile ordinii existente. Societatea ieșeană nu a urmărit crearea unor alte valori umane, ci a altor valori culturale, acestea părîndu-i-se mai de actualitate. Pașoptiștii avuseseră mereu drept țel un „om nou". Junimiștii se mulțumesc cu un „om cultural", care să genereze mai tîrziu un om nou complet. Este încă o dovadă a aderenței lor la realitățile naționale, a promptitudinii răspunsului lor la realitatea cea mai vie. Importantă este și acțiunea junimistă de lărgire a cîmpului cultural prin atacarea mitologiei culturale anterioare. Desigur, sînt continuate obiectivele „Daciei literare", folclorul are și în societatea ieșeană un rol preponderent. Dar sensul și esența folclorului sînt considerabil extinse și adîncite. Îi sînt adăugați factori proveniți din alte culturi, rezultînd o europenizare a cîmpului cultural autohton. Pașoptismul procedase și el în același mod, însă nu avusese răgazul decît pentru a ocaziona o latență. Cu Junimea faptul devine vizibil și „romanul poporal", despre care discută Maiorescu, înseamnă altceva decît simpla citare folclorică și pitorească, fiind o implicare profundă în spiritualitatea națională. Societatea ieșeană îmbină cultivarea tradiției etnice cu manifestările culte. O dată cu difuzarea culturii în pături tot mai largi, produsă prin explozia individualității de după 1850, are loc și o ruptură, între tradițiile globale, așa-zicînd populare, și actele culte. Junimiștii intenționau să restabilească echilibrul. De fapt, să stabilească un echilibru, întrucît pînă la ei nu se întîmplase ceva asemănător. Istoria culturii noastre nu înregistrase încă o asemenea nepotrivire și răspunsul Junimii este fără echivoc: renunțarea la „formele fără fond". Ceea ce nu a adus în discuție societatea ieșeană a fost înrîurirea factorului economic, într-o societate care începea să cunoască stratificări, cu răsfrîngeri și în domeniile culturii. Însă astfel de chestiuni s-au pus ceva mai tîrziu. Junimea urma linia tradițională, kantiană în esență, a considerării culturii ca o manifestare independentă a spiritualității omenești. A știut să întoarcă însă filosofia culturii pe care și-a întemeiat opiniile în armă de corijare a prezentului.

Deosebit de mișcările anterioare, Junimea recurge la o acțiune fundamentată, în cea mai mare parte, laic. Este notorie crunta ironie administrată acelora care afirmau că în ei „furnică dumnezeirea". Junimiștii le-au opus încrederea în valoarea creatoare a omului. Și nu a omului în genere, ci a locuitorului României de după 1860, pe care îl îndemnau către autocunoaștere, în scopul actualizării latențelor pe care împrejurările le amenințau. De aici, rolul atribuit personalității, mai ales celei creatoare, autonomizării importanței pe care artistul trebuie să o aibă. Poate nu riscăm prea mult dacă afirmăm că, pentru junimiști, creatorul se substituie divinității. Cultivarea individualității creatoare (studii, burse, ocazionarea discuțiilor) era una din condițiile de bază ale progresului cultural. Ceea ce vrea să însemne totodată că motorul culturii era, pentru Junimea, insul creator.

Din punctul de vedere al sociologiei culturii, important este și rolul de intermediar al Junimii. Un intermediar adesea incomod prin luciditate și intoleranță, dar care și-a propus să creeze o ordine a culturii românești contemporane, în care criticismului îi era destinată funcția de stratificare. Însă Junimea nu a criticat steril și valorile afirmate de ea s-au impus. În acest sens, societatea ieșeană este un cap de serie, semnificativă fiind atenția acordată învățămîntului, ca factor edificator de cultură și întemeietor al unor grupuri largi de inițiați, din care să apară creatorii.

Pînă prin 1890, Junimea a fost singura grupare care (folosind un termen din sociologia mai nouă) legitima cultura noastră și acorda, într-un fel sau altul, certificate de valoare. Cele mai multe — validate de timp. Este drept, societatea ieșeană — s-a substituit posterității. Dar care îndeletnicire critică nu-și asumă această răspundere? Cu atît mai mult cînd poartă pe umeri povara unui început de drum.

Dan MĂNUCĂ

Umbre la Iași

Aud pe-aici, pe lîngă mine pași
Vin voci străvechi să cînte, să mustre,
Un paradis e îngropat la Iași
Sub străjuirea umbrelor ilustre.

Vin voievozi cu degete subțiri
Un stins condei își plînge arabescul,
Ceva se va-ntîmpla la Convorbiri.
Apare un poem de Eminescu.

Alecsandri va regăsi discret
Durerea și misterul din talangă
Și lîngă umbra marelui poet
Va crește metafizica lui Creangă.

Ceva inexplicabil e aci,
În pietre, chiar, e-un magnetism frenetic,
Dicționaru-i pus a se-ndulci
Cu miere sacu-și coase orice petic.

Sînt clipe, uneori, sînt zile chiar,
Cînd vin fantomele de cai în tropot,
Atunci, Moldova toată-i un altar
Proteguit de fiecare clopot.

Întregul Iași e desenat frumos
Și orice pas al frunzelor rămîne
De parcă, el e dintr-un nobil os,
Biblioteca Patriei române.

Arhitectura lui e de amurg,
E o chindie fiecare casă
De-atîtea umbre ce din vremuri curg
Întregul Iași e-o noapte luminoasă.

Aici, un tei ajunge împărat,
Și o bojdeucă intră în legendă,
Aici, pereții au încorporat
O stare genială permanentă.

Aici, mai dulce curge vinu-n teasc
Și om mai bun ca moldoveanul nu e
Aici, chiar și copiii cînd se nasc
Au fașa cu proiectul de statuie.

Eterni sînt toți în fiecare zi
De struguri veșnici fumegă povarna.
Ca o-nflorire de mitropolii
Își regăsește ziua sfîntă iarna.

E ziua de unire dintre frați,
Cînd Iașul a ales cu bărbăție
Decît fruntaș între înstrăinați,
Mai bine-al doilea-ntr-o Românie.

De ce-au ales nu Iași, ci București,
În fond, întregul Iași era un templu?
Voi, clăditori ai soartei românești,
Purtarea Iașului e un exemplu.

Și umbrele ilustre care vin
Să scuture de orice rele piatra,
Încuviințează pasul spre destin
Și laudă acestei patrii vatra.

Și mai știau acei ce-au acceptat
Că Iașu-i Iași, că nu-l sfărîmă timpul,
Că zeii unui neam neînfricat,
Aici, la Iași și-au hotărît Olimpul.

Adrian PĂUNESCU

Locomotiva „Convorbiri..."

Cînd primăvara rupe gura
zăpezilor îndrăgostite
și bani de-argint se dau de-a dura
pe rîurile nepotcovite

Cînd tîlhăroaicele mascate
îți ies la drum cu toporași
și telegraful lumii bate
același ritm: La Iași! La Iași!

La Iași, trăsură de unire
cu trandafiri de la Moldova
răsfrîntă-n cuget și-n simțire
precum pe ceruri supernova

La Iași, unde șezum și plînsem,
unde-am știut să rostuim
și fost-au literele strînse-n
tipare ca un ordin prim,

ca o trimitere înainte
a unui timp născut în har —
La Iași o samă de cuvinte
mereu dau bunul de tipar!

Orașul tot se da în stampă
acum un secol și ceva
și-l lumina aceeași lampă,
aceași apă-l înseta

La Iași, să vadă vrea mulțimea
țîșnind pe-arterele subțiri
din Atelierele „Junimea"
Locomotiva „Convorbiri..."

Plutind în abur de cafele,
scăldată-n fragede cerneluri
de la pămînt și pîn'la stele
ea duce încărcate trenuri

cu grai și suflet românesc,
cu gînd la gînd în veșnicie
(lăsîndu-mi să cronicăresc
un corp de literă și mie...)

Pe frontispiciu stau negruzzii,
pogori d'esprit și maiorești
săgetători din arcul frunții;
ard veronicele-n ferești

iar prin copou dă-n floare versul,
teii-au ajuns cu capu-n nori
și-nmiresmează universul —
Oh, soacrele cu trei nurori

palatizînd (pe limba veche)
cu stanpățiți și barbăcoți
despre-o iubire nepereche
pe lîngă plopii fără soț

și pe sub bolta cea albastră
ori sub lucoarea boltei reci —
nu va muri iubirea noastră
cum ei nu vor muri în veci...

O, „Convorbiri...", scripturi de aur
izvor sonorizînd fîntîne,
încununate-n mirt și-n laur
mereu veți fi și veți rămîne...

La Iași, cînd primăvara-i rupe
zăpezii,-ndrăgostite guri
și rîurile-n înalte cupe
șampanizează noi scripturi

e o trimitere înainte
a unui timp născut în har —

La Iași o samă de cuvinte
mereu dau bunul de tipar!

Nicolae TURTUREANU

Personaje

documente

La o artistă

Toţi Eminovicii şi Eminești merită, cu îndreptăţire, atenţia cercetătorului de astăzi. Personalitatea formidabilă a lui Gheorghe Eminovici — încă se cere cercetată, spre a fi înţeleasă, în adevăratele ei dimensiuni. A fost un mare păgubos şi, în acelaşi timp, un mare cîştigător. S-a zbătut o viaţă întreagă, spre a muri în mizerie, alungat din propria-i casă... Printre personalităţile din lumea aceasta a Eminovicilor şi Emineştilor, se mai află unul, despre care, nemeritat, mai mult se tace decît se vorbeşte : Aglaia, sora mai mică a poetului, al optulea copil al Ralucăi. Călinescu îi consacra, în „Viaţa lui Mihai Eminescu", 17 rînduri. Alţii — precum Iorga, de pildă, nu-i acordă nici un fel de atenţie. Cercetătorul botoşănean I. D. Marin o evocă mai ales în legătură cu disputa privind data şi locul naşterii lui Mihai. Zelul de scotocitor al lui Augustin Z. N. Pop găseşte material pentru editarea unei broşuri de 35 de pagini, la Cernăuţi, în tipografia „Mitropolitul Silvestru". Anul apariţiei — 1943 — nu era, însă, deloc în măsură a oferi largă circulaţie şi difuziune unui „studiu de amănunţimi biografice noi" — cum îl caracterizează autorul în autograful pe exemplarul trimis „Domnului Mihai Niculescu, criticul de distincţie al **Universului literar**". Alte cîteva referiri, ici-colo, reiau, într-o formă sau alta, lucruri îndeobşte cunoscute. Vor mai fi existînd, de ce nu, şi alte scrieri consacrate Aglaei, de care noi nu avem cunoştinţă. În procesul de documentare pentru volumul al II-lea, nenăscut, din „Oastea oştilor", am întîlnit, desigur, numele sorei mai mici a poetului în sumedenie de acte adunate în volum de cercetători ieşeni, ori publicate în reviste şi culegeri omagiale. Nouă, destinul Aglaei ne-a atras atenţia în special prin relaţia lui cu teatrul şi prin aceea că „actriţa amatoare" (să-i spunem astfel) s-a pregătit pentru scenă la Suceava şi, în cei şapte ani trăiţi acolo, nu-i exclus să fi evoluat pe scena de la „Dom Polski", care a devenit, după restaurare, „Teatrul municipal Suceava", Secţie a Teatrului Naţional din Iaşi.

Afişul de înmormîntare al Aglaei vestea, în iulie 1900, că a încetat din viaţă **Aglae Gareiss von Döllitzsturm, născută Eminescu**. Prestigiul poetului, trecut în lumea umbrelor cu 11 ani înainte, se împlinise şi se consolidase deci, astfel că **von Döllitzstrum**, „soţul îndurerat" a găsit de cuviinţă să scrie şi să tipărească **geb. Eminescu** şi nu **Eminovici**, cum glăsuiau actele, inclusiv cel de căsătorie. Este o mică şi tîrzie victorie asupra purtătorului de blazon austriac, al cărui **von** rima, desigur, mai bine cu rangul, mărunt, dar, totuşi, rang de **căminar** al lui Eminovici. Poezia a învins, aici, boeria — caz rar, dar nu singular. Născută în mai 1852, la Ipoteşti (loc, afirmă ea cu hotărîre într-o scrisoare către Maiorescu, **şi al naşterii lui Mihai** — fapt contrazis de documente), Aglaia a fost sortită mănăstirii, ca şi mătuşile ei Fevronia, Sofia ori Olimpiada, ajunsă stareţă la Agafton. Cînd a întîlnit-o Ioan Drogli, purta veşmînt de maică. Viitorul ei soţ era mai vîrstnic cu 21 de ani şi, pentru a mai micşora diferenţa săritoare în ochi, găseşte de cuviinţă, în actul de căsătorie încheiat la primăria comunei Cucorăni, să se declare cu patru ani mai tînăr. Ceea ce, desigur, nu schimbă nimic. Drogli, născut la Măzăneşti, era un om copt, fălos, purtat prin lungi chefuri şi petreceri, pe deasupra şi cam lăudăros : cînd a venit în peţit, la Ipoteşti, a tocmit rădvan cu şase cai, deşi nu-l dădea de loc averea afară din casă. Altfel, era om şcolit pentru vremea aceea, discipol al lui Arune Pumnul şi cu ceva „audieri" ale cursului teologic diecezan. Avea şi unele articole publicate, cu subiecte destul de împrăştiate : **„Despre polul nordic"**, dar şi **„Pronumele personal şi intrebuintarea lui"**. Era un „cultural" al epocii şi un militant pentru drepturile românilor. Tatăl miresei i-a dat ginerelui său „sinet" pentru 2 000 de galbeni — zestrea Aglaei. Eminescu avea să scrie, mai tîrziu : **„Măritîndu-se sora mea, el i-a promis o zestre de două mii de galbeni. Este ridicol cînd un om promite în scris ceea ce nici are şi nici poate realiza, dar obligaţiunea faţă de cumnatul meu este pozitivă şi bătrînul meu e ca şi ruinat..."**. Ceea ce avea să se adeverească întru totul în 1878, anul vînzării moşiei Ipoteşti pentru acoperirea acestei datorii... După o perioadă cernăuţeană, Aglaia şi soţul ei s-au mutat la Suceava, întrucît Drogli fusese numit, prin decret kesaro-crăiesc, inspector districtual peste Suceava şi Cîmpulung. Oraşul Suceava începea să aibă o bogată viaţă muzicală şi teatrală — despre care au scris în amănunţime Victor Morariu, Rudolf Gassauer, Liviu Rusu şi alţii. Printre animatori se număra şi Aglaia. Revenită la Cernăuţi, după 1882, se prezintă ca o cîntăreaţă şi actriţă deja formată, fiind, de regulă, cap de afiş şi jucînd în piese de Alecsandri, Cornea, Bengescu, cîntînd în operete şi vodeviluri (cele mai multe piese fiind „aranjate" ori compuse de Tudor Flondor). De mare importanţă pentru atestarea înzestrării artistice a sorei lui Eminescu mi se pare însemnarea lui Titu Maiorescu din 18 februarie 1883, referitoare la spectacolul cu „Florin şi Florica" pe care-l văzuse în seara precedentă : **„...excelentă şi în unele pasagii de o ştrengărească drăgălăşie, sora lui Eminescu, Doamna Drogli..."**. Cum arăta, atunci, Aglaia ? Călinescu o socoteşte femeie frumoasă. Un desen de I. Cîrdei, realizat după o fotografie din 1870, ne-o arată la vîrsta de 18 ani — are trăsături evident asemănătoare cu acelea ale lui Mihai. O fotografie tîrzie, cînd era, de acum, Doamna von Döllitzsturm, înfăţişează o femeie cu urme bine păstrate ale frumuseţii de odinioară. O fundă mare, combinată cu un guler înalt, sînt menite, crede A.Z.N. Pop, să ascundă urmările bolii ce avea s-o răpună la 48 de ani — „morbus Basedovi", cum se menţionează în „Liber mortuorum" din Cernăuţi. În tinereştii ani dăruiţi scenei, cred că rămîne să i se potrivească cel mai bine caracterizarea maioresciană : „ştrengărească drăgălăşie". Scena a fost, pentru ea, nu un simplu miraj şi o posibilitate de a-şi etala graţia şi juneţea. O dovedeşte faptul că, din clipa în care a considerat că e bine să nu mai apară în public (1885) îşi amenajează un teatru în miniatură, acasă, unde joacă frecvent, cu statornică pasiune, dimpreună cu fiii ei, ba chiar şi cu Drogli. La una dintre aceste reprezentaţii, Eminescu şi-a adus contribuţia în calitate de sufleor. În continuare, Aglaia va juca, mai degrabă fără voia ei, într-o reprezentaţie care va fi costat-o mult. Moare Drogli, şi, după o vreme, Aglaia „îşi reface viaţa" măritîndu-se cu Heinrich Gareiss von Döllitzsturm. Un om urît, dizgraţios, imposibil să trezească o pasiune adevărată oricărei femei. Avea, însă, un **von** între nume şi prenume, iar Aglaia nu mai avea, de multă vreme, „ştrengăreasca drăgălăşie" remarcată de Maiorescu. Adăugăm observaţia preţioasă a Ecaterinei Eminescu-Persu (a doua fiică a lui Matei) care, copil fiind, a zărit-o pe Aglae într-un popas la Mizil : „... brunetă, distinsă, trecînd cu fereală şi totuşi cu zîmbet comunicativ, deşi pe chip urmele suferinţei îi ascuţiseră pomeţii" (A.Z.N.P., „Întregiri..." p. 67). În 1890, cînd s-a hotărît nunta, Aglaia era în doliu şi pentru moartea lui Mihai, şi pentru a Harietei. Mai mult decît atît, ea, cîndva hărăzită mănăstirii Agafton, a trebuit să treacă la catolicism. Ce va fi fost în sufletul ei, nu se va şti niciodată. În actul de căsătorie este trecută **filia Georgii Eminowicz** — steaua lui Eminescu încă nu ajunsese la zenitul preţuirii unanime. Aglaia moare la 30 iulie 1900 şi este înmormîntată cu grăbire, la 1 august, dar nu în cavoul familiei Döllitzsturm. De ce ? Iarăşi nu se va şti vreodată. Abia după desfiinţarea vechiului cimitir din Cernăuţi, osemintele i-au fost acceptate în cripta strămoşilor lui Döllitzsturm. Pasiunea pentru teatru, Aglae i-a lăsat-o fiului ei, Gheorghe, născut în 1874, tot la Ipoteşti. Magistrat în armata kesaro-crăiască, recita pretutindeni şi în orice împrejurări, fie că-l asculta cineva fie că se găsea singur pe străzile oraşului. A murit avînd mintea întunecată.

Rămîne, din toate acestea, contribuţia meritorie a Aglaei la propăşirea teatrului românesc.

Cît priveşte atitudinea familiei Döllitzsturm faţă de memoria Aglaei şi a genialului ei frate, ni se pare semnificativă scrisoarea pe care Döllitzsturm junior o trimite în 1934 din Cîmpulung Moldovenesc lui Nicolae Iorga (scrisoarea se află în fondul documentar al Casei memoriale „Nicolae Iorga" din Botoşani, la nr. inv. 719 ; cunoaşterea ei ne-a fost facilitată de muzeografa Violeta Damaschin, căreia, pe această cale, îi mulţumim) : **„Mult stimate Dle Profesor ! Vă cer scuze în mod anticipat pentru timpul ce-l veţi pierde, ocupîndu-vă de chestiunea următoare :**

În urma morţii tatălui meu, am moştenit un ceas de buzunar, fost proprietatea poetului M. Eminescu. D-voastră veţi fi ştiind, desigur, că sora poetului Aglaia a fost căsătorită pentru prima dată cu un oarecare Drogli, iar pentru a doua oară cu căpitanul austriac Heinrich Gareiss von Döllitzsturm, moartă şi înmormîntată în cavoul familiei Gareiss din Cernăuţi.

Ceasul este de aur, cu capac dublu, fabricat elvetian şi doresc a-l vinde.

Dacă Dvs. doriţi să-l cumpăraţi pentru Institut sau pentru Ligă, atunci vă pun la dispoziţie adresa mea.

Totodată vă ţin să comunic (sic !) că pe ziua de 20 Noiembrie a.c. voi fi personal în capitală şi dacă doriţi vă pot aduce ceasul pentru a-l vedea.

Aştept răspuns
Cu respect (etc.)"

Nu s-ar zice că răzbate, din această scrisoare rece şi exactă, vreo undă de mîhnire ori respect faţă de amintirea Emineştilor cu care se înrudeau Döllitzsturmii. Aglae fusese măritată cu **un oarecare Drogli** (cine nu-i **von**, rămîne, desigur, un oarecare !), iar ceasul, **fabricat elveţian** medicul Döllitzsturm „doreşte a-l vinde". Nici măcar aparenţele nu-s salvate cu vreo frază în care să se afişeze un regret de circumstanţă.

Sic transit ...

Desigur, toate cele presupuse în marginea documentelor pot fi simple speculaţii, iar **personajele** să fi evoluat, interior, pe cu totul alte traiectorii decît le propune logica reconstituirii, peste veac, din „cioburi" de informaţii directe ori indirecte. Nu ştim ce va fi răspuns Iorga ofertei privind achiziţionarea ceasului **fabricat elveţian** ; oricum, n-a dat curs solicitării, cîtă vreme ornicul cu pricina a devenit unul dintre exponatele de bază ale Muzeului literaturii de la Iaşi. Căruia i-a fost **donat** de nepotul lui Döllitzsturm, doctorul Gareiss. Umbra Aglaei tremură în preajma acestor istorii uitate şi din fotografia cu guler înalt ne urmăreşte o privire ascuţită şi plină de spaime. Ce o speria ? Poate boala, poate despărţirea definitivă de aplauzele ce i-au înflorit tinereţea, poate destinul Eminovicilor şi al urmaşilor acestora, poate apăsarea disproporţionată, dar, în vremea aceea, de înţeles, a vinei adoptării unei alte credinţe decît a strămoşilor, poate sentimentul ratării în viaţa de familie, poate toate la un loc.

Şi, desigur, poate nimic din toate acestea. „N-o să ghiciţi" — spune fotografia...

Mircea Radu IACOBAN

„FAMILIA", nr. 29, anul IV 1868, în care a apărut poezia „LA O ARTISTĂ"

„Convorbiri" — 1887

Cu certitudine calvar şi aproape odisee de proporţii, itinerariul relaţiilor Eminescu—Veronica Micle, cu importantele răsfrîngeri poetice, marchează noi amăgiri, amînări şi sinuozităţi. După un popas bucureştean, poetul cu sănătatea aparent refăcută revenise la Iaşi în primăvara anului antărt, anunţat celor apropiaţi şi însoţit permanent de grija fraternă şi contrafernă a lui Maiorescu („...îl ţineam şi îl ţin de cel dintîi poet al României", ca şi Creangă şi alţii de altfel) : „Cînd l-oi şti pe Eminescu plecat, ajuns cu bine şi aşezat la Iaşi, atunci abia îmi voi permite să mă gîndesc la mine. Tare aş vrea să aibă un pat călduţ, într-o cameră a lui, se înţelege alături de cea a unui prieten, care să-i îngrijească zilnic, cel puţin de mîncare" (nici o aluzie, nici acum, la mai vechiul proiect al căsătoriei cu Veronica). Şi, cu toate prevederile telegrafiate ale lui Maiorescu („Înştiinţaţi amicii. Îngrijiţi odaia" etc.), Eminescu, amic singurătăţii după fericita expresie a biografului său autorizat Augustin Z. N. Pop, se mută curînd la hanul „Bacalu" (un timp hotelul „România") din Piaţa Unirii, construcţie la a cărei demolare, alături de Academia Mihăileană, generaţia mea a asistat cu o firească dezolare şi receptivitate neputincioasă (platoul istoric al pieţei, cu încă alte vestigii, trebuia modernizat, dar cum ?). Prin noiembrie, în plină zi, Eminescu îşi fracturează gamba piciorului drept, coborînd scara de lemn de la mansarda dosită (ultimul ei locatar, pictorul Horaţiu Constantinciu, va institui aici, după zisa lui George Mărgărit, un boem — protestatar „Cuib al zburătorilor") şi, la ieşirea din spitalul „Sf Spiridon", prietenii îl conduc într-o odăiţă a imobilului Lepădatu de la str. Lăpuşneanu, încăpere astfel descrisă ulterior de o vizitatoare cu ochi analitic : „În faţă o oglindă cu consolă, în mijlocul casei o masă ; la stînga odăii, în fund, un pat simplu de fier cu vergi, la căpătîiul patului o măsuţă în dreptul ferestrei şi două scaune simple ; nimic aşternut pe duşumea. Pe măsuţa de la cap un sfeşnic, o garafă cu apă şi un teanc de sferturi de hîrtie albă, un condei şi-o călimară. Pe jos şi pe mese tot soiul de reviste, broşuri, cărţi împrăştiate în cea mai mare desordine, precum şi numeroase bucăţi de hîrtie cu versuri şi proză, unele şterse, altele rupte şi mototolite". Sub direcţia acum a lui Ioan Caragiani, şi prin mijlocirea aceluiaşi Maiorescu, poetul este reîncadrat subbibliotecar la „Centrală", unde face traduceri din sanscrită după Fr. Bopp, dar boala încă şi mai veche a picioarelor ulcerate îl determină să ia drumul Odesei, pentru un tratament de ghiol la sanatoriul polonezului medic Jahimovitz.

În această perioadă Veronica Micle a conceput şi i-a adresat mesajul de profundă afecţiune şi admiraţie, chemarea repetată şi proiectul mereu zădărnicit de căsătorie, însoţind retragerea în marginea luminei creatoare, cu o undă mai curînd prevestitoare de despărţire ireversibilă, decît altruistă în resemnare : „Geniu, tu, planează-n lume ! / Lasă-mă în prada sorţii / Şi numai din depărtare cînd şi cînd să te privesc / Martora măririi tale să fiu pîn-la pragul morţii / Şi ca pe-o minune-n taină să te-ador, să te slăvesc", despre care am dat seama, succint, în numărul corespunzător al seriei actuale a „Convorbirilor". De notat, în spaţiul mai larg de acum, scrisoarea Veronicăi către Maiorescu ce însoţea autograful poeziei (întîia ?) Lui X... : „Permite ţi să vă comunic aceste versuri. Aş fi dorit foarte mult să Vi le pot comunica personal cînd aţi fost la Iaşi, nu am avut însă fericirea să Vă văd. // Pe lîngă observaţiile ce V-aş fi rugat să faceţi acestor versuri, aş fi avut ocazia de a Vă mărturisi cît sînt de sincere şi de simţite. // Aş dori să am opinia D-voastră intimă asupra acestor strofe în care încerc, prin versuri mici, să cînt un om mare şi să văd de-mi va fi cu putinţă să-l înţeleg. // Sper că-mi ve-ţi răspunde un cuvînt". Se pare că Maiorescu nu a răspuns speranţei din final, dar poezia a apărut alături de alta, în revistă, poezie iarăşi reprodusă la această rubrică în timpul potrivit (în numărul ce corespunde exact unui secol de la apariţie, cu toate că elaborarea poeziei este, firesc, aşa cum se şi vede, anterioară : este şi cazul celorlalte „replici", ale „dialogului" deseori realmente dramatic şi mereu „de la distanţă" al celor doi nefericiţi prieteni).

Ambiguităţilor fatale din : „Să ştii că oriunde m-oi duce / Către apus sau răsărit, / Va răsuna duios şi dulce / Că-n lumea asta te-am iubit. // Şi de adînca mea iubire / Va rămînea pe-acest pămînt / Ca o eternă amintire / Tristul şi jalnicul meu cînt *(Să ştii)* ; Şi te urăsc cu-nverşunare / Şi cu atîta duşmănie / Încît eu dacă-aş fi în stare / Nenorocire ţi-aş da ţie // Iubirea-mi plină de căldură / S-o pot din calea vremii-ntoarce / Ar stinge abia cumplita ură / Ce azi în sufletul meu zace.// Şi cînd mi-aduc de tine-aminte / Mă-ngrozesc de-a mea simţire. / Poate chiar sufletu-mi mă minte / Şi ura-mi nu-i decît iubire *(Şi te urăsc)* ; Ah ! fugi şi du-te tu în lume / Căci dacă mă-i iubi cu foc / Nenorociri te vor răpune / Căci eu sînt fără de noroc. // Un crud blestem pe mine zace / Şi ce-oi iubi n-a fi al meu... / Ah ! fugi şi lasă-mă în pace / Căci m-am născut într-un ceas rău *(Ah, fugi...)* ; Frumoasă, sfîntă poesie, / Ce-ai fost unicu-mi Dumnezeu, / Pe dulcea ta zădărnicie / Cît preţ a pus sufletul meu. // Cît părea că sînt de mare / Că idol eu mi te-am ales, / Cu cît avînt şi adorare / Prinos adusu-ţi-am adus // Adînca mea cucernicie / De mitul tău cînd s-a legat / Pe dulcea ta zădărnicie / Sufletu-mi jertfă ţi l-a dat" *(Frumoasă, sfîntă...)*, ce Veronica Micle le publică în întregul an 1886 în „Convorbiri", şi mai ales acelei vitriolice *Lui X...* („Şi dac-un dor mai simţi în pept / Cînd se iveşte luna, / E ca să nu te mai aştept / Şi azi ca-ntotdeauna. // Şi mîngîieri de mai pot fi / Unei vieţi de jale, / Ar fi de-a nu te întîlni / Nicicînd în a mea cale. // Iar fericită de eram / Să fiu în astă lume, / Pe tine nu te cunoşteam, / Nici îţi ştiam de nume"), Eminescu răspunde serafic şi tulburător încredinţînd tiparului o meditaţie aluzivă de profundă referinţă : *La steaua...*, din nou magistrală detaşare în demnitate. În subsidiar, de notat că Riria Gatoschi, viitoarea consoartă a lui A. D. Xenopol, îl roagă ocazional pe marele suferind să-i transcrie poezia pe un album de familie cînd poetul, înainte de o apatică participare la onomastica lui Ştefan Dracinschi în Suceava, făcea băi de putină, în continuare, la Repedea lîngă Iaşi, viitoarea autoare de piese teatrale uitate repede considerîndu-se astfel, pînă şi ea, a fi „ultima rază din viaţa lui Eminescu".

Muntele pătimirii trebuia urcat şi mai departe. Între 9 noiembrie 1886 şi 10 aprilie 1887, Eminescu suportă în bolniţa mănăstirii Neamţului un tratament primitiv şi insuportabil (stropiri cu apă rece şi bătăi cu funia pentru activizarea circulaţiei sanguine), ceea ce nu duce la convalescenţă, ci la dorinţa deznădăjduită de a se întoarce în oraşul natal, la buna lui soră Harieta, oloagă şi ea, adversară neîmpăcată a „Bălăucăi". Între timp Veronica se mută la Bucureşti (desigur şi pentru a sprijini matern studiile la Conservator ale Valeriei) unde, deocamdată, i se pare că „toată viaţa mea e mai fericită decît la Iaşi", locuind pe Calea Victoriei undeva foarte aproape tocmai de ultima locuinţă bucureşteană a celui ce o chemase cîndva acolo cu speranţa de a întemeia mult dorita lor căsnicie.

Consemnam în numărul anterior că, în cea dintîi lună a anului 1887, Veronica Micle face să apară în „Convorbiri" un grupaj „împăciuitorist" (oarecum) dacă nu de vibraţia intensă a acelui *Să pot întinde mîna* („Să pot întinde mîna s-o pun pe fruntea ta / Încetul la o parte şuviţele le-aş da, / Senină să rămîie, curată ca un crin, / Icoană de iubire la care să mă-nchin. // Iar tu ca un Luceafăr departe străluceşti / Abea cîte o clipă în cale-mi te iveşti, / Apoi dispari, — şi-n urmă rămîi în gîndul meu / Vedenie iubită la care mă-nchin eu") cel puţin situat într-o nouă perspectivă a onestităţii sentimentelor şi subordonării fericite faţă de tutelarea Geniului : „O visul meu cel mai slăvit, / Frumos şi cel din urmă, / Aşa cum dulce te-ai ivit, / Te stinge şi te curmă ! / Căci e de mult de cînd am pus / Inimei mele pază. / Şi-i mult mai mult decînd i-am spus / Iubirii să nu-i crează // Şi-i prea tîrziu să-i mai aprind / Azi dragostei făclie. / Şi-n mintea mea să-i mai cuprind / O dulce nebunie. / Destul c-o clipă l-am iubit, / Şi-o clipă i-am dus dorul.. / Te stinge vis cum te-ai ivit / Stingîndu-mi şi amorul *(Visul cel din urmă)* pentru a ajunge şi la alternativa acelei „şăgalnice" justificări sub formă iarăşi de *Scrisoare* : „Îţi ziceam că e minciună / Cînd spuneai că eu ţi-s dragă, / Că eşti un împuşcă-n lună / Drac ce apa o încheagă. // Şi că n-aş putea vreodată. / Nici a te iubi, nici crede / C-a mea inimă jurată / Nici n-aude nici nu vede. // Şiretenii de muiere / Ca să-ncerc a ta iubire... / Dar tu trist şi în tăcere / Ai plecat plin de mîhnire. // Haide, vino, fii cuminae / Dac-ai fost împuşcă-n lună, / Eu am fost, adu-ţi aminte, / Şi zglobie şi nebună !", ceea ce ne îndeamnă să nu o considerăm a fi scrisă sub halucinaţia unei pasagere pasiuni pentru un tînăr versificator din Capitală ce o vizitase sub conduită profesională vorbindu-i protocolar şi viclean subversiv despre Luceafăr însuşi.

Ecoul de vibraţie profundă, poate bănuit de cititor, poate chiar şi numai probabil, este apariţia în acest număr pe luna februarie a anului 1887, la pag. 977—8, sub semnătura atît de simplă, M. Eminescu, a nemuritoarei Elegii ca o „sfîntă candelă a sperării" : De ce nu-mi vii...

În restul sumarului : un prim capitol din întîia traducere a capodoperei lui Cervantes, datorată reputatului atunci S. G. Vârgolici ; documente inedite, ad acta anni 1821, făcute publice de G. I. Lahovari, cu adnotări insuficient lămuritoare ; un frumos şi bine redactat basm, *Portocalul şi balauru*, sub semnătura necunoscutului şi nerecunoscutului I. Moriu : un protest argumentat al arhitectului N. Gabrielescu (ignorat, se pare, de către profesorului N. Grigoraş, autorul ultimei monografii) cu privire la restaurarea, în epocă, a monumentului Sf. Nicolae Domnesc, precum şi alte poezii de importanţă minoră, semnate cu pseudonime.

Lucian DUMBRAVĂ

interpretări

„Convorbiri literare" în corespondență

La începutul lui martie 1867 iese de sub tipar la Iași, revista „Convorbiri literare" organ al societății „Junimea", care avea să influențeze covîrșitor asupra evoluției ulterioare a culturii românești. Mentor spiritual al acestei societăți, Titu Maiorescu, profesor și rector al Universității ieșene, a militat pentru triumful specificului național în formele de manifestare ale spiritualității românești, pentru progresul limbii literare, pentru exercitarea liberă a spiritului critic. În conștiința posterității revista ieșeană a rămas, îndeosebi, datorită operelor create de M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale și Titu Maiorescu, dar și faptului că în paginile ei au publicat unele dintre cele mai prestigioase personalități din domeniul filozofiei, istoriei, lingvisticei, logicei, moralei, psihologiei, medicinei, zoologiei etc. „Convorbiri literare" înseamnă pentru cultura românească un moment de referință, atît datorită programului reformator pe care membrii „Junimii" și l-au propus cît și variatelor domenii abordate în paginile revistei.

Documentele pe care le publicăm cu acest prilej, redactate de I. Negruzzi, M. Eminescu, T. Maiorescu, N. Gane ne dau o palidă imagine asupra preocupărilor cîtorva dintre membrii Junimii, colaboratori ai revistei „Convorbiri literare". Semnificativă, în acest sens ni se pare corespondența lui N. Gane cu Titu Maiorescu despre ceea ce Junimea și „Convorbirile literare" au însemnat în peisajul cultural al Iașilor cu peste un secol în urmă. La întreaga literatură, studii critice, memorialistică, monografii despre revista „Convorbirilor literare", corespondența de față sugerează, mai ales, raporturile dintre membrii „Junimii" după ce revista și-a mutat sediul în capitala țării.

D. IVĂNESCU

I

1871 februarie 4 — Scrisoarea lui Titu Maiorescu către rectorul Universității din Iași prin care solicită o sală a Universității unde să se susțină prelecțiunile „Junimei".

Domnule rector,

Am onoare a vă trimite Programa prelecțiunilor publice, ce cîțiva membri ai Societății „Junimea" vom ține în cursul lunelor februarie și martie a.c. în sala Universității, încuviințată pentru acest scop printr-o decizie anterioară a Consiliului Academic încă de sub timpul rectoratului meu.

Primiți, domnule rector, încredințarea preaosebitei mele considerări.

Iași, 4 februarie 1871

T. Maiorescu

Dumisale domnului rector al Universității Iași.

Arh. St. Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza", Rectoratul, dosar 4/1870—1871, f. 40. Original.

La fila 41 se află programul prelecțiunilor ce are următorul conținut: „Anul al șaptelea 1871. Prelecțiuni populare asupra semnelor de cultură în popoare. 1. duminică în 7 februarie: Introducere teoretică: Forma și fondul: dl. Maiorescu; 2. duminică în 14 februarie: Familia: dl. Pogor; 3. duminică 12 februarie: Religia; dl. Maiorescu; 4. duminică 28 februarie: Forma estetică: dl. Ion Pop Florentin; 5. duminică 7 martie: Învățămîntul elementar: dl. Maiorescu; 6. duminică 14 martie: Conștiința juridică: dl. N. Mandrea.

II

1876, februarie 9, Iași. Adresa Societății Junimea către Universitatea din Iași prin care se face cunoscut programul prelegerilor publice ale societății și roagă ca ele să se țină în localul Universității.

Iași, în 9 fevruarie 1876

Domnule Rector,

Subsemnatul are onoare a vă supune programul prelegerilor publice pe care Societatea Junimea dorește să le ție în acest an și anume:

În 14 fevruarie Privire teoretică de dl. A. Xenopol;

În 22 fevruarie Influența bizantină de dl. P. Verussi;

În 29 fevruarie Influența slavonă de dl. V. Burlă;

În 7 martie Influența fanariotă de dl. St. Vîrgolici;

În 14 martie Influența austriacă de dl. M. Eminescu;

În 21 martie Influența franceză de dl. V. Pogor;

În 28 martie Concluzii de dl. I. Negruzzi și vă roagă în numele Societății să binevoiți a permite ca și-n acest an prelegerile să se țină în localul Universității.

S. Bodnărescu

D-sale d-lui Rector al Universității, Iași

Arh. St. Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza", Rectoratul, dosar 13/1875—1876, f. 7. Original.

III

1878 februarie 7/19, Iași — I. Negruzzi îi comunică rectorului Universității din Iași programul prelecțiunilor membrilor Societății „Junimea".

Iași 7/19 februarie 1878

Domnule Rector,

Alăturînd pe lîngă aceasta programa prelecțiunilor populare ce domnii Conta, Virgolici, G. Vârnav —Liteanu, Xenopol, Filipescu, Pompiliu și Verussi, împreună cu subsemnatul, vor să țină în 9 duminici consecutive în sala Universității, după cum au urmat timp de 13 ani pînă acum, vă rog să binevoiți a da autorizarea Dvoastră.

Primiți, vă rog, domnule coleg, încredințarea deosebitei mele considerațiuni.

I. Negruzzi

Dsale

Domnului P. Suciu, rector al Universității Iași

Societatea „Junimea"
Prelecțiuni populare
anul XIV

Deșteptarea națională la începutul secolului XIX

Privire teoretică — duminică 12 febr. — A. D. Xenopol

Direcția istorică — duminică 19 febr. — A. D. Xenopol

Legislația — duminică 26 febr. — E. Filipescu

Învățămîntul — duminică 5 martie — M. Pompiliu

Literatura — duminică 12 martie — I. Negruzzi

Mișcarea politică — duminică 19 martie — I. Negruzzi

Starea economică — duminică 26 martie — V. Conta

Jurnalistica — duminică 2 aprilie — G. Vârnav-Liteanu

Oștirea — duminică 9 aprilie — P. Verussi.

Prelecțiunile se vor ține în sala Universității de la ora 2—3 p.m.

Rezoluție

Se va convoca consiliul de decani spre a decide asupra cererii prezente. Joi în 9 ale curentei. 7 1/2 ore seara. 1878 februarie 7.

Rector
Petru Suciu

Arh. Univ. Al. I. Cuza. Rectoratul, dosar 25/1877, f. 14—15. Original. La 8/20 febr. 1878 rectorul P. Suciu convoca pe decanii celor trei facultăți, G. A. Urechia, I. Caragiani și N. Culianu pentru a-i consulta asupra cererii făcută de I. Negruzzi. Consiliul acorda aviz favorabil (Ibidem f. 16).

IV

1878, octombrie 9, Iași — Scrisoarea lui Nicu Gane către Titu Maiorescu în legătură cu situația societății „Junimea" și a revistei „Convorbiri literare".

Iubite Maiorescu,

Încep și eu scrisoarea mea după moda bătrînească, adică felicitîndu-te mai întîi pentru căsătoria ta[1] și dorindu-ți din toată inima trai bun și fericire. Aceste sincere felicitări te rog să le transmiți și doamnei Maiorescu.

Viind acum la chestiunea despre care mi-ai scris, constat într-adevăr, cu părere de rău, că ne-am despărțit politicește. Este însă bine înțeles, precum ai zis, că rămînem tot prieteni în ale literaturii și adaug eu a zice, și prieteni personali. De aceea, te rog să fii bine încredințat că mă voi interesa de soarta bătrînului Gruber și deși afacerea lui nu depinde numai de mine ci de întreg consiliul comunal, voi căuta, cu toată stăruința, să i se facă dreptate.

Mă întrebi cum rămîne cu aniversarea „Junimei" în anul acesta, Răspund cu franchețăcă eu, unul, nu găsesc nimerit a se mai ținea în Iași; pentru rezonul că aici abia de mai există o fărîmătură din vechea „Junime literară", s-au împrăștiet toți ca puii de potîrniche din cauză că „Junimea", de un timp încoace, și-a pierdut cu totul caracterul ei literar, vîrîndu-se prea din cale-afară în politică, o politică de care cu sau fără cuvînt mulți din noi s-au depărtat; și care a adus ruina Societății în Iassi chiar și ca grup literar. Astăzi nimene nu mai scrie în Iassi; nu se mai țin sîmbetele întruniri, nu mai avem Convorbirile care erau cheagul ce ne lega, prin urmare a face astăzi aniversarea în Iassi, ar fi a căuta de a se aprinde o candelă a cărei unt de lemn a ars. Cîți am lucrat în ale literaturii cîte ceva, bun, rău, după putere, rămînem negreșit ca mai înainte prieteni literaricește, căci o muncă de 20 de ani nu se uită, și dacă în viitor aș vrea vreun sfat de cerut asupra vreunui nou păcat literar (ferească Dumnezeu), nici prin minte mi-ar trece de a mă adresa la alții decît la vechii conducători ai Convorbirilor; dar a căuta să ne mai constituim astăzi în Iassi, ca corp precum am fost este după mine o încercare zadarnică, o absolută imposibilitate.

Arh. St. Iași, colecția „Documente". P. 357/1 Scrisoarea face parte dintr-un grup de documente provenind de la N. Gane. Are multe ștersături și intervenții, de asemeni nu poartă semnătura, ceea ce ne face să credem că e o ciornă.

1. Cu Ana Rosetti, cea de a doua soție a lui Maiorescu.

V

1889, martie 29, București — Scrisoarea lui Iacob Negruzzi către N. Gane în legătură cu propunerile făcute Academiei Române pentru alegerea ca membri a lui I. Slavici și N. Gane.

„CONVORBIRI LITERARE"

București, 29 mart. 1889
strada Romană 25

Iubite Nicule,

Primind astăzi depeșa ta, mă grăbesc a-ți răspunde că în secția literară care, după Regulamentul Academiei, face propunerile relative la noii membri, am stăruit foarte mult pentru tine și am obținut atît pentru tine, cît și pentru Slavici, unanimitatea voturilor. Secția a făcut propunerea în Academie. Însă Academia întrunită — spre marea mea părere de rău nu ți-a dat destule voturi nici ție și nici lui Slavici, așa încît nici un membru n-a fost ales și noi am rămas iarăși văduvi pe un an. Este o adevărată persecuție atît contra ta și mai ales a lui Slavici, cît și contra secției noastre...

Iată adevărul! Primește regretele mele pînă la anul și părerile mele de bine aflînd că ești mult mai sănătos.

De trei ani de cînd Academia nu admite propunerile făcute de secția literară pentru această secție însăși, pe cînd un sentiment simplu de delicatețăar trebui să o facă să nu mai discute ceea ce facem și propunem pentru noi.

Al tău vechi prieten
I. Negruzzi

Arh. St. Iași, colecția „Documente, P. 357/2. Original.

Contexte

Conștiința muncii

Îndemnat de un prieten, pe cînd lucra la **Timpul** (unde îl avea coleg pe I. L. Caragiale), să meargă să se odihnească, Eminescu îl întreba neliniștit: „Pe cine să las în locul meu?". Într-adevăr, pe cine putea să lase Eminescu în locul lui?! Întrebarea de atunci se încarcă astăzi de tulburătoare sensuri și oricît ne-ar întrista istovitorul său efort, trebuie să recunoaștem că pentru publicistica și implicit pentru cultura națională ar fi fost o incomensurabilă pierdere dacă poetul ar fi părăsit (sau nu l-ar fi ocupat niciodată) postul, rolul de redactor de gazetă, căruia i-a conferit o demnitate ce va rămîne mereu în ceea ce ne privește o nobilă aspirație. Sîntem mai conștienți ca niciodată de aceasta, acum, cînd opera publicistică eminesciană se desfășoară și se zidește totodată, sub ochii noștri, și ea, copleșitor de impunătoare, în ediția monumentală ce va purta peste vreme în primul rînd numele lui Perpessicius, nume de mare ctitor, a cărui trudă pe manuscrisele eminesciene duce cu gîndul la mitul jertfei Meșterului Manole.

„Conștiința mai bună a românilor", „omul deplin al culturii românești", cum l-a caracterizat Constantin Noica, Eminescu **a trebuit** să fie și primul (și cel mai mare) gazetar al nostru; el este primul ziarist român în accepția cea mai modernă. Pînă la el am avut doar străluciți întemeietori și diriguitori de ziare și reviste. Eminescu e ziaristul total. Mărturie (și expresie) a unui militantism cu adevărat pilduitor, ziaristica lui Eminescu constituie un nesperat, inegalabil document de epocă: a doua jumătate a veacului trecut. Exista experiența a două revoluții (Tudor Vladimirescu și 1848) și era chiar ea, această epocă, generatoare și martoră a unor evenimente cruciale pentru istoria statului român modern; Unirea Moldovei cu Muntenia și cucerirea independenței prin jertfa **claselor de jos** al căror elogiu l-a făcut fără întrerupere Eminescu. Era, de asemenea, un timp de o emulație fără precedent, cînd se înfruntau concepții social-economice diferite, cînd se dezbăteau diverse concepte, teze, teorii, opinii și cînd în România încolțeau ideile socialiste. In acest context, Eminescu gazetarul a înțeles că presa poate fi o putere, un teritoriu al desfășurării unei înalte pedagogii, cuvîntul — o armă, iar pagina de gazetă un cîmp de bătălie. Publicistica sa va fascina întotdeauna prin gravitate și sinceritate. Eminescu ieșea în lume cu ideile și credințele nefardate. Și, cunoscînd astăzi vastele teritorii ale publicisticii eminesciene, într-o ediție care, ea singură, poate da seama de maturitatea unei culturi, ne încredințăm încă o dată că forța scrisului ziaristic vine, dincolo de talent, de geniu, din idei și din confruntare de idei, din fapte, din adevăr, adică direct din viață. Eminescu a văzut în presă un mijloc și un factor de instrucție, de educație, de civilizație, cu atît mai mult cu cît, așazicînd, materialul ei de construcție este **cuvîntul**, limba — pe care o considera a fi elementul definitoriu al personalității unui popor: „Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete noțiuni, prin șir și accent logic cugete, prin accent etic sentimente". De altfel, problema civilizației și culturii, a raportului dintre acestea revine des în publicistica lui Eminescu, ea conținînd și din acest punct de vedere idei-forță care nu și-au pierdut și nu-și vor pierde niciodată actualitatea: „Civilizația adevărată a unui popor consistă, nu în adaptarea cu deridicata de legi, forme, instituții, etichete, haine streine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăți ale sale". In viziunea lui Eminescu, a cultiva limba poporului, limba vorbită de secole, nu „limba cosmopolită", nu „păsărească" neînțeleasă de popor e o condiție **sine qua non** a propășirii, a devenirii unei națiuni pe spirala civilizației și progresului. Recenzînd în **Timpul** volumul lui Slavici **Novele din popor,** Eminescu formulează memorabil această idee fundamentală de la care au plecat și la care au ajuns și vor ajunge atîtea dezbateri și atîtea studii privind specificul național: „Credem că nici o literatură puternică și sănătoasă, capabilă să determine spiritul unui popor, nu poate exista decît determinată ea însăși la rîndul ei de spiritul acelui popor, întemeiată adecă pe baza largă a geniului național".

Vizionarism, capacitate de a integra valorile trecutului în prezent și de a intui viitorul, sensul major al istoriei, de a se implica, pentru a folosi un verb foarte uzitat astăzi, în istorie, în destinul patriei — iată ce conferă publicisticii lui Eminescu durabilitate, o anumită **întindere** seculară. A te desprinde de contingentul spre care te „trage" și te „răstignește" în fiecare clipă însăși, profesia de ziarist și a te ridica, cu mijloacele și modalitățile proprii gazetăriei la o asemenea înălțime e o performanță la care nu au acces decît personalitățile excepționale, marii dascăli ai neamurilor.

Vor străluci mereu într-o lumină inegalabilă figurile cărturarilor și oamenilor politici de seamă români din veacurile trecute așa cum le-a conturat Eminescu în articolele sale, în care intenția de restituire este dublată de preocuparea permanentă de a releva contemporanilor (și după cum vedem acum — **și urmașilor îndepărtați**). lecția de construcție și de patriotism a **vieții** și operei unor „figuri vizionare" precum **August Treboniu Laurian, Cezar Bolliac, Heliade Rădulescu** sau **Nicolae Bălcescu.** Istoria acestuia din urmă e considerată, între altele, un monument de limbă, o carte de căpătîi care, în cunoscutul articol **Bălcescu și urmașii lui**, îi smulge poetului și gazetarului faimoasa frază profetică: „Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se cîștigă prin muncă".

O sintagmă care revine des în opera publicistică a lui Eminescu este **conștiința muncii.** Că această formulă exprima o idee înaltă despre existență a lui Eminescu (existența individuală și existența colectivă a unui popor) ne-o dovedește însăși neobișnuita hărnicie a condeiului său. Proporțiile operei publicistice, avînd în vedere și timpul scurt în care ea s-a produs, sînt impresionante. Lor le corespund marea varietate tematică și o extraordinară diversitate a genurilor și stilurilor gazetărești. Cuvîntul dogorește ca o flacără, puterea și „sufletul" verbului amintesc de Balcescu, anunțîndu-le pe cele ale publicisticii lui Arghezi, Iorga și G. Călinescu. De la știre la comentariu, de la notă la eseu, de la cronică la pamflet, opera ziaristică a lui Eminescu îmbrățisează tot și putem spune că și aici, ca și în poezie, s-a turnat în formă nouă limba veche și înțeleaptă.

Constantin COROIU

Zidirea în zare

Aș fi putut să te zidesc în zare
corolă de lumină să-mi fii și semn curat
și pînza de paing să-ți țină pe odoare
umbrar și împăcare și vis adevărat.

Tu sub corola lunii să-mi cauți așteptarea
ca pe o grea pecete să ți-o așezi pe trup
se surpă-n lucruri umbra, se-ntulbură iar zarea;
Vertebre de lumină ascultă cum se rup.

Aș fi putut vezi bine să te zidesc mărire;
în orizont de ceară loc tainic tu să ai
și să aștepți să-ți curgă lumina pe privire,
și să aștepți să vină necunoscutul crai —
și sub corola lunii să stai zidită-n zare
trist să-ți albească pleoapa de-atita așteptare.

Emilian MARCU

Sunet de vioară

Îmi îngînă plînsul elegia ploii
Lacrima mi-o zvîntă vîntul cel zevzec
Fi-vom ca și dînsul, cum și el ca noi ii
Cînd prin trestii cîntă berzelor ce trec
Îmi îngînă rîsul șopotul de ape
Revărsare clară către nicăieri
Lunecînd ca visul nu de mult aproape
Sunet de vioară spînzurat de ieri
Si rămas cu mine ticluiesc răspunsul
Rîs și plîns de-a valma însoțind în piept
Cu amurgul vine ca-ntr-un joc de-ascunsul
Ruga și sudalma, clipa ce-o aștept.

Al. I. FRIDUȘ

Poemul de dragoste

Apropie-te străino, dă-mi mîna —
se prăbușesc speranțele verii, curcubeul
s-a ascuns între aburii negri...

O mașinărie ciudată calculează
clipa-ntîlnirii, un plug de fier sapă
intre noi catacombe, caverne, pustiuri.

Mi-e dor de mîngîierea dinților tăi
pe tîmpla mea rece. Arterele se-ngustează
după un plan ezoteric, sîngele, sîngele
fierbe-n artere.

Soarele — plumb, ziua — suferindă și galbenă.
Cel care trece, cel care tace, cel care vede
ne-a părăsit. S-a încheiat sărbătoarea —
înspăimîntați ne vom odihni
într-o mare ucigașă și blîndă.

Nefiresc este drumul pelerinului,
vicioasă credința sa pe care n-o vom
împărtăși niciodată.

Liviu ANTONESEI

În somn

Te legănai în somn precum o apă
cuprinsă de furtună, se auzea
un flaut din adînc suflat de vîntul
corăbiei plutind pe fruntea ta.

Fruntea un val, cer negru părul tău;
fricoși delfinii părul să-ți resfire.
Te-apropia în somn de spaima lor
O pînză depărtată și subțire

Gene întoarse tremurînd ca focul
cu iad de apă, cu de alge rai
și roz și dantelat părea norocul
pe care visătoare te mișcai.

Dan GIOSU

★
★ ★

Tot încerc să-mi lămuresc obsesiile și teoria
privind forma orașelor și asta
nu mă ajută la nimic.
Însă acum am să fiu isteț și neglijînd toate
regulile jocului am să zic direct:
dacă faci zmeie de diferite forme și sînt
bine construite zboară toate,
indiferent de cine le ține; dacă
aerul din jurul lor e poluat, tot
poluat rămîne.
Și credeți că asemenea sentințe mă ajută
la ceva?

Radu ANDRIESCU

Sub ochiul Lastheriei

Zăpezi aprinse de dogoarea frunții
Se șterg pe ochi cu palimpseste stranii
Ne biciuie cu stele arnăuții
Cînd se încuibă Noaptea în litanii
Statuile sînt un liman de tină
În care dorm fățarnice diluvii
Cerdacul zării, oarbă serpentină
Zidită-n noi de prea bătrîni Vitruvii

Valeriu STANCU

Literatura universală în vechile „Convorbiri"

Marea revistă care a apărut aproape neîntrerupt din martie 1867 pînă în martie 1944 își propunea ca prin „convorbiri" să acopere și dialogul cărturarilor români cu alte culturi, alte literaturi. O însemnată parte din cele vreo șase mii de titluri publicate în perioada amintită (a se vedea **Bibliografia** scoasă la Editura științifică și enciclopedică în 1975 de către un colectiv al B.C.U.) sînt studii, articole, note, recenzii și traduceri care formează un adevărat corpus de literatură universală și comparată. Iacob Negruzzi, I. Al. Brătescu-Voinești, C. Litzica, I. Bogdan, A. Naum, A. Philippide, Mihail Dragomirescu, I. A. Rădulescu, Simion Mehedinți, Al. Tzigara-Samurcaș... — toți aflați la conducerea revistei în diversele ei etape — s-au ocupat de o cultură sau alta, de un domeniu sau altul al patrimoniului intelectual universal.

O revistă în care au publicat studii literar-comparatiste N. Cartojan, Artur Gorovei, Petre V. Haneș, Mite Kremnitz, D. Caracostea, Lazăr Săineanu, G. Bogdan-Duică, Simion Mehedinți, Ramiro Ortiz, D. Murărașu, Dan Simonescu, Ștefan Cuciureanu, analizîndu-i pe Eminescu, Creangă sau Caragiale din perspectiva și în contextul altor literaturi; în care Vasile Alecsandri, H. Tiktin, Timotei Cipariu, Alexandru Lambrior, Sextil Pușcariu... s-au ocupat de lingvistică generală și aplicată; în care arta, estetica și filozofia erau abordate de Titu Maiorescu, Eugen Lovinescu, Iacob Negruzzi, Vasile Conta, Petre Andrei, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, Cezar Papacostea, Dan Botta, Constantin Brăiloiu, Al. Tzigara-Samurcaș, Constantin Noica, Al. Dima; în care Mihail Ralea și D. I. Suchianu își publicau cercetările sociologice după ce Alecsandri și Odobescu se ocupaseră de etnografie și heraldică; o revistă a istoricilor Alecu Russo, A. D. Xenopol, Ioan Slavici, Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Vasile Pârvan și Mircea Eliade; o asemenea revistă nu avea cum să neglijeze valorile culturilor mai mult sau mai puțin indepărtate în spațiu și timp.

Incă de la sfîrșitul secolului trecut revista începuse a promova preocupările de istorie culturală universală; apăreau deja note și comentarii referitoare la viața cultural-artistică din Italia, Franța și Germania; între 1894 și 1896 Tereza Stratilescu publica o serie de **Scrisori din Anglia** cu numeroase referiri la învățămîntul britanic; o serie similară avea să propună și Constantin Mureșanu la începutul deceniului al treilea; cercetători și/sau călători se ocupau de învățămîntul din Elveția, Austria, S.U.A., Polonia, Ungaria sau Bulgaria. Sextil Pușcariu, Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți, Sandu Tzigara-Samurcaș, Eugen Ciuchi, Caius Jiga, Nicolae Predescu și Ștefan Cuciureanu publicau recenzii și articole despre presa germană, franceză și italiană; Titu Maiorescu și S. G. Vârgolici analizau aspecte ale folclorului german sau spaniol.

Istoricii culturii române din perioada traversată de primele **Convorbiri literare** ar putea urmări prezența tradițiilor culturale străine sub diverse unghiuri: ponderea unei culturi sau a alteia în diverse perioade; ce genuri literare erau favorizate la un moment dat; curentele, școlile, epocile sau autorii preferați de anumite personalități în anumite etape, tipuri de influențe, relații, paralelisme; relația dintre accidental și sistematic în selecții etc. O parte din aceste elemente pot fi observate, credem, și dintr-o scurtă prezentare zonal-națională.

Cel mai bine reprezentate în **Convorbiri** au fost literaturile franceză, germană și italiană. Astfel, încă din primul an de apariție, revista publică traduceri din Lamartine (în 1875 apar și versiuni ale Veronicăi Micle) și Musset; în continuare, V. Pogor, Panait Cerna, Al. T. Stamatiad, A. Naum, P. V. Grigoriu, N. Gane, N. Schelitti, D. Anghel și Șt. O. Iosif vor traduce din poeziile lui Hugo, Baudelaire, Verlaine, Leconte de Lisle, Mistral și Vigny (aici și în alte locuri înseriem autorii în ordinea cronologică a publicării traducerilor în revistă). Incepînd cu 1869, cînd Alecsandri scrie despre Lamartine, de-a lungul anilor, Iacob Negruzzi, Pompiliu Eliade, Xenophon Gheorghiu, N. D. Cocea, Tr. D. Gheorghiu și Sandu Tzigara-Samurcaș vor scrie articole, note și recenzii referitoare la Merimee, Hugo, La Fontaine, Molière, Corneille, Racine (revista a publicat și drame ale acestora în traducere), Boileau, Ronsard, Stendhal și Proust (1935). Momentele de referință sînt două: în numerele din octombrie și noiembrie 1895 revista publică **„Lais. Comedie antică intr-un act** tradusă din franțuzește de Mihail Eminescu" (la care Simion Mehedinți va scrie și o recenzie); iar în mai 1939 piesa lui Eugène Scribe **„Mamaraderia (Cîrdășia). Comedie în cinci acte,** tradusă de I. L. Caragiale."

Poeții germani sînt traduși (tot încă din primul an de apariție) de Iacob Negruzzi (Heine), Șt. O. Iosif (Heine, Schiller, Chamisso), G. Murnu (Heine, Goethe), Virgil Tempeanu, Nadejda Cezianu, S. G. Vârgolici și N. Schelitti (la cei amintiți se adaugă și Uhland). Apoi Șt. O. Iosif traduce **Faust** în 1906, Iacob Negruzzi — mai multe drame ale lui Schiller iar V. Pogor și Laura M. Dragomirescu — din teatrul lui Goethe. Din mai multe și evidente motive merită reținută traducerea **Aforisme(lor) pentru înțelepciunea în viață** de Arthur Schopenhauer, aforisme transpuse și publicate de Maiorescu între nov. 1872 și martie 1877. În domeniul critic, A. D. Xenopol scrie despre Goethe și Schiller (1875, 1876), Maiorescu despre Kotzebue (1887), Ilarie Chendi despre Heine, Panait Cerna despre **Faust**, iar Traian Bratu despre Schiller.

Mai este semnalat **Faust**-ul lui Iosif Nădejde din 1908 și numeroasele traduceri de poezie făcute de Șt. O. Iosif.

Primul articol de italienistică în **Convorbiri** este semnat de Alecsandri: despre V. Corradini în 1876. Scriitori mai mult sau mai puțin cunoscuți (Alfredo Panzini, Giovanni Pascoli, Giovanni Papini, Umberto Cionciolo, Dante, Carducci și Leopardi) vor fi abordați de Barbu Delavrancea (1907), Ramiro Ortiz (1911—1930) și Ștefan Cuciureanu (1939—1941). Va fi, de asemeni, comentată traducerea **Divinei Comedii** de către Coșbuc (1932). Prima traducere este a lui A. Densusianu — din Tasso (1869). Cei mai traduși autori italieni au fost Leopardi, Dante (G. Murnu, N. Gane — **Infernul** tradus de acesta din urmă încă în 1882 —, fragmente din traducerea lui Coșbuc), Petrarca (G. Panu), Carducci și D'Annunzio. Printre traducători se mai numără Mihail Dragomirescu (Verga, 1901), Pimen și Barbu Constantinescu, Ștefan Cuciureanu.

Contactele mai puține, sporadice cu spațiul anglo-american și studierea mult mai redusă a limbii pot explica atenția nu tocmai concludentă de care se bucură cele două culturi la vechile **Convorbiri.** Byron este publicat în 1871 și 1877 (traducerile lui S. G. Vârgolici) iar, peste decenii, G. Preda (1930) și Petre Haneș (1932) aveau să scrie despre viața lui. Mai sînt comentate **Amantul Doamnei Chatterley** (1932), opere de Keats, Bronte, Carlyle și Wilde. Intre 1868 și 1905 Constantin Negruzzi și Șt. O. Iosif traduc din Burns, Keats, Moore și Shelley. Mai pot fi întîlniți și autori obscuri ca George Alla sau Gordon Hayward. Intre 1903 și 1904 se publică în întregime **Lordul cel mititel** de Frances Eliza Burnett. Marele Will se bucură de atenție, dar tot nu suficient: Petre P. Carp publică fragmente din **Othello** în 1868, Haralamb G. Lecca publică în serial (1896—1897) **Femeea (sic) îndărătnică,** D. Naum oferă o nouă versiune **Othello** (1912—1913) iar Scarlat Ion Ghica un **Coriolan** (1931). Doi iluștri necunoscuți ai noului continent se impun redacției și cititorilor: K. Douglas-Wiggin cu romanul **Rebecca de la Valea Soarelui** (șaptesprezece numere în 1913—1914) tradus de Elena Rădulescu-Pogoneanu și Harald Bratt cu piesa **Insula,** nr. 11—12, 1934 (traducere de Constantin Gerota). Un alt favorit este Bret Harte — patru povestiri între 1875 și 1899 (una din ele tradusă de V. Pogor); în 1883 apar și două povestiri ale lui Mark Twain; în rest, un articol despre Harte (1898), cîte unul despre Longfellow (1904) și Poe (1938) și o poezie a lui Longfellow tradusă de P. Radu în 1940; așadar marea literatură a englezilor și americanilor rămîne încă necunoscută cititorilor revistei.

Dintre literaturile moderne, tot surprinzător de puțin reprezentată este și cea rusă și sovietică. În 1892 Duiliu Zamfirescu publică în mai multe episoade un studiu despre Tolstoi, completat apoi în 1908; articole sporadice se referă la Puskin, Cehov, Esenin și Lermontov. Intre 1921 și 1922 se publică în întregime **Puterea întunericului** tradusă de I. Fotino și D. Naum; mai pot fi întîlnite traduceri din Pușkin și Cehov. Prin comparație, grație lui Al. T. Stamatiad, revista scoate foarte multe traduceri din poezia chineză; o întreagă antologie ar putea fi întocmită din textele traduse și publicate de acesta în 1933—1934. Deși de timpuriu abordată (Ștefan G. Vârgolici traducea din Cervantes încă din 1868 iar între 1881 și 1885 publică numeroase „epizoade" din **Don Chișot de la Mansa,** reluate și completate între 1887 și 1891), nici literatura spaniolă nu vine cu multe nume: Vega, Calderon și Alacron (o nuvelă tradusă de Maiorescu în 1881). Cu totul întîmplător apar reprezentanți ai multor tradiții, de la cele suedeză, finlandeză, daneză, norvegiană (Bjornson și Ibsen — în 1895 Maiorescu publica piesa **Copilul Eyolf)** la japoneză, malgașă și braziliană, sau de la iugoslavă, maghiară, cehă, bulgară, polonă, elvețiană, belgiană (Maeterlinck) la canadiană, ebraică, turcă, persană (același Stamatiad traducea catrenele lui Knayyam în 1932 și era recenzat în **Convorbiri).**

Dintre literaturile vechi, la loc de cinste se află cea indiană: în 1896 apar mai multe traduceri ale lui Coșbuc din **Mahabharata** și **Ramayana,** după ce, în 1891 îi apăruse în mai multe numere **Sacontala** lui Kalidassa. In 1933 Teofil Simenschy publică traduceri din **Panciatantra** iar în 1938 îi sînt comentate traducerile din **Povestea lui Nala** și **Panciatantra** publicate în volume la Chișinău. Din literatura clasică greacă se publică traduceri din Homer (1870 — Caragiani și Murnu), Anacreon (1872), Theocrit (1874), Eschil, Euripide și Sofocle (tradus de Mihail Dragomirescu în 1896). **Iliada** lui Murnu apare între 1900 și 1905 iar **Odiseea** lui Papacostea între 1912 și 19.5. Sînt comentate traducerile lui Odobescu, Murnu și Simenschy; H. Frollo și P. Dulfu traduc din Eschil și Euripide (1901—1905). Despre literatura latină scriu la **Convorbiri** Const. V. Gerota, Cezar Papacostea și Ștefan Cuciureanu. Traduceri din Horațiu (1871), Vergiliu (1872), Catul (1879), Ovidiu (B. P. Hasdeu — 1873, 1892) și Juvenal sînt semnate de Al. Odobescu, V. Pogor, D. C. Ollănescu, Slugerul Mihnea, A. Naum, D. Cuclin.

Multe și diverse nume, titluri și date, tot atîtea acte de cultură, realizări remarcabile, unele contururi mai șterse sau deformate, absențe, disproporții — dar, în mare, semne clare, convingătoare ale dialogului culturii române cu cea universală, **convorbiri** peste granițe spațiale, temporale și de limbă.

Ștefan AVADANEI

Structuri narative la Eminescu și Nerval (I)

Pe linia unei comparații mai ample între Eminescu și Nerval, proiectată pe fundalul relaționării necesare între romantismul românesc și cel francez — comparație pe care am propus-o și cu alte ocazii (**Cronica** nr. 24/1985, nr. 3/1986, **Convorbiri literare** nr. 2/1986) —, ne-am oprit de această dată la cîteva texte în proză care prezintă evidente afinități tematico-structurale. Astfel, punînd față în față, pe de o parte, **Sărmanul Dionis** și povestirea nervaliană **Sylvie,** pe de altă parte, **Avatarii faraonului Tlà** și **Aurelia** — celebrul text considerat drept prototip al literaturii onirice, am putut identifica, la Eminescu și Nerval, două tipuri de structuri narative: închisă/deschisă, cu precizarea că opoziția este relativă. Tipurile nu există în stare pură, închiderea și deschiderea se contracarează reciproc la nesfîrșit.

Nu vom reda aici întreg itinerarul parcurs în analiza paralelă a textelor menționate, ci ne vom limita la a reproduce rezultatele acesteia. Să precizăm însă, în prealabil, că **structura închisă se bazează** pe o construcție în formă de buclă sau cerc de tipul $(A_1R_1A_2)...(A_1R_2A_2)$ în care A_1,A_2 sînt unități paradigmatice iar R_1,R_2 — relațiile lor. Inchiderea este asigurată, pe de o parte, de paralelismul planurilor, pe de altă parte, de o circularitate formală și tematică. **Structura deschisă** se construiește în paliere, după formula $A_1+A_2+A_3+....A_n$ (Todorov). Acest tip de structură poate fi continuată, cel puțin teoretic, oricît de mult, dat fiind că ea este serială, se bazează pe adiționarea secvențelor, prin tehnica juxtapunerii.

Asemănarea structurală dintre **Sylvie** și **Sărmanul Dionis** vine în primul rînd din faptul că, în ambele texte, nucleul generator este confruntarea între două planuri temporale — prezent/trecut —, chiar dacă, în logica celor două universuri poetice, distincția riscă să devină relativă, avînd în vedere convingerea atît a lui Eminescu cît și a lui Nerval privind continuitatea temporală trecut—prezent—viitor. Astfel, **Sărmanul Dionis** poate fi citit în dublu sens: ca o călătorie a lui Dionis în trecut sau ca o călătorie a lui Dan în viitor. In mod convențional și poate și datorită priorității în ordinea sintagmatică a textului, vom considera existența lui Dionis ca situată în planul prezentului și avînd rolul unei platforme de pe care se face coborîrea în trecut. Opoziția prezent/trecut mai poate fi formulată, atît la Eminescu cît și la Nerval, și în termenii opoziției veghe/vis cu toate că nici în acest caz relativitatea distincței nu trebuie uitată, realul și visul aflîndu-se într-un raport de perpetuă contaminare. În **Sylvie,** lucrurile se complică ceva mai mult datorită unei stratificări temporale mai complexe și diversificate: astfel, jocul planurilor temporale nu se reduce la opoziția prezent/trecut deoarece în acest din urmă spațiu se ierarhizează mai multe etape ale trecutului, inextricabil interferate în țesătura textului. Pot fi izolate patru planuri sau straturi temporale: planul A, prezentul, planul realității, constituind un loc de referință, de raportare și care asigură unitatea narațiunii. Este „viața actuală" a naratorului care, în economia textului, apare abia la sfîrșit, ca un bilanț, în momentul în care el se hotărăște să-și recompună amintirile. Este și planul scriiturii, al construirii textului și al reflectării acestuia în propria sa substanță. O secvență analogă, cu aceeași valoare metatextuală este în povestirea eminesciană paragraful final: „Două vorbe concluzive...", în care Eminescu, ca și Nerval, caută explicații și „chei", tîlcuri ascunse ale întîmplărilor. Este și momentul în care ambii naratori își mărturisesc deruta și neputința de a decide, dacă cele povestite s-au petrecut aievea sau în vis: „Zugrăvind detaliile acestea, ajung să mă întreb dacă sînt reale sau dacă le-am visat." (S); „Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea." (SD). Planul B ar corespunde tinereții autorului, plasat textual la începutul povestirii. Prezența feminină care domină această etapă este Aurelia. Planul C corespunde adolescenței naratorului și ocupă aproape în întregime partea centrală a textului — prezența feminină, Sylvie. Planul D, cel mai îndepărtat, este cel al copilăriei, luminată de figura enigmatică a lui Adrienne. Este perioada cea mai impregnată de vis și mister. Panta timpului este coborîtă din etapă în etapă, de la o platformă la alta, prin sondaje succesive. Trecerea de la un plan la altul și întoarcerea perpetuă la prezentul scriiturii asigură circularitatea și închiderea textului.

Sărmanul Dionis este în mare parte similară, în primul rînd la nivel tematic, prin confruntarea prezent—trecut care devine matrice generatoare apoi prin faptul că cele două momente se materializează prin planuri ce, mai mult și mai clar decît la Nerval, pot fi decupate din suprafața textuală. Principala deosebire rezidă în faptul că, la Eminescu, confruntarea prezent—trecut înseamnă saltul într-o altă existență, în timp ce la Nerval ea se limitează la existența „actuală" deși referirile la existențe anterioare sînt numeroase, asupra amintirilor „pe jumătate visate" plutind o continuă îndoială. Pe de altă parte, la Eminescu, trecutul nu este stratificat, ceea ce face ca structura de ansamblu să fie mai simplă. Nu mai întîlnim, ca la Nerval, acea împletire de planuri atît de greu de desfăcut; alternanța prezent—trecut se produce într-o succesiune regulată de secvențe. Trecerea de la un plan la altul se face, în punctele de articulare, prin adormire—trezire și basculare din viața reală în vis sau dintr-un vis în altul. Structura nuvelei s-ar putea reprezenta schematic în felul următor: (Prolog) ... $Dionis_1$ (prezent) → Dan_1 (trecut) → . $Dionis_2$ (prezent) Dan_2 (trecut) → $Dionis_3$ (prezent) ... (Metatext). Lanțul alternanței prezent—trecut este precedat și urmat, după cum se vede, de cîte o secvență detașabilă de rest, ceea ce introduce o simetrie și asigură, o dată în plus, închiderea textului. Secvența de început relatînd meditația filozofică atribuită lui Dionis ar putea avea rolul unui prolog sau al unui moto extins conținînd ipoteza teoretică ce urmează a fi demonstrată prin povestea lui Dan—Dionis. Secvența finală în care naratorul intervine direct este un metatext explicativ analog, așa cum am mai arătat, secvențelor de acest gen cu care se sfîrșesc unele texte nervaliene. După cum se poate observa, structura povestirii este circulară, deci închisă, planul final reprezentînd o întoarcere la momentul inițial (prezent). Contrapunctul închiderii pe care îl prefigura în premisele acestei discuții vine din caracterul convertibil al povestirilor, din imposibilitatea stabilirii unei ierarhii (cronologice sau de alt fel) între planuri. (Ceea ce din perspectiva lui Dionis de pildă este „trecut", este „prezent" pentru Dan iar „prezentul" lui Dionis este „viitorul" lui Dan). Planurile interferează strîns sau, atunci cînd se disociază, se reflectă reciproc ca niște oglinzi, ceea ce reverberează și multiplică mecanismele de construcție și transformă închiderea în deschidere (chiar dacă această deschidere nu e decît o simplă iluzie, un efect specular).

Marina MUREȘANU IONESCU

Brize

Catharsis

Azi vreau un moment înălțător, atît, un singur moment, e mult?, nu, nu e mult, să mă conving că-l merit, prea s-au înghesuit zilele astea una în alta, prea s-au năclăit, s-au încleiat, nu, nu vreau să-l mai aud pe cel de deasupra spărgînd nuci în ușa de la debara, nu vreau să mai știu de cel spînzurat (gîtuit?) lîngă Casa Neterminată, de motanul cu favus pe burtă, de gușatul de lîngă Expres, de seismul continuu al bustului ei 90, de ciori, de cioburi, de ciocli, de... Un singur moment înălțător, o secundă pulsatilă, ca un buton luminiscent, arătînd altceva...

...Dar azi trebuie să merg acolo, pentru mărturia aceea silnică, trebuie, mi s-a sugerat, mi s-a cerut, am promis.

Mă îmbrac, îl aud pe spărgătorul de nuci, cobor, iau tramvaiul și ajung în holul înțesat, o, ce arhitectură!, e o viermuială în lumină mică, din cînd în cînd, densitatea se rupe, cîțiva aleargă după noul intrat, omul buimac, vîslind cu mapa burdușită de pricini, totul revine la mișcarea informă, fojgăită, încă unul cu mapă, cîțiva sar arși și i se bagă printre picioare, pe sub revere, îl trag, îl descos, îi descoase, mai fă-mi rost de-un martor, ăla era oligo din născare, de unde să-l mai iau, maestre?, cum de unde?, ce a pierit sămînța ăstora cu plisc de woody?, bună, maestre, aveți dreptate, bine, găsesc eu unul, phii, l-am și găsit, e frate-meu, mai sub scară, fuste crețe, pigmentate verde, roșu, galben: să-mi sară ochii de nu-i manglesc și eu cositorul, mă retrag într-un colț, cît trebuie să mai aștept?, capu-mi vuiește, tensiune?, dop de ceară?, ei, tu, ăla cu-un ochi, vină-ncoa!, Geisomina unde te duci, ragața dracului, stai aici, lîngă mama, unul, în matlasată, e scîrbit: ce garagață, să mori, zău!, altul: haloimăs!, dop de ceară?, scot din geantă tranzistorul, îi dau drumul și mă aud urlînd:

— Liniște!, se transmite Leonora de Beethoven...

Trăsnet. În jurul meu s-a creat un spațiu care zvîcnește, se strînge, se dilată, gata să explodeze. Cît ține secunda asta? Din fundul sălii, făcîndu-și loc cu coatele, cu genunchii, vine un deșirat cu ochelari groși cît sticla de vitrină, tras și neras, cu o pungă Hai, Poli! în mînă, ajunge la mine, își lipește urechea de aparat și-mi fîlfîie:

— A, da, cunosc înregistrarea, e Karajan, nu?

Banda se rupe. Cum, nici n-am ieșit din casă? Am întîrziat, trebuia deja să fiu acolo. Și holul acela înțesat și viermuiala... Nu-i nimic. Voi ieși apoi în zăpadă, în monada albă și pură care ascunde, o secundă, galbenul, verdele, roșul. Voi mărșălui pînă sus, la Breazu. Iată catharsisul acestei zile.

Ce mai vreau?

Val GHEORGHIU

Redacția: Iași, str. Gh. Dimitrov nr. 1, telefon (981) 16242, Administrația: București, Calea Victoriei nr. 115, tel. (90)506618

Colegiul de redacție:
Redactor șef: Corneliu Sturzu
Secretar responsabil de redacție: HORIA ZILIERU
Andi Andrieș, Daniel Dimitriu, Ioanid Romanescu

Prețul unui exemplar: lei 5.
Abonamente: 6 luni, 30 lei; 1 an, 60 lei

Pentru străinătate abonamentele prin ILEXIM — departamentul export-import presă, București, str. 13 Decembrie nr. 3
P. O. BOX 136–137, telex 23226.

54737 cd. 824 I. P. Iași